

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PAZARLAMA
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ULUSLARARASI TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASINDA
DTÖ'NÜN ROLÜ - TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ**

HAZIRLAYAN

ALİ KELLEÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HALİL SARIASLAN

ANKARA - 2024

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 24 / 12 / 2023

Öğrencinin Adı, Soyadı: Ali KELLEÇİ

Öğrencinin Numarası: 22120081

Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı

Programı: Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. Halil SARIASLAN

Tez Başlığı: Uluslararası Ticaretin Kolaylaştırılmasında DTÖ'nün Rolü - Türkiye Değerlendirmesi

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 104 sayfalık kısmına ilişkin, 24 / 12 / 2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: 24 / 12 / 2023

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Prof. Dr. Halil SARIASLAN

ÖZET

Ali KELLEÇİ, Uluslararası Ticaretin Kolaylaştırılmasında DTÖ'nün Rolü - Türkiye Değerlendirmesi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Tezli Yüksek Lisans, 2024

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 1995 yılında kurulması, uluslararası ticaret sisteminin artık organizasyonel bir yapıya sahip olması yanında uluslararası ticaret sisteminin daha sistematik ve daha öngörülebilir bir hale gelmesini de sağlamıştır. Buna ilaveten DTÖ gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak ticaretin kolaylaştırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu çerçevede DTÖ anlaşmalarının yönetimi ile Ticaret Politikası Gözden Geçirme Mekanizması ve Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması gibi araçların uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasında önemli katkıları bulunmaktadır. Diğer taraftan, GATT müzakere süresince genellikle tarifeler ve tarife dışı engeller gündem konusu olmakla birlikte, ilerleyen dönemlerde ticaret maliyetlerindeki artış dikkatlerden kaçmamıştır. Bu kapsamda 2017 tarihinde yürürlüğe giren Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile ithalat, ihracat ve gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi ve bu suretle ticaretin daha az maliyetli yapılmasının sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, DTÖ'nün kurulma süreci, DTÖ'nün yapısı, amacı, ilkeleri ve işlevleri yanında DTÖ'nün mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmaları ile Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması ele alınmıştır. Bunun yanında, belirli uluslararası göstergeler kapsamında uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasının ölçülmesine ve Türkiye değerlendirmesine de yer verilmiştir. Zira gerek Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması gerekse de ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik faaliyetlerle istenilen amaca ne ölçüde ulaşıldığının tespiti, bu konuda uluslararası ticaret çevresinin daha sonraki yapacağı çalışmalara yol gösterici olması açısından önemlidir. Ayrıca çalışmada son olarak ticaretin kolaylaştırılması konusunda Türkiye'de yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Sonuç olarak çalışmada, DTÖ'nün ve mal ticaretine ilişkin çok taraflı ticaret anlaşmalarının ticaretin kolaylaştırılmasında önemli katkıları olduğu, ülke/gelir gruplarının Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasında yer alan tedbirleri uygulama oranlarının yıllar itibarıyla arttığı, Türkiye'nin de ticaretin kolaylaştırılmasında ilerleme kaydettiği, ancak özellikle dış sınır teşkilatı işbirliği, sınır ötesi kağıtsız ticaret ve gümrük hizmetleri alanlarında daha fazla ilerleme kaydetmesi, uygulamalar geliştirmesi gerektiğine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: DTÖ, DTÖ Mal Ticareti Anlaşmaları, Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması, Ticaretin Kolaylaştırılması, Ticaretin Kolaylaştırılmasına İlişkin Göstergeler

ABSTRACT

Ali KELLEÇİ, The Role of the WTO in Facilitating International Trade – The Case of Türkiye, Başkent University, Institute of Social Science, International Trade and Marketing with Thesis, 2024

The establishment of the World Trade Organization (WTO) in 1995 not only provided an international organization for the international trade system, but also made the international trade system more rule-based and predictable. In addition, the WTO has made significant direct and indirect contributions to trade facilitation. Within this framework, the administration of WTO agreements and mechanisms, such as the Trade Policy Review Mechanism and the Dispute Settlement Mechanism, have made significant contributions to the facilitation of international trade. On the other hand, while tariffs and non-tariff barriers were generally on the agenda during the GATT negotiations, the rise in trade costs did not go unnoticed in the following periods. In this context, the Trade Facilitation Agreement, which entered into force in 2017, aims to simplify import, export and customs procedures and thus make trade less costly. This study discusses the process of the establishment of the WTO, its structure, objectives, principles, and functions as well as the WTO's multilateral agreements on trade in goods and the Dispute Settlement Mechanism. The study also includes the measurement of international trade facilitation through certain international indicators and the case of Türkiye. Determining the extent to which both the Trade Facilitation Agreement and the other trade facilitation activities have achieved the desired objective is important for guiding the future work of the international trade community on this issue. Finally, the study covers the trade facilitation studies carried out in Türkiye. As a result, the study concludes that the World Trade Organization and multilateral trade agreements on trade in goods have made a significant contribution to trade facilitation, and that the implementation rates of the Trade Facilitation Agreement measures by countries/income groups have increased over the years. The study also shows that Türkiye has made progress in trade facilitation, but Türkiye needs to make further progress and develop practices especially in the areas of external border cooperation, cross-border paperless trade and customs services.

Keywords: WTO, WTO Agreements on Trade in Goods, Dispute Settlement Mechanism, Trade Facilitation, Trade Facilitation Indicators

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1
1. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	3
1.1. GATT Süreci ve Dünya Ticaret Örgütünün Kuruluşu	3
1.2. DTÖ'nün Kurumsal Yapısı, Amaçları, İlkeleri ve İşlevleri.....	9
1.2.1. Dünya Ticaret Örgütünün kurumsal yapısı	9
1.2.2. Dünya Ticaret Örgütünün amaçları.....	11
1.2.3. Dünya Ticaret Örgütünün ilkeleri.....	12
1.2.4. Dünya Ticaret Örgütünün işlevleri	16
2. DTÖ MAL TİCARETİNE İLİŞKİN ÇOK TARAFLI ANLAŞMALAR VE ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİ MEKANİZMASI	21
2.1. Mal Ticaretine İlişkin Çok Taraflı Anlaşmalar	21
2.1.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması.....	21
2.1.2. Tarım Anlaşması	23
2.1.3. Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Anlaşması.....	25
2.1.4. Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması	27
2.1.5. Ticarete Teknik Engeller Anlaşması.....	28
2.1.6. Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması	29
2.1.7. Anti-damping Anlaşması (GATT 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma).....	31
2.1.8. Gümrük Kıymeti Anlaşması (GATT 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma).....	33

2.1.9. Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması	35
2.1.10. Menşe Kuralları Anlaşması.....	37
2.1.11. İthalat Lisansları Anlaşması	38
2.1.12. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması	39
2.1.13. Korunma Önlemleri Anlaşması	42
2.1.14. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması.....	44
2.1.14.1. Ticaretin kolaylaştırılmasının tanımı	44
2.1.14.2. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının kapsamı	49
2.2. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması	53
2.2.1. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasının kapsamı	53
2.2.2. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasının aşamaları.....	56
3. TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASININ ÖLÇÜLMESİ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ	62
3.1. Uluslararası Göstergeler Kapsamında Ticaretin Kolaylaştırılmasının Ölçülmesi. 62	
3.1.1. OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri	62
3.1.2. Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi	69
3.1.3. Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi.....	73
3.1.4. Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması	79
3.2 Ticaretin Kolaylaştırılmasına İlişkin Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	85
4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	93
KAYNAKLAR	99

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1. GATT Turları	5
Tablo 1.2. Uruguay Turu'ndaki Önemli Olaylar	8
Tablo 2.1. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasına Genel Bakış	52
Tablo 3.1. OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergelerinin Açıklaması	63
Tablo 3.2. İlk 10 Ülkenin Ortalama Ticaretin Kolaylaştırılması Performansı (2022)	66
Tablo 3.3. 2023 LPI En Yüksek Puan Alan İlk 10 Ülke	70
Tablo 3.4. 2023 LPI En Düşük Puan Alan 10 Ülke	70
Tablo 3.5. Türkiye LPI Sıralaması ve Puanı	72
Tablo 3.6. İş Yapma Kolaylığı İle Ölçülen 12 Düzenleme Alanı	73
Tablo 3.7. 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksine Göre İlk 20 Ülke	75
Tablo 3.8. 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sınır Ötesi Ticaret Ülke Sıralaması	77
Tablo 3.9. İş Yapma Kolaylığı 2020 Türkiye Puanı ve Sıralaması	78
Tablo 3.10. Türkiye 2020 Sınır Ötesi Ticaret Göstergeleri	79
Tablo 3.11. Küresel Araştırma Kapsamı Gruplar ve Alt Gruplar	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. DTÖ Üyelerinin Anlaşmazlıkların Halline Katılımı (1995 – 2022)	60
Şekil 2.2. Danışma Talepleri (1995 – 2022).....	61
Şekil 2.3. DTÖ Anlaşmazlıklarına Konu Olan Anlaşmalar (1995-2022)	61
Şekil 3.1. Tüm Gelir Gruplarının Kümülatif TFI Bazında Gelişimi (2017-2022)	64
Şekil 3.2. Tüm Gelir Gruplarında TFI Bazında 2017 ve 2022 Yılları Karşılaştırması	65
Şekil 3.3. Bölgelerin Kümülatif TFI Bazında Gelişimi (2017-2022).....	66
Şekil 3.4. Türkiye 2017-2022 Ortalama Ticaretin Kolaylaştırılması Performansı.....	67
Şekil 3.5. Türkiye 2017-2022 TFI Karşılaştırması.....	68
Şekil 3.6. Ticaretin Kolaylaştırılması Tedbirlerinin Ortalama Uygulanma Oranları	81
Şekil 3.7. 2019-2023 Ticaretin Kolaylaştırılması Önlemleri Küresel Uygulama Oranları .	83
Şekil 3.8. 2019-2023 Türkiye Ticaretin Kolaylaştırılması Önlemleri Uygulama Oranları .	84

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AHM	Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması
AHMM	Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metni
AHO	Anlaşmazlıkların Halli Organı
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
BM	Birleşmiş Milletler
DGÖ	Dünya Gümrük Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICC	Uluslararası Ticaret Odası
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü
KPI	Anahtar Performans Göstergeleri
LPI	Lojistik Performans Endeksi
MFA	Çok Elyaflılar Anlaşması
MFN	En Çok Kayrılan Ülke (Most-favoured-nation)
NT	Ulusal Muamele (National treatment)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SPS	Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri
TBT	Ticarette Teknik Engeller
TFI	Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergesi
TKA	Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması
TPRB	Ticaret Politikası Gözden Geçirme Organı
TPRM	Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması
TPS	Tek Pencere Sistemi
TRIM	Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri
TRIPS	Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

Ticaretin kolaylaştırılması kavramını kısaca ithalat - ihracat süreçlerinin basitleştirilmesi ve modernizasyonu olarak tanımlamak mümkündür. (World Trade Organization [WTO], 2015a). Bununla birlikte söz konusu kavramdan günümüz itibariyle daha çok 2017 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (TKA) anlaşılmaktadır. Bu nedenle ticaretin kolaylaştırılması kavramı söz konusu anlaşmadan önce de ele alınan ve tartışılan bir konu olsa da uluslararası ticaret sistemi içerisinde çok taraflı bir anlaşma olarak DTÖ ile birlikte karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan söz konusu anlaşmadan ayrı olarak DTÖ'nün kuruluşu ve rolündeki amaçlardan birinin de uluslararası ticaretin kolaylaştırılması olduğunu söylemek mümkündür. Zira DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşmasında da DTÖ'nün rolü ve işlevlerinin; bu Anlaşma ile çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanmasını, yönetimini ve işleyişini kolaylaştırmak, ayrıca çoklu ticaret anlaşmalarının uygulanması, yönetimi ve işleyişinin sağlanması için bir yapı sağlamak, üyeleri arasında müzakereler için bir forum sağlamak, Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması (AHM) ile Ticaret Politikası Gözden Geçirme Mekanizmasını (TPRM) yönetmek, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve bağlı kuruluşları ile birlikte çalışmak olarak belirtilmiştir (WTO, Marakeş Anlaşması, Madde III).

Bu nedenle ticaretin kolaylaştırılması konusu ele alınırken doğrudan DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasını incelemek yerine öncelikle DTÖ'nün bizzat kendisini ve anlaşmalarının ticaretin kolaylaştırılmasındaki rolünün incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada genel olarak DTÖ'nün ve mal ticaretine ilişkin çok taraflı ticaret anlaşmalarının ticaretin kolaylaştırılmasındaki rolü ve öneminin açıklığa kavuşturulması, daha özelden ise Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile DTÖ'nün diğer faaliyetlerinin gerçekten ticareti ne ölçüde kolaylaştırdığı, ticari maliyetlerin düşürülmesine ne derecede katkı sağladığı, ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak ülkelerce ne gibi

tedbirlerin alındığı ve bu konuda ne derece başarılı olduklarının net bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak ülkelerce alınan tedbirler ve bu tedbirlerin uygulama oranlarının ölçülmesinde Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen endeks ve göstergeler kullanılmıştır.

Bu çerçevede çalışmada öncelikle uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, ticaretin önündeki engellerin azaltılması ve kurala bağlı bir uluslararası ticaret sistemini oluşturma çabalarına değinilerek DTÖ'nün kurulmasına giden süreç tarihsel açıdan incelenmiş, daha sonra da DTÖ'nün kurumsal yapısı, amaçları, ilkeleri ve işlevleri açıklanmıştır.

Diğer taraftan uluslararası ticaret sisteminin daha öngörülebilir ve kurala dayalı bir sisteme dönüşmesinde, dolayısıyla ticaretin daha kolay yapılmasında önemli katkısı olan DTÖ mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmalara değinilmiş, önemi dolayısıyla özellikle Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasına daha kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca anlaşmaların amacı doğrultusunda uygulanmasının sağlanması ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların daha kolay çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol üstlenen Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasının kapsamı ve işleyiş süreci açıklanmıştır.

Son olarak çalışmada Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik diğer faaliyetlerin beklenen sonuçları uygulamada ne ölçüde yerine getirdiğinin ölçülmesi amacıyla OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri, Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi, Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi ile Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırmasının bulgu ve sonuçları değerlendirilmiş, ayrıca bu göstergeler kapsamında Türkiye'nin durumuna da yer verilerek ticaretin kolaylaştırılması konusunda Türkiye'de yürütülen çalışmalara değinilmiştir.

1. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

1.1. GATT Süreci ve Dünya Ticaret Örgütünün Kuruluşu

Modern anlamda uluslararası ticaret sistemi ikinci dünya savaşı sonrasında Birleşik Krallık ile Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) girişimleriyle ortaya çıkmıştır (VanGrasstek, 2013). Bu çerçevede, ikinci dünya savaşının ardından birçok batılı lider savaş öncesi yıllardaki ekonomik izolasyon kaynaklı hataları tekrarlamak istememiş, daha serbest uluslararası ticaretin uzun vadede tüm dünya için fayda sağlayacağına inanmıştır. Uluslararası ilişkilerde barışın hem teşvik edilmesi hem de sürdürülmesi için gerekli görülen yeni döneme ait siyasi ve ekonomik kurumları oluşturmak isteyen liderler, para ve bankacılık konularını ele almak üzere 1944 tarihinde Bretton Woods konferansında toplanmışlardır. Söz konusu konferansta, Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının tüzüklerini oluşturan Bretton Woods anlaşması müzakere edilmekle birlikte ticarete ilişkin konular ele alınmamıştır. 1945 yılında ABD, "Dünya Ticareti ve İstihdamının Genişletilmesi için Öneriler" adlı bir belge yayınlamış ve Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulmasını önererek ticaret için uygun bir kurumun kurulmasına öncülük etmiştir (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli bir ekonomik ve siyasi aktör olarak ortaya çıkan ABD yeni bir uluslararası ekonomik sistemin oluşturulmasında sorumluluk üstlenmek ancak 1930'larda olduğu gibi yeni bir korumacılık savaşından da her türlü kaçınmak istiyordu. Diğer taraftan, ticaret konusu Bretton Woods planının önemli bir parçasını oluşturuyordu. Bu kapsamda diğer Bretton Woods kurumlarında olduğu gibi, savaş sonrası ticaret sisteminin oluşturulmasına ilişkin ABD ile İngiliz hükümeti arasında ilk müzakereler 1941 yılında başlamıştır (WTO, 2007).

Bununla birlikte Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) tarihi, Aralık 1945'te ABD'nin mal ticaretinde tarifelerin karşılıklı olarak indirilmesini öngören çok taraflı bir anlaşma yapmak üzere savaş zamanı müttefiklerini müzakerelere davet etmesiyle başlamaktadır. Ancak bu çok taraflı tarife müzakereleri, uluslararası ticarete ilişkin çok daha iddialı bir proje çevresinde gerçekleşmiştir. Yeni kurulan Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, ABD'nin önerisi üzerine, 1946 Şubat ayında bir "Uluslararası Ticaret

Örgütü (ITO)” için bir tüzük taslağı hazırlanması amacıyla bir konferans çağrısında bulunan bir karar kabul etmiştir. Şubat 1946'da bir hazırlık komitesi kurularak uluslararası bir ticaret örgütünün tüzüğü üzerinde çalışmalara başlanmış olup söz konusu çalışmalar Kasım 1947'ye kadar Cenevre'de devam etmiştir. GATT müzakereleri Cenevre'de olumlu bir şekilde devam ederek Ekim 1947'de müzakereciler bir anlaşmaya varmışlardır (Bossche ve Zdouc, 2013).

Ancak ITO müzakerelerinin yürütülmesi çok daha zordu ve 1947 Cenevre toplantısının sonuna doğru ITO tüzüğünün 1948'den önce tamamlanamayacağı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Amacın aslında GATT'ın ITO tüzüğüne eklenmesi olmakla birlikte, birçok müzakereci GATT'ın yürürlüğe girmesi için ITO sözleşmesinin tamamlanmasını beklemenin mümkün olmadığını düşünüyordu (Bossche ve Zdouc, 2013). Çözüm olarak ise, GATT'ı 1 Ocak 1948 ve sonrasında geçici olarak uygulamak için bir “Geçici Uygulama Protokolü” kabul etmek görünüyordu. Bu şekilde GATT ve tarife cetvelleri hemen yürürlüğe girebilecek, daha sonra GATT, tüzük ile uyumlu olacak şekilde revize edilerek nihayetinde GATT ve tüzük kabul edilebilecekti (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

GATT, 30 Ekim 1947'de Cenevre'de düzenlenen ITO hazırlık komitesi toplantılarının birinde 23 ülke tarafından imzalanmış ve 1 Ocak 1948 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. GATT, birkaç küçük uyarlamayla birlikte, esas olarak ITO tüzüğünün ticari politika hükümlerinden oluşuyordu. Diğer taraftan, “Uluslararası Ticaret Örgütü Tüzüğü” 53 ülke tarafından imzalanmış olmasına karşın ABD Kongresi anlaşmayı onaylamadığı için ITO hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir (WTO, 2007).

ITO'nun kabul edilmemesi, Bretton Woods ekonomik yapısının üzerine inşa edileceği üçüncü sütunun yokluğu anlamına geliyordu. Aslında hiçbir zaman uluslararası bir örgüt olması amaçlanmamış olan GATT, zaman geçtikçe uluslararası bir organizasyonun eksikliğini yavaş yavaş doldurmuştur. GATT'ın sözleşmeciler tarafından her yıl toplantılar düzenleniyor ve GATT'a yeni sözleşmeciler ekleniyordu. GATT, artık merkezi Cenevre'de bulunan uluslararası bir örgüte dönüşmüştü (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

GATT Turları :

Yıllar içinde, 1947'den 1994'e kadar gerçekleşen ve sekiz çok taraflı toplantı olarak da adlandırılan GATT müzakere turlarında bir takım konular ele alınmıştır. 1947'deki dönüm noktası niteliğindeki Cenevre turunda, GATT'ın ilk kuralları ve ilkeleri belirlenerek öncelikle ticaretin serbestleştirilmesi üzerinde durulmuş, ancak koruyucu önlemler de gündem dışı bırakılmamıştır. İlk ve en temel madde, “*en çok kayırlan ülke*” muamelesidir. Bu ilkeye göre tüm GATT imzacı tarafları diğer taraflara karşı ayrımcılık yapmayacak, bu suretle tüm taraflar aynı muameleyi görecekti. Diğer maddede ise, yerli mallara rakip ithal mallar için düzenleyici standartlar söz konusu olduğunda eşit, ayrımcı olmayan “*ulusal muamele*” öngörülmekteydi. Cenevre'deki ilk turda ticaret konusu açısından elde edilen en önemli sonuç, GATT'ın kendisinin küresel bir ticaret kurumu olarak kabul edilmesiydi. Bununla birlikte, Cenevre'ye katılan 23 ülkenin ticaretinin tamamı anlaşmaya tabi olmadığından GATT'ın tam olarak yürürlüğe girmesi mümkün olmamıştır. Nitekim, GATT protokolününün 26. Maddesi, müzakereler dünya ticaretinin en az % 85'ini kapsayana kadar GATT'ın geçici olarak kalmasını gerektiriyordu (Zeiler, 2014).

Tablo 1.1., GATT turlarının gerçekleştirilme tarihi, konusu ve ülke sayısına ilişkin özet bilgileri göstermektedir.

Tablo 1.1. GATT Turları

Yıl	İsim/Yer	Konular	Ülke Sayısı
1947 yılı	Cenevre	Tarifeler konusu	23 ülke
1949 yılı	Annecy	Tarifeler konusu	13 ülke
1951 yılı	Torquay	Tarifeler konusu	38 ülke
1956 yılı	Cenevre	Tarifeler konusu	26 ülke
1960-1961 yılları	Dillon Turu/Cenevre	Tarifeler konusu	26 ülke
1964-1967 yılları	Kennedy Turu/Cenevre	Tarifeler ile anti-damping önlemleri konusu	62 ülke
1973-1979 yılları	Tokyo Turu/Cenevre	Tarifeler ve tarife dışı önlemler, "çerçeve" anlaşmalar konusu	102 ülke
1986-1994 yılları	Uruguay Turu/Cenevre	Tarifeler ile tarife dışı önlemler, kurallar ve hizmetler, anlaşmazlıkların halli, fikri mülkiyet, tekstil ve tarım, DTÖ'nün kuruluşu, vb. konular	123 ülke

Kaynak: WTO, Understanding the WTO, 2015

İkinci tarife konferansı 1949'da Annecy'de düzenlenmiştir. Konferansta ilk 23 Akit Taraf tarife tavizlerini birbirleriyle değil sadece konferansa katılan ülkelerle müzakere etmişlerdir. Aslında Cenevre ve Annecy'de üzerinde mutabık kalınan bütün tarife indirimleri ile bağlayıcılıkların 1 Ocak 1951'de sona ermesi gerektiğinden akit taraflar yaklaşan bu tarih nedeniyle 1950 yılında tekrar bir araya gelmişlerdir. Öncelikle, önceki turlarda yapılan tarife tavizlerinin yeniden müzakerelerinin Torquay'de konsolide edilmesi gerektiğine, ardından müzakereler sonucunda ortaya çıkan yeni tarife çizelgelerinin daha sonra üç yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir (WTO, 2007). Üçüncü tur olan Torquay turunda ise, 1948'deki tarife seviyeleri dörtte bir oranında düşürülmüştür (Zeiler, 2014).

Taraflar çok taraflı ticaret müzakerelerinin dördüncü turu için Cenevre'de tekrar bir araya gelmişlerdir. Bu turda, tarifelerin düşürülmesi ve bağlayıcı hale getirilmesi konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmiş böylelikle uluslararası ticaretin yaklaşık beşte ikisi artık tarife artışlarına bağlı hale gelmiştir. Bu gelişmelere karşın, gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaret sistemindeki konumuna ilişkin endişeler devam etmiştir. Bu nedenle GATT Akit Tarafları gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaret sistemine entegre olması konusunda karşılaştıkları zorlukların incelenmesi amacıyla bir uzmanlar paneli görevlendirmeye karar vermişlerdir. Diğer taraftan, entegre bir Avrupa pazarına doğru güçlü bir hareketin ortaya çıkışı, 1960'ta başlayan çok taraflı ticaret müzakerelerinin beşinci turu olan Dillon Turunun arkasındaki ana itici güçlerden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu turun temel amacı ise altı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesinin tarifelerini, üye olmayan ülkelere uygulanan ortak bir tarifeye dönüştürmektir. Dillon Turu ayrıca geleneksel tarife müzakerelerini de içermektedir. Nihayetinde Tur, Temmuz 1962'de sona ermiş ve tur sonunda akit taraflar tarafından 4.9 milyar dolarlık ticareti kapsayan yaklaşık 4000 tarife tavizi verilmiştir. Ayrıca müzakerelerin bir diğer önemli sonucu ise GATT kurallarına istisna olarak kabul edilen Pamuklu Tekstil Düzenlemesidir (WTO, 2007).

Kennedy Turu müzakereleri ise 1964 yılında başlamıştır. Müzakere eden taraflar, tarife oranlarında % 50'lik bir indirimi hedeflemiş olmakla birlikte % 50'lik indirime istisnalar getirilebileceğini de kabul etmişlerdir. Ayrıca, bu istisnaların minimum düzeyde tutulması yanında istişare ve gerekçelendirmeye tabi olması gerektiğini de kabul etmişlerdir. Kennedy Turu, tarımsal ürünlerin ticaretinin serbestleştirilmesi, tarife dışı önlemlerin dahil edilmesi ve gelişmekte olan ülkelere özel muamele gibi birçok yeni konuyu müzakere gündemine getirmiştir. Bu kapsamda, Kennedy turu tarafların ilk defa tarım ürünlerinin ana

müzakere konularından biri olması konusunda anlaşmaya varmaları yanında tarifelerin ötesine geçilmesi, bazı tarife dışı önlemlerle de ilgilenilmesi ve ayrıca gelişmekte olan ülkelerin endişelerini açıkça ele alan ilk tur olması nedeniyle ayrıca önemlidir (WTO, 2007).

Tokyo Turu, 102 ülkenin katılımıyla 1973'te başlayarak 1979'a kadar devam etmiştir. GATT'ın tarifeleri aşamalı olarak azaltma çabaları bu turda da devam etmiştir. Turun önemli sonuçlarından biri dünyanın dokuz büyük sanayisinde gümrük vergilerinde ortalama üçte bir oranında indirim yapılması ve sanayi ürünlerinde ortalama gümrük vergisinin %4.7'ye düşürülmesidir. Bununla birlikte Tokyo turunda tarım ticaretini etkileyen önemli sorunlar çözülememiş ve korunma önlemleri konusunda bir anlaşma sağlamakta başarılı olunamamıştır. Diğer taraftan müzakerelerden, bazı durumlarda mevcut GATT kurallarını yorumlayan, bazı durumlarda ise tamamıyla yenilikler getiren tarife dışı engellere ilişkin bir dizi anlaşma çıkmıştır. Ancak çoğu zaman az sayıdaki sanayileşmiş GATT üyesi bu anlaşmalara ve düzenlemelere taraf olmuştur. Söz konusu anlaşmalar GATT üyelerinin tamamı tarafından kabul edilmedikleri için genellikle "kodlar" olarak adlandırılmışlardır. Bu kodlar çok taraflı olmamasına karşın bir başlangıç oluşturması açısından önemlidirler. Diğer taraftan bazı kodlar Uruguay Turu sırasında değiştirilmiş ve tüm DTÖ üyelerince kabul edilen çok taraflı taahhütler şekline dönüştürülmüştür (WTO, 2015b).

1986'da başlayıp 1994'te sona eren ve GATT turlarının sonuncusu olan Uruguay turu, sekiz tur içerisindeki en önemli ve en başarılı turdur. Uruguay turundaki başarılı sonuçlardan biri tarım dışı ticaret üzerindeki tarifelerin önemli ölçüde düşürülmesidir. Ayrıca bu turda hizmet ticareti ile fikri mülkiyet hakları çok taraflı ticaret sistemine dahil edilmiş, anlaşmazlıkların halli prosedürleri önemli ölçüde geliştirilmiştir. Diğer taraftan ticaretle bağlantılı yatırım önlemleri, anti-damping, ihracat sübvansiyonları, devlet alımları, koruma önlemleri, sağlık ve bitki sağlığı önlemleri konusu ile ticaretin önündeki teknik engeller konusunda anlaşmalara varılmıştır. Müzakerelerin son aşamasında ise DTÖ'nün kurulmasına karar verilmiştir (Preeg, 2014). Uruguay turunun diğer önemli bir sonucu ise dört çoklu anlaşma haricindeki diğer tüm anlaşmalar için "tek taahhüt" prensibinin kabul edilmesidir. Söz konusu prensip kapsamında üzerinde mutabık kalınan anlaşmalar için tek bir metin oluşturulması ve bu yapıya taraf olacak ülkelerin tüm anlaşmaları kabul etmesi kararlaştırılmıştır (Kaya, 2015).

GATT müzakerelerine genel olarak bakıldığında, ilk GATT müzakere turlarında esas amaç öncelikle tarifeleri azaltmak olup tarife dışı engeller konusu ise daha sonraki turlarda önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Önemli turlar arasında yer alan Tokyo ve Uruguay turlarının amacı ise öncelikle tarife dışı engellerin azaltılmasıydı. Son tur olan Uruguay turunda, ticaretle ilgili yeni bir uluslararası hukuk yapısı oluşturulmuş, nihayetinde GATT, DTÖ adı verilen yeni bir uluslararası örgüte dönüşmüştür (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

Tablo 1.2., Uruguay turundaki (1986 – 1994) önemli gelişmeleri kronolojik olarak göstermektedir.

Tablo 1.2. Uruguay Turu'ndaki Önemli Olaylar

1986 - GATT müzakerelerinin sekizinci (Uruguay) turu Eylül ayında Punta del Este'de başlatılmıştır.
1988 - Uruguay Turu'nun orta vadeli gözden geçirilmesi Aralık ayında Montreal Bakanlar Konferansı'nda başlamış ve bir sonraki Nisan ayında tamamlanarak kurumsal ve maddi konularda anlaşmaların "erken hasadı" yapılmıştır.
1990 - İlk olarak Kanada tarafından ortaya atılan fikirleri takip eden Avrupa Birliği tarafından, Çok Taraflı Ticaret Örgütü kurulması önerilmiştir. Brüksel'de Aralık'ta yapılan Bakanlar Toplantısının, Uruguay Turu'nun kapanış oturumu olması planlanmakla birlikte söz konusu toplantı çıkmaz ile sonuçlanmıştır.
1991 - Önerilen Çok Taraflı Ticaret Örgütü için bir tüzük de dahil olmak üzere Uruguay Turu Nihai Senedinin Dunkel Taslağı Aralık'ta tamamlanabilmiştir.
1992 - Kasım ayında Washington DC'deki Blair House'da toplanan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarım konusuna ilişkin önemli bir ilerleme kaydetmiştir.
1993 - Temmuz ayında Tokyo'da yapılan G7 zirve toplantısında Dörtlü ülkeler (Japonya, Avrupa Birliği, Kanada ile ABD) bir pazara erişim anlaşması üzerinde uzlaşmaya varmıştır. Aralık ayına kadar müzakerelerin önemli bir kısmı tamamlanmıştır.
1994 - Fas'ın Marakeş kentinde Uruguay Turu kapsamındaki anlaşmaların imzalanma süreci tamamlanmıştır. Söz konusu anlaşmalar, hepsi "tek taahhütün" parçası olan çok sayıda anlaşmadan oluşmaktadır.

Kaynak: VanGrasstek, The History and Future of the World Trade Organization, 2013

Sonuç olarak, ikinci dünya savaşının getirdiği yıkım ve sonraki döneme hakim olan uluslararası ekonomik ve siyasi karmaşa ortamında ortaya çıkan GATT, üye ülkelerin ticari engellerin azaltılmasına yönelik müzakereler yaptığı bir forum olarak yarım yüzyıla yakın bir süre boyunca hizmet etmiştir. GATT, ileride bir ticaret organizasyonu kurulması amacıyla başlangıçta bir tarife müzakere forumu olarak düşünülmüş ancak 1995 yılında DTÖ kurulana kadar bir örgüt yapısına kavuşamamıştır. Bu süre zarfında GATT hem bir ticaret anlaşması hem de bir forum olarak faaliyet göstermiş, bunun yanında tarifelerin düşürülmesi ve küresel ticaret artışını teşvik etmekten daha fazlasını sağladığı için varlığını sürdürmüştür. GATT'ın uzun süreli başarısının ardında esas olarak ticari engellerin azaltılması ve özellikle de tarifeleri düşürmeye yönelik çabalar yer almaktadır (Zeiler, 2014).

Diğer taraftan, DTÖ'nün kuruluşunun ardından 2001 yılının Kasım ayında Doha Bakanlar Konferansında başlayan bir tur daha gerçekleştirilmiştir. "Doha Kalkınma Gündemi" olarak da bilinen Doha Turunun temel amacı özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının müzakerelerde ele alınmasıydı. Doha Turu çalışma programında hizmet, tarım, en az gelişmiş ülkeler, özel ve farklı muamele, ticaretin kolaylaştırılması gibi ticarete ilişkin yaklaşık 20 konu yer almaktadır. Müzakereler, tüm DTÖ üyelerini kapsayan Ticaret Müzakereleri Komitesi ile komiteye rapor veren özel müzakere gruplarında yürütülmüştür. Daha sonra Aralık 2013'te Bali Bakanlar Konferansı düzenlenmiş ve Bakanlar Konferansı, Bali Paketi'nin kabulü ile sonuçlanmıştır (WTO, 2015c).

1.2. DTÖ'nün Kurumsal Yapısı, Amaçları, İlkeleri ve İşlevleri

1.2.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün kurumsal yapısı

Dünya Ticaret Örgütü, yönetimi üye ülkelerce gerçekleştirilen bir organizasyon olup tüm önemli kararlar bakanlar, büyükelçiler veya delegeler tarafından oy birliği ile alınabilmektedir. Bu yönüyle DTÖ, IMF ve Dünya Bankası örneğinde olduğu gibi bazı kurum/kuruluşlardan farklıdır. Zira DTÖ içinde yetki, bir yönetim kuruluna ya da örgüt başkanına devredilmemiştir. DTÖ kurallarının ülkelerin ticaret politikalarına disiplinler yüklemesi ancak DTÖ üyeleri arasındaki müzakerelerin sonucu mümkün bulunmaktadır. DTÖ kuralları, ticari yaptırım da dahil olmak üzere, üyelerin üzerinde müzakere edip

mutabık kaldıkları prosedürler doğrultusunda yine üyelerin kendileri tarafından uygulanmaktadır (WTO, 2015b).

DTÖ'nün kurumsal yapılanmasında en üst düzeyde Bakanlar Konferansı, ikinci düzeyde Genel Konsey, en alt düzeyde ise ihtisas konseyleri, komiteler ve çalışma grupları yer almaktadır. Bunlardan başka, yargı organı ve DTÖ sekretaryası gibi diğer organlar da bulunmaktadır (Bossche ve Zdouc, 2013).

DTÖ'nün kurumsal yapısı DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşmasının IV'üncü maddesinde ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Bakanlar Konferansı DTÖ'de en üst düzeydeki karar alma organı olup genelde iki yıllık periyotlarla toplanmaktadır (WTO, 2022). Ayrıca Bakanlar Konferansı, tüm üye ülkelerin Bakan düzeyindeki temsilcilerinden oluşmakta ve çok taraflı ticaret anlaşmaları dahilindeki bütün konulara ilişkin karar vermeye de yetkilidir. Diğer taraftan, Bakanlar konferansının kararları üyeler için bağlayıcı niteliktedir. Bu geniş karar alma yetkisine ek olarak, Bakanlar Konferansına DTÖ anlaşmalarının yorumlarını kabul etmek, üye ülkelerin yükümlüklerine muafiyet tanımak, anlaşma hükümlerindeki değişiklikleri kabul etmek, üye ülkelerin katılımı konusunda karar almak, Genel Direktörü atamak gibi bir dizi özel yetki de açıkça verilmiştir (Bossche ve Zdouc, 2013).

Bakanlar Konferansından sonraki ikinci düzeyde Genel Konsey yer almaktadır. Genel Konsey, tüm üye ülkelerin temsilcilerinden oluşmakta ve yılda birkaç kez toplanmaktadır. Genel Konsey ayrıca, Ticaret Politikaları Gözden Geçirme Organı ve Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO) göreviyle de toplanmaktadır. (WTO, 2022). Diğer taraftan Bakanlar Konferansı toplantılarının olmadığı zamanlarda Bakanlar Konferansının görevleri Genel Konsey tarafından yürütülmektedir (WTO Marakeş Anlaşması, Madde IV:2).

Üçüncü düzeyde ise konseyler bulunmakta olup, söz konusu konseyler Genel Konsey'in rehberliği altında faaliyet gösteren Mal Ticareti Konseyi, Hizmet Ticareti Konseyi ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Konseyidir. Mal Ticareti Konseyi görevi itibarıyla çok taraflı ticaret anlaşmalarının işleyişini, Hizmet Ticareti Konseyi Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) işleyişini, TRIPS Konseyi ise Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının işleyişini denetlemektedir. Bu Konseyler, ilgili oldukları anlaşmalar kapsamında Genel Konsey tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirmekte olup ayrıca Genel Konsey'in onayına tabi olmak üzere kendi usul

kurallarını belirlemektedirler. Konseylere üyelik tüm üye ülkelere açık olup söz konusu konseyler görevlerini yerine getirmek için gerektiğinde toplanmaktadırlar (WTO Marakeş Anlaşması, Madde IV:5).

Üç ihtisas konseyine ek olarak, Bakanlar Konferansına ve Genel Konseye görevlerini yerine getirmelerinde yardımcı olan çok sayıda komite ve çalışma grubu da bulunmaktadır. Ticaret ve Kalkınma Komitesi ile Ticaret ve Çevre Komitesi yanında Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları Komitesi, Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi ile Bütçe, Finans ve İdare Komitesi bu komiteler kapsamında yer almaktadır (Bossche ve Zdouc, 2013; WTO Marakeş Anlaşması, Madde IV:7).

Ayrıca, DTÖ kurumsal yapılanmasında bir de DTÖ Sekretaryası bulunmakta olup Sekreteryaya, Bakanlar Konferansı tarafından atanan Genel Direktör tarafından yönetilmektedir. Genel Direktör, Bakanlar Konferansı tarafından kabul edilen yönetmeliklere uygun olarak Sekretaryaya personelinin üyelerini atamakta ve bunların görev ve hizmet şartlarını belirlemektedir (WTO Marakeş Anlaşması, Madde VI). Sekreteryanın sorumlulukları arasında, anlaşmaların uygulanması ve müzakereler için DTÖ delege organlarına (konseyler, komiteler, çalışma grupları, müzakere grupları) teknik ve idari açıdan destek vermek, geliştirmek ve en az gelişmiş ülkeler için teknik açıdan destek sağlamak, DTÖ'nün ekonomistleri ile istatistikçileri tarafından ticaret politikası analizi yapılması, ticari anlaşmazlıkların çözümünde hukuk personelinin yardım almak, yeni üyelerin katılım müzakereleriyle ilgilenmek ve üyelik düşünen ülkelere tavsiyelerde bulunmak gibi sorumluluklar sayılabilir (WTO, 2015b).

1.2.2. Dünya Ticaret Örgütünün amaçları

DTÖ'yu Kuran Marakeş Anlaşmasının giriş bölümünde DTÖ'nün amaçlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda DTÖ'nün amaçlarını: (1) yaşam standartlarını yükseltmek, (2) tam istihdamı sağlamak, (3) düzenli olarak büyüyen reel gelir yanında efektif talep hacminin sağlanması, (4) sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda dünya kaynaklarının optimum kullanımına izin verirken, mal ve hizmet üretiminin ve ticaretinin genişletilmesi olarak saymak mümkündür (WTO Marakeş Anlaşması, Giriş Bölümü).

Diğer taraftan anlaşma, amaçlara ulaşılırken hem çevreyi korumaya ve muhafaza etmeye hem de farklı ekonomik kalkınma düzeylerindeki ülkelerin kendi ihtiyaçları ile tutarlı bir şekilde bunu yapmanın araçlarını geliştirmeye çalışmanın da önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, gelişmekte ve en az gelişmiş ülkelerin, uluslararası ticaretteki artıştan ekonomik kalkınmalarının gerekleriyle orantılı bir şekilde pay almalarının sağlanmasına dönük olumlu çabalara ihtiyaç duyulduğunun özellikle üzerinde durulmaktadır. (WTO Marakeş Anlaşması, Giriş Bölümü).

DTÖ'nün amaçlarına ulaşabilmesi için kullanacağı başlıca araçların ise (1) tarifelerin ve ticaretin önündeki diğer engellerin azaltılması ve (2) uluslararası ticari ilişkilerdeki ayrımcı uygulamaları kaldırılmaya yönelik karşılıklı yarar sağlayan düzenlemelere girmek olduğu yine anlaşmanın giriş bölümünde belirtilmiştir. Bu hedef doğrultusunda entegre, uygulanması daha mümkün ve daimi bir çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesi temel amaçtır (Bossche ve Zdouc, 2013).

1.2.3. Dünya Ticaret Örgütünün ilkeleri

DTÖ sistemi öncelikle "*Ayrımcılık Yapmama*" ilkesi üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bu nedenle DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşmasının giriş bölümünde de DTÖ üyesi ülkelerin uluslararası ticari ilişkilere yönelik ayrımcı muamelenin ortadan kaldırılması hususundaki isteğine de vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda "*Ayrımcılık Yapmama*" ilkesinin "*En Çok Kayrılan Ülke*" ve "*Ulusal Muamele*" ilkeleri olmak üzere iki temel ayağı bulunmaktadır (Kaya, 2015).

En Çok Kayrılan Ülke (Most-favoured-nation - MFN) İlkesi: MFN ilkesi, bir üye ülkenin en çok kayrılan ticaret ortağı menşeli benzer ürünlere uyguladığı muamelenin aynısını diğer tüm üye ülke menşeli benzer ürünlere uygulamasını öngörmektedir. Başka bir deyişle üyelerin, ticaret ortakları arasında ayrımcılık yapması yasaktır. Dolayısıyla, bir ülke bir ticaret ortağına avantaj sağlarsa diğer tüm DTÖ üyelerinin benzer ürünlerin ithalatına da aynı "en iyi" avantajı (muameleyi) uygulamak zorundadır (WTO, 2007). Örneğin, Avustralya Almanya'dan yapılan otomobil ithalatına %10'luk bir tarife uygularsa, Fransa'dan veya diğer ticaret ortaklarının birinden yaptığı araba ithalatına %20 tarife uygulayamaz. Bunun yerine diğerlerine de %10'luk bir tarife uygulamak zorundadır. Bu

nedenle, ilkenin esası ticaret ortakları arasında ayrımcılık yapma yasağıdır. (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Bu ilkenin önemi, mal ticaretini düzenleyen GATT'ın birinci maddesinde yer almasıyla ortaya çıkmaktadır. MFN aynı zamanda Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS Madde 2) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasında da (TRIPS Madde 4) öncelikli bir ilkedir. Bununla birlikte MFN ilkesi her anlaşmada farklı bir şekilde uygulanmaktadır (WTO, 2015b).

MFN ilkesi bu derece önemli olmasına karşın ilkenin bazı istisnaları da bulunmaktadır. MFN ilkesine getirilen temel bir istisna, gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin kurulmasına izin verilmesidir. Bu istisna, MFN ilkesine rağmen 20. yüzyılın ortalarından bu yana kurulan çok sayıda bölgesel ticaret anlaşmalarına kısmen de açıklama getirmektedir (WTO, 2007). Gerçekten de son yıllarda ticari ilişkilerdeki en dikkat çeken gelişmelerden biri, ülke gruplarının kendi aralarındaki ticari engelleri azaltmayı kabul ettikleri bölgesel anlaşmaların dünya çapında giderek yaygınlaşmasıdır. Bu tür düzenlemeler doğaları gereği grup üyelerinden yapılan ithalatı destekleyip diğer ülkelerden yapılan ithalata karşı ayrımcılık yapmaktadır. Aslında söz konusu istisnanın yasal dayanağı bulunmakta olup MFN ilkesinden bu şekilde ayrılmaya GATT'ın 24. maddesi izin vermektedir. Madde 24, bölgesel anlaşmalar oluşturan ülkelerin kendi aralarında gerçek anlamda serbest ticarete geçmelerini ve diğer DTÖ üyelerinin ticari çıkarlarına herhangi bir zarar verilmesi durumunda yeterli miktarda tazminat vermelerini temin etmek amacıyla tasarlanmıştır (WTO, 1998).

Ayrıca Madde 24, gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi olmak üzere iki farklı alanın tanımı arasında da ayırım yapmaktadır. Her ikisi de üyeler arasındaki ticari engellerin kaldırılmasını amaçlamasına karşın gümrük birliklerinde üye ülkelerin tamamı, üye olmayan üçüncü ülkelere yapılan ithalatta aynı ithalat vergisi oranlarını uygularken, serbest ticaret bölgelerinde üyeler kendi ulusal vergi oranlarını uygulamaktadırlar. Serbest ticaret bölgelerinde üçüncü ülkelere karşı gümrük vergilerinin artırılması pek olası değildir. Ancak gümrük vergisinden muafiyet kazanan ürünleri belirlemek için ülkeler arasında menşecilik kuralları belirlenmektedir (WTO, 1998).

MFN ilkesinin diğerk önemli bir istisnası ise gelişmekte olan ÷lkelere uygulanan özel ve farklı muameledir. Özel ve farklı muamele, söz konusu ÷lkelere daha düşük vergi uygulanması ya da diğerk DTÖ üyelerine sağlanmayan tarife dışı avantajlar şeklinde olabilmektedir (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

Diğerk taraftan “*en çok kayrılan ÷lke*” teriminin ifade ettiği anlama ilişkin ABD tarafından geliştirilen farklı bir yaklaşım da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre söz konusu terim görüldüğünden farklı olarak ‘en çok kayrılmadan’ ziyade ‘eşit muamele’ anlamına gelmekte ve ‘ayrımcı olmayan’ ifadesi yerine kullanılmaktadır. Bu ayırımı daha da netleştirmek ve “*en çok kayrılan ÷lke*” teriminin yanıltıcı bir şekilde kullanımını önlemek amacıyla ABD’de 1998 yılında söz konusu terimin yerine “normal ticari ilişkiler-normal trade relations-NTR” terimini kullanan bir yasa çıkarılmıştır (Pregelj, 2005).

Ulusal Muamele (National treatment - NT) İlkesi: Ulusal muamele ilkesi her zaman GATT/DTÖ’nün temel ilkelerinden biri olmuştur. Ulusal muamele ve MFN ilkesi DTÖ kurallarındaki iki temel ayrımcılık yapmama ilkesi olmasına karşı iki temel ilke arasındaki esas fark MFN ilkesi ticaret ortakları arasında ayrımcılığı yasaklarken, ulusal muamele ilkesi yabancı ürünlere karşı ayrımcı uygulamayı yasaklamaktadır. Bu kapsamda MFN, tarife ve diğerk imtiyazların tüm ticaret ortaklarına sağlamanın bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilkeyle esas olarak daha geniş anlamda ticari serbestleşmeyi teşvik etmek (tarife imtiyazlarını sadece belirli ticaret ortaklarıyla sınırlamak yerine tüm ÷lkelere genişletmek) ve ÷lkeler arasında uyumlu ticari ilişkiler sağlamak amaçlanmıştır (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Buna karşılık ulusal muamele ilkesi ayrımcı ulusal uygulamalar yoluyla tarife imtiyazının etrafından dolanılmasına karşı bir kural olarak geliştirilmiştir. Örneğin, bir ÷lke bir ürün üzerindeki gümrük vergisinde tüm ÷lkeler için indirim uygulasa ancak daha sonra yabancı bir ürüne yerli üründen daha kötü muamele eden bir dahili vergi veya düzenleyici tedbir uygulasa söz konusu ÷lke yerli ve yabancı ürünlere eşit muamele ediyormuş gibi görünmekte ancak yabancı ürünler üzerinde olumsuz bir etkiye sahip dahili vergi ya da tedbir olarak niyetini gizlemeye çalışmaktadır. Bu nedenle ulusal muamele ilkesi, ayrımcı iç tedbirleri yasaklayarak bu yöndeki kaygıları gidermiştir (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Diğer taraftan ulusal muamele ilkesi her üç DTÖ anlaşmasında (GATT'ın 3'üncü, GATS'ın 17'nci ile TRIPS'in 3'üncü Maddesi) yer alsa da söz konusu ilke her anlaşmada farklı bir şekilde ele alınmaktadır (WTO, 2015b).

Şeffaflık: Şeffaflık ilkesi, özellikle iki nedenden dolayı önemli bir ilkedir. Birincisi, piyasa katılımcılarına ticari işlemlerin hangi koşullar altında gerçekleşebileceği konusunda önemli bilgiler vererek öngörülebilirliği artırır ve bu suretle piyasaların daha verimli çalışmasını sağlar. İkincisi, bir tarafın diğer tarafların yasal yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin takibine imkan sağlayarak bir anlaşmanın etkin bir şekilde yürütülmesini sağlar. Ayrıca şeffaflık ilkesinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi, yasalar ve yönetmelikler ile bunların uygulanma usulleri hakkında bilgi verilmesini gerektirmektedir. Diğer taraftan DTÖ'deki şeffaflık yükümlülükleri, genellikle uygulama kurallarının en zayıf olduğu ve ülkelerin takdire bağlı eylemlerinin kapsam olarak en geniş olduğu alanlarda daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (WTO, 2002).

Buna ilaveten devlet alımları, ithalat lisansları, ticaretin önündeki teknik engeller ve diğer birçok alanı düzenleyen DTÖ anlaşmaları üye ülkelerin şeffaflık kurallarına uymalarını sağlamak için ayrıntılı yükümlülükler ortaya koymaktadır. Bu kurallar genellikle "yeknesak", "tarafsız", "makul" ve "bağımsız" yönetim gibi kavramlar çerçevesinde anlaşmaya taraf tüm ülkelere adil ve ayrımcı olmayan bir şekilde davranılmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan, şeffaflık ilkesi gereği olarak üye ülkelere yasa ve yönetmeliklerde yapılan değişikliklerin DTÖ'ye ve diğer üye ülkelere bildirilmesi yükümlülüğü de bulunmaktadır (WTO, 2002). Ayrıca "Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması", DTÖ'nün temel şeffaflık aracı olarak üyelerin ticaret politikalarının ve uygulamalarının gözden geçirilerek değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Laird ve Valdés, 2014).

Tarife Taahhütlerinin Bağlayıcı Düzeylerine Uyum: DTÖ'de ülkeler dış ticaret işlemlerindeki vergi uygulamalarında gümrük vergi oranlarına ilişkin taahhütlerini "bağlamaktadırlar". Bu bağlayıcılık gümrük tarife oranlarının uygulanabileceği maksimum oranı göstermektedir. Ancak bazen ülkeler ithalatta söz konusu bağlayıcı maksimum oranlardan daha düşük oranlarda vergi uygulayabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere genellikle bağlayıcı orandan daha düşük oranda vergi uygulaması söz konusu olurken gelişmiş ülkelere ise fiilen uygulanan oranlar ve tavan oranlar aynı olma eğilimindedir.

Diğer taraftan bir ülkenin bağlayıcı oranlarını değiştirebilmesi ancak ticaret ortaklarıyla müzakere ettikten sonra mümkün bulunmaktadır (WTO, 2015b).

Ayrıca GATT'ın 2. Maddesi her üyenin diğer üyelerin ticaretine anlaşmaya ekli ilgili listede yer alandan daha az elverişli bir muamele tanımayacağı hükmünü içermektedir. Diğer bir ifadeyle üye ülkeler listelerinde taahhüt edilenden daha kötü olmayan bir muamele sunmayı taahhüt ederler. Örneğin, ülkenin listesinde belirli bir ürün için bağlı vergi oranı %10 olarak yer almışsa, üye ülke bu orandan daha yüksek bir vergi oranı uygulayamaz (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Daha Serbest Ticaret: GATT'ın 11. Maddesi, ithalat ve ihracat lisansları yoluyla uygulanıp uygulanmadığına bakılmaksızın ihracat ve ithalat üzerindeki miktar kısıtlamalarını, kotaları, vergiler ve harçlar dışında ticaret üzerine yasaklama veya kısıtlama koyan tüm önlemleri yasaklamaktadır. Dolayısıyla 11. Madde ile ülkelerin ticaret akışlarını sınırlamak veya engellemek amacıyla sınırda önlem alma hakkına bir anlamda kısıtlama getirilmektedir (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

1.2.4. Dünya Ticaret Örgütünün işlevleri

DTÖ Anlaşmalarının İdaresi :

DTÖ'nün ilk işlevi, DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşması, çok taraflı ticaret anlaşmaları ile çoklu ticaret anlaşmalarının uygulanmasını, idaresini ve işleyişini kolaylaştırmaktır (WTO Marakeş Anlaşması, Madde III:1). DTÖ aynı zamanda bu anlaşmaların hedeflerini daha ileri bir noktaya taşıma görevini de üstlenmiştir. Bu kolaylaştırma ve hedefleri ileri taşıma işlevine iki somut örnek olarak DTÖ Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri (SPS) Komitesi ve DTÖ Korunma Önlemleri Komitesi'nin çalışmalarını göstermek mümkündür (Bossche ve Zdouc, 2013).

Müzakere Forumu Görevi :

DTÖ, üye ülkeler arasındaki çok taraflı ticaret müzakerelerinde bir forum görevi de görmektedir (WTO Marakeş Anlaşması, Madde III:2). DTÖ esas itibariyle üye ülkelerin karşılaştıkları ticarete ilişkin sorunlarına çözüm bulmaya çalıştıkları bir yerdir. Bu anlamda,

DTÖ'nün ticaret müzakerelerden doğduğunu ve DTÖ'nün yaptığı her şeyin müzakerelerin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda DTÖ'nün mevcut çalışmalarının büyük bir kısmı GATT kapsamındaki müzakereler, özellikle 1986-94 Uruguay Turu olarak adlandırılan müzakerelerin sonucudur. Ayrıca ülkelerin ticari engellerle karşılaştığı ve bu engellerin azaltılmasını istediği durumlarda müzakereler ticaretin serbestleştirilmesine büyük katkı sağlamıştır (WTO, 2015b).

Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması :

DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması (AHM), çok taraflı ticaret sistemine güvenlik yanında öngörülebilirlik sağlamada da merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu mekanizma ile üye ülkelerin kapsam dahilindeki anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri korunmakta ve bu anlaşmaların hükümleri netleştirilmektedir. (WTO, Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metni [AHMM], Madde 3:2).

Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması, tek zorunlu üçüncü taraf yargılama rejimi olması bakımından uluslararası ilişkilerde benzersiz bir konumdadır. DTÖ üyeleri, DTÖ sözleşmesinin işleyişinden kaynaklanabilecek anlaşmazlıkları, yalnızca Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metninde (AHMM) belirlenen usullere başvurarak çözebilmektedirler. Başka bir deyişle, DTÖ üyelerinin adaleti kendi elleriyle sağlaması mümkün bulunmamaktadır. Zorunlu üçüncü taraf yargılaması AHMM'nin tek dikkat çekici özelliği olmayıp adalete erişimi kolaylaştırmak amacıyla Uruguay turu sırasında bir şikayetçinin bu yöndeki arzusunu dile getirdiği her seferde anlaşmazlıkların bağımsız ve tarafsız hakimler tarafından karara bağlanması kabul edilmiştir. Zira ülkeler arasında karşılıklı çözümün başarısız olması durumunda ihtilafı çözmenin tek yolu bağımsız bir yargıcın huzuruna çıkmaktır. Kaybeden taraflar ise aleyhte kararlara uymaya davet edilecek veya yasaya aykırı eylem nedeniyle verdikleri zarara eşit bir misilleme ile karşı karşıya kalacaklardır (Johannesson ve Mavroidis, 2016).

Ticaret Politikası Gözden Geçirme Mekanizmasının İdaresi :

Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması'nın (TPRM) esas amacı, üye ülkelerin ticaret politikaları ile uygulamalarında daha çok şeffaflık sağlamak, çok taraflı ticaret anlaşmaları ile uygulanabildiği yerlerde çoklu ticaret anlaşmaları kapsamındaki

kurallara, disiplinlere ve taahhütlere daha iyi uymalarını sağlayarak çok taraflı ticaret sisteminin daha düzgün bir şekilde işlemesine katkı sağlamaktır. Bu kapsamda TPRM, üyelerin ticaret politikaları, uygulamaları ve bunların çok taraflı ticaret sistemi üzerindeki etkilerinin düzenli olarak ve toplu bir şekilde değerlendirilmesine imkan vermektedir. Bununla birlikte, TPRM'nin anlaşmalar kapsamındaki belirli yükümlülüklerin uygulanması için kullanılması, anlaşmazlıkların halli prosedürleri için kullanılması veya üyelere yeni politika taahhütleri dayatmak için kullanılması mümkün bulunmamaktadır (WTO Marakeş Anlaşması Ek 3-Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması).

Ticaret politikalarının gözden geçirilmesi, Ticaret Politikası Gözden Geçirme Organı (TPRB) tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda, tüm üye ülkelerin ticaret politikaları ve uygulamaları periyodik olarak incelenmektedir. Söz konusu periyodik dönem, üyelerin dünya ticaretinden aldıkları paylarına göre belirlenmektedir. Ancak, Ek 3'te ülkelerin gözden geçirilme dönemleri belirtilmekle birlikte söz konusu ekte 2017 yılında yapılan değişiklikle (değişiklik 1 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir) bu dönemler yeniden belirlenmiştir. Bu kapsamda, dünya ticaretinden aldıkları paya göre ilk dört ülke her üç yılda bir gözden geçirmeye tabi olurken, sonraki 16 ülke her beş yılda bir gözden geçirilecektir. En az gelişmiş ülkeler için çok daha uzun süre belirlenmesi durumu hariç, diğer ülkeler her yedi yılda bir gözden geçirilecektir (WTO Marakeş Anlaşması Ek 3-Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması).

Ticaret politikası gözden geçirmeleri TPRB tarafından iki rapor temelinde gerçekleştirilmektedir. Bu raporlardan ilki, üye ülke tarafından incelemeye sunulan ve üye ülkenin izlediği ticaret politikası ve uygulamalarını açıkladığı rapordur. Diğer rapor ise DTÖ Sekretaryası tarafından, sekreteryadaki mevcut bilgiler ile incelemeye tabi üye ülke tarafından sekreteryaya sunulan bilgilere dayanılarak hazırlanan rapordur. Söz konusu raporlar, incelemeden kısa bir süre sonra yayınlanmakta olup bir DTÖ üyesinin ticaret politikaları ve uygulamaları hakkında bilgiler veren değerli kaynaklardır (Bossche ve Zdouc, 2013).

Teknik Yardım :

2001 tarihinde Doha'da yapılan DTÖ IV. Bakanlar Konferansında üyeler, teknik işbirliği ile kapasite geliştirmenin çok taraflı ticaret sisteminin kalkınma boyutunun temel

unsurları teşkil ettiğini kabul ederek Sekreteryaya, diğer ilgili kurumlarla koordinasyon halinde ticaretin, ulusal ekonomik kalkınma planlarında ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik stratejilerde yer verilmesine yönelik ulusal çabaları destekleme talimatı vermişlerdir. Ayrıca teknik yardımın, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkeler ile geçiş sürecindeki düşük gelirli ülkelerin DTÖ kurallarına uyum sağlamalarına, yükümlülüklerini yerine getirmelerine ve kurallara dayalı çok taraflı ticaret sisteminin faydalarından yararlanmak da dahil olmak üzere üyelik haklarını kullanmalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanacağı da belirtilmiştir (WTO, Doha Dördüncü Bakanlar Konferansı Bildirisi, paragraf 38).

Bu kapsamda DTÖ öncelikle gelişmekte olan ülkeler, en az gelişmiş ülkeler, geçiş sürecindeki ekonomiler ve DTÖ'ye katılma sürecindeki ülkelerin hükümet yetkililerine yönelik olmak üzere her yıl yaklaşık 300 teknik yardım faaliyeti düzenlemekte ve 14.000'den fazla hükümet yetkilisine eğitim vermektedir. Teknik yardımın coğrafi dağılımına bakıldığında, Afrika yıllık faaliyetlerin üçte birinden fazlasından yararlanmakta olup teknik yardımının yaklaşık % 15'i Asya ve Pasifik'e yöneliktir. Diğer teknik yardım faaliyetleri ise Latin Amerika, Orta ve Doğu Avrupa ile Orta Asya, Arap ülkeleri ve Orta Doğu ile Karayipleri kapsamaktadır (WTO, 2023a).

İlgili Kuruluşlarla İşbirliği :

DTÖ, küresel ekonomi politikalarının oluşturulmasında uyum ve bütünlük sağlanması amacıyla IMF, IBRD ve diğer kuruluşları ile işbirliği yapmaktadır (WTO Marakeş Anlaşması, Madde III:5). Zira küresel ekonomi politikalarının mali, parasal ve ticari yönleri birbirini etkilediğinden, bu alanlarda sorumlulukları olan uluslararası kuruluşların uyumlu ve karşılıklı destekleyici politikalar izlemesi gerekmektedir. Bu nedenle DTÖ, DTÖ Anlaşmasının III:5 maddesinde öngörülen ortaklığı somutlaştırmak amacıyla IMF ve Dünya Bankasıyla anlaşmalar imzalamıştır (Bossche ve Zdouc, 2013).

Bu anlaşmalar DTÖ sekreteryası ile IMF ve Dünya Bankası arasında istişareler yapılmasını ve bilgi alışverişinde bulunulmasını öngörmektedir. Ayrıca DTÖ, IMF ve Dünya Bankası, özellikle gelişmekte olan ülkelere teknik yardım sağlanması konusunda oldukça yakın bir işbirliği içinde çalışmaktadırlar. Diğer taraftan IMF ve Dünya Bankası, DTÖ'de gözlemci statüsüne sahip olup DTÖ de IMF ve Dünya Bankası'nın toplantılarına katılmaktadır. Ayrıca üç kurumun yetkilileri, küresel ekonomi politikalarında uyum

konusunda görüşmeler yapmak için düzenli olarak bir araya gelmektedir (Bossche ve Zdouc, 2013).

Bunlara ilaveten DTÖ diğer birçok uluslararası örgütle de kurumsal ilişkiler sürdürmekte olup bu kapsamda yaklaşık 140 uluslararası örgüt DTÖ'de gözlemci statüsüne sahip bulunmaktadır. DTÖ de çeşitli uluslararası örgütlerin çalışmalarında gözlemci olarak yer almaktadır. DTÖ Sekreteryası, işbirliğinin kapsamı değişse de istatistik, araştırma, standart belirleme, teknik yardım ve eğitim gibi faaliyetlerde yaklaşık 200 uluslararası kuruluşla işbirliği yapmaktadır (WTO, 2023b).

2. DTÖ MAL TİCARETİNE İLİŞKİN ÇOK TARAFLI ANLAŞMALAR VE ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİ MEKANİZMASI

DTÖ anlaşmaları esasen “DTÖ’yü kuran Marakeş Anlaşması”nın eki anlaşmalardır. Bu kapsamda Marakeş Anlaşması dört ekten oluşmaktadır. Ek 1 ise Ek 1A, Ek 1B ve Ek 1C olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Ek 1A, revize edilmiş GATT’ı, mal ticaretini düzenleyen diğer anlaşmaları ve ülkelerin mallara ilişkin özel taahhütlerini bağlayan bir protokolü içermektedir. Ek 1B, GATS’ı, belirli hizmet sektörlerine ilişkin metinleri ve ülkelerin özel taahhütleri ve muafiyetlerini kapsamakta, Ek 1C’de ise TRIPS anlaşması yer almaktadır. Ek 1’de yer alan anlaşmalar DTÖ’nün tüm üyelerinin kabul ettiği temel ticaret politikası yükümlülüklerini içerdiğinden “çok taraflı ticaret anlaşmaları” olarak da adlandırılmaktadırlar. Ek 2, anlaşmazlıkların halline ilişkin kural ve prosedürleri, Ek 3 Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizmasını, Ek 4 çoklu ticaret anlaşmalarını içermektedir (WTO, 1998).

2.1. Mal Ticaretine İlişkin Çok Taraflı Anlaşmalar

2.1.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 1947 yılında müzakere edilerek 1948 yılında yürürlüğe giren önemli anlaşmalardan biridir. GATT yıllar içinde bazı değişikliklere uğramış olsa da ilk büyük değişiklik Uruguay Turu müzakereleri sonucunda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte ülkelerin reformlar üzerinde anlaşmaya varmasından sonra tüm Genel Anlaşma için tek bir yeni metin yazmanın çok zor olması nedeniyle “Uruguay Turu'nun başlangıcındaki orijinal GATT” ile "Orijinal anlaşmayı içeren GATT” olmak üzere yasal olarak ayrı ancak birbiriyle bağlantılı iki belge ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Uruguay Turu, GATT'ın statüsünü de değiştirmiştir. Uruguay turundan önce yalnızca GATT çok taraflı ticaret anlaşması olup sadece mal ticaretini kapsıyordu. Ancak Uruguay Turu, çok taraflı ticaret kurallarının kapsamını hizmet ticareti ve fikri mülkiyet haklarını da kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu nedenle GATT, Marakeş Anlaşmasının eki olarak Ek 1’de Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Anlaşması ile birlikte yer almaktadır. Ayrıca GATT mal ticaretini düzenleyen anlaşma olması yanında 1947'den 1994'e kadar başka bir rol daha üstlenmiş, çok taraflı ticaret

kurallarının müzakere edilip yönetildiği fiili bir uluslararası örgüt görevi üstlenmiştir. Ancak bu rol 1995 yılında resmi olarak DTÖ tarafından devralınmıştır (WTO, 1998).

GATT 1994 anlaşmasının kapsamı anlaşmanın 1'inci maddesinde belirtilmiştir. Bu kapsamda GATT 1994;

- DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten önce değiştirilmiş veya tadil edilmiş olan 30 Ekim 1947 tarihli Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasındaki hükümleri,

- DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten önce GATT 1947 kapsamında yürürlüğe girmiş olan, (a) tarife tavizlerine ilişkin protokoller ve onay belgeleri, (b) katılım protokolleri, (c) GATT 1947 Madde XXV kapsamında verilen ve DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte hala yürürlükte olan aykırılık kararları, (d) GATT 1947'ye akit tarafların diğer kararları,

- GATT 1994'ün Madde II:1(b)'sinin Yorumlanmasına İlişkin Mutabakat, XVII. Maddesinin Yorumlanmasına İlişkin Mutabakat, Ödemeler Dengesi Hükümleri Hakkında Mutabakat, XXIV. Maddesinin Yorumlanmasına İlişkin Mutabakat, GATT 1994 Kapsamındaki Yükümlülüklerden Aykırılık Sağlanmasına İlişkin Mutabakat, XXVIII. Maddesinin Yorumlanmasına İlişkin Mutabakat,

- GATT 1994'e ek Marakeş Protokolü'nü içermektedir (WTO Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994, Madde 1).

GATT'ın yapısına bakıldığında, GATT 1947'nin hükümleri (aynı zamanda GATT 1994'ün hükümleri) dört "bölüme" ayrılmış 38 maddeden oluşmaktadır. GATT 1994'ün I. Bölümü, *en çok kayrılan ülke* ilkesini ortaya koyan I. madde ile her bir DTÖ üyesinin taviz listelerine uygulanacak yükümlülükleri belirleyen II. maddeyi kapsamaktadır. GATT 1994'ün II. bölümü, III ila XXIII. maddeleri kapsamaktadır. Bu kapsamda Madde III ulusal muamele yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Madde IV ila Madde XIX haksız ticaret uygulamaları (damping ve ihracat sübvansiyonları), miktar kısıtlamaları, ödemeler dengesi nedenleriyle kısıtlamalar, kamu ticari işletmeleri, ekonomik kalkınmaya yönelik devlet yardımları ve acil koruma önlemleri gibi esas olarak tarife dışı önlemleri kapsamaktadır. Ayrıca, bu bölüm sınır tedbirlerinin uygulanmasına ilişkin çok sayıda teknik konuyu da ele almaktadır. Madde XX ve XXI GATT 1994'ün genel istisnaları ile güvenlik nedenlerine ilişkin istisnaları ele almaktadır. XXII ve XXIII. maddeler "Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metni"nde daha ayrıntılı olarak belirtilen anlaşmazlıkların haline ilişkin usullerini düzenlemektedir. GATT 1994'ün III. bölümü ise madde XXIV'ten

madde XXXV'e kadar olan kısımdan oluşmaktadır. Madde XXIV esasen gümrük birlikleri, serbest ticaret bölgeleri ve üyelerin kendi bölgesel ve yerel yönetimlerinin eylemleri kapsamındaki sorumlulukları ile ilgilidir. Madde XXVIII ve XXVIII(bis) tarife tavizlerinin müzakere edilmesi ile ilgili maddelerdir. Son olarak, GATT 1994'ün IV. bölümü "Ticaret ve Kalkınma" başlığını taşımakta ve gelişmekte olan üye ülkelerin ticarete daha çok fırsat yakalamalarını sağlamayı amaçlamaktadır (United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD], 2003a).

2.1.2. Tarım Anlaşması

Tarımsal ürünler her zaman GATT kapsamında yer almış olsa da DTÖ öncesinde sanayi ürünleri ile tarımsal ürünlere uygulanan kurallar açısından bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan ilki GATT 1947 tarımsal ürünlerde ülkelerin ihracat sübvansiyonları kullanmasına izin verirken sanayi ürünlerinde ülkelerin ihracat sübvansiyonları kullanmasını yasaklamaktaydı. Ancak, tarımsal ihracat sübvansiyonlarının kullanılmasına izin verilirken gerekli olan tek koşul, sübvansiyonların tarımsal ürünlerin dünya ihracatındaki hak ettiği paydan daha fazlasını almak için kullanılmamasıydı. Buna ilaveten, GATT kuralları ülkelerin belirli koşullar altında ithalat kısıtlamalarına (örneğin ithalat kotaları) başvurmalarına da izin vermektedir. Bununla birlikte uygulamada durum biraz daha farklı olmuş ve tarımsal ürün ithalatında birçok tarife dışı kısıtlama uygulanmıştır. Tüm bu uygulamaların sonucunda, ithalat yasakları, kotalar, ithalat vergileri de dahil olmak üzere tarımsal ürün ticaretinin önündeki engeller giderek artmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde tarımsal ürün ticaretine ilişkin sorunlar Uruguay turundaki müzakerelerde ele alınmış ve sonuç olarak 1995 yılında Tarım Anlaşması yürürlüğe girmiştir (WTO, 2003).

Diğer taraftan Tarım Anlaşmasında "tarımsal ürün" ifadesinin açık bir tanımı yer almamakta bunun yerine anlaşma eki Ek 1'de, tarımsal ürün olarak Armonize Sistemin 1 ila 24'üncü fasılları kapsamındaki tüm ürünler ile postlar ve deriler gibi diğer 13 kategoriye atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla anlaşma sadece buğday, süt ve canlı hayvan gibi temel tarım ürünlerini değil, aynı zamanda ekmek, tereyağı, peynir, çikolata, sosis gibi yüksek oranda işlenmiş tarım ürünlerini de kapsamaktadır. Ancak balık ve balık mamulleri yanında ormancılık ürünleri ve kauçuk anlaşma kapsamı dışında tutulmuştur (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

Anlaşmada (1) yerli destek, (2) ihracat sübvansiyonları ve (3) pazara erişim olmak üzere üç ana konu öne çıkmaktadır. Yerli destek konusuna ilişkin olarak anlaşma, piyasa koşullarını bozma potansiyellerine göre üç kategoride destek tedbirleri öngörmektedir (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017). Bunlardan Yeşil Kutu kapsamındaki tedbirler genellikle tarım ürünlerinin üretimi ve fiyatından ayrıştırılması gereken asgari veya ticareti bozucu olmayan yurt içi desteği içermektedir. Kırmızı kutu tedbirleri ticareti bozucu tedbirleri kapsamakta iken mavi kutu tedbirleri ise ticareti bozucu etkileri olmakla birlikte üretim üzerinde belirli sınırlamalara tabi olan destekleri kapsamaktadır (Nedumpara, Janardhan ve Bhattacharya, 2022).

İhracat sübvansiyonları ile ilgili olarak ise DTÖ üyeleri, bütçe harcamalarını azaltma ve ihracat miktarlarını azaltmaya ilişkin taahhütler şeklinde ürüne veya ürün gruplarına özel taahhütler üstlenmektedirler. Ayrıca DTÖ üyeleri altı yıllık bir dönem içerisinde ihracat sübvansiyonlarını sübvansiyon alan ürünlerin hacmi bakımından % 21 ve bu sübvansiyonların nakit değeri bakımından % 36 oranında azaltmakla yükümlü kılınmıştır (Mavroidis, 2013).

Pazara erişim konusunda Tarım Anlaşması kapsamında pazarı korumaya yönelik izin verilen önlemler tarifeler ile tarife kotaları şeklindedir. Uruguay Turu'ndan önce ise tarım ürünleri için önlemler her zaman tarife şeklinde olmayıp tarifelere ek olarak tarife dışı önlemler de uygulanmaktaydı. Bu nedenle Uruguay Turu müzakerelerinin temel özelliklerinden biri de turun "tarifeleştirme" olarak adlandırılan tarife dışı önlemlerin tarifelere dönüştürülmesine yönelik olmasıdır. Bu kapsamda, Tarım Anlaşması tarıma özgü tarife dışı önlemlerin kullanımını yasaklamakta olup gümrük vergileri dışındaki tüm diğer sınır tedbirlerine artık izin vermemektedir. Tarım Anlaşması ayrıca, pazara giriş fiyatının tetikleyici fiyatın altına düşmesi halinde ek bir vergi uygulanabileceğini, benzer şekilde ürünün yıllık ithalat hacminin tetikleyici bir seviyeyi aşması halinde özel bir ek vergi uygulanabileceğini de öngörmektedir (UNCTAD, 2003b).

Diğer taraftan, her DTÖ üyesinin tüm tarım ürünlerini kapsayan bir tarife tavizleri listesi bulunmakta olup söz konusu liste ilgili üyenin tarımsal ürün ithalatında uygulayabileceği maksimum tarifeyi belirlemektedir (WTO, 2003).

2.1.3. Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Anlaşması

Uruguay Turu tarım müzakerelerinde amaçlanan, ülkelerin kendi iç pazarlarını korumak amacıyla kullandıkları tarife dışı engellerin azaltılması olmakla birlikte bazı ülkeler tarıma özgü tarife dışı engellerin kaldırılmasının ve tarife indirimlerinin, sağlık ve bitki sağlığı düzenlemeleri gibi örtülü korumacı önlemlerle etkisiz hale getirilebileceğinden endişe etmekteydi. Bu endişe, müzakereci ülkeleri bitki ve hayvan sağlığı önlemlerine ilişkin ayrı bir anlaşma yapmaya iten önemli bir güç olmuştur. Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (SPS Anlaşması) ile Tarım Anlaşması birbirlerini tamamlayıcı nitelikte anlaşmalar olmalarına karşın içerikleri farklıdır. Tarım Anlaşması sadece kurala dayalı taahhütleri değil aynı zamanda bir uygulama dönemi boyunca koruma ve desteği azaltmaya yönelik ayrıntılı, nicel taahhütler içerirken, SPS Anlaşması herhangi bir yasal olarak bağlayıcı ve nicel bir taviz programı dayatmamaktadır. Anlaşma özetle, sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin gerekçelendirilmesini ve uluslararası ticaretin üzerinde örtülü kısıtlamalar oluşturmamasını sağlamak üzere DTÖ üyeleri için bir dizi kural ve ilke içermektedir (Lee, 2012).

Ancak gıda ticaretinin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamak ve dış ticaret yoluyla hayvan ve bitki hastalıklarının yayılmasını önlemek amacıyla bazı durumlarda ithalat kısıtlamaları gerekli olabilmektedir. Bu anlamda SPS Anlaşması DTÖ üyelerine gıda güvenliği ile hayvan ve bitki sağlığını korumaya yönelik tedbirler alma hakkını tanıırken, bu tedbirlerin korumacı amaçlarla gereksiz bir şekilde uygulanmasını önlemeyi, bu suretle DTÖ üyelerinin gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığının korunması amacı ile mal ticaretinin sorunsuz bir şekilde yapılması arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır. (WTO, 2015d).

Başka bir ifadeyle SPS Anlaşması, ulusal düzenleyici otoritelerin uluslararası ticareti doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen sağlık ve güvenlik standartlarına ilişkin konuları düzenlemekte, özellikle tüketicileri, bitkileri ve hayvanları gıda ve yem kaynaklı riskler ile haşere veya hastalıklarla ilgili risklerden koruma amacına yönelik alınan her türlü önleme uygulanabilmektedir (UNCTAD, 2005).

Anlaşma ayrıca üye ülkelerin temel hak ve yükümlülüklerini de düzenlemiştir. Bu kapsamda üye ülkeler (1) insan, hayvan veya bitki yaşamının veya sağlığının korunması

amacıyla gerekli olan sağlık ve bitki sağlığı önlemleri alma hakkına sahip bulunmakta, (2) sağlık veya bitki sağlığı önleminin yalnızca insan, hayvan veya bitki yaşamı veya sağlığının korunması amacıyla gerekli olduğu oranda uygulanmasını, ayrıca bilimsel ilkelere dayanmasını ve yeterli bilimsel kanıt olmaksızın önlemlerin sürdürülmemesini sağlamakla, (3) sağlık ve bitki sağlığı önlemleri alırken üye ülkeler arasında keyfi ya da haksız bir şekilde ayrımcılık yapmamasını sağlamakla, (4) sağlık ve bitki sağlığı önlemlerini, uluslararası ticaretin üzerinde örtülü bir kısıtlamaya neden olacak şekilde uygulamamakla yükümlüdürler (WTO Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, Madde II:1-3).

Diğer taraftan SPS Anlaşması üye ülkeleri ulusal SPS tedbirlerinin uluslararası standartlar, kılavuzlar ve tavsiyelerle uyumlu olmasını teşvik etmektedir. Bu süreç genellikle "uyumlaştırma" olarak adlandırılmaktadır. DTÖ bu kapsamdaki standartları geliştirmemekte ancak üye ülkelerin çoğu söz konusu standartların ilgili uluslararası kuruluşlarda ve alanında önde gelen bilim adamları ve uzmanlar tarafından geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (WTO, 2010). Bu çerçevede SPS Anlaşması DTÖ üyelerinin ulusal düzenlemelerini alanında uzman kuruluşlar olan Kodeks Alimentarius Komisyonu (gıda güvenliği amacıyla), Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi (bitki sağlığı amacıyla) ve Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (hayvan sağlığı ile insanlara bulaşabilen hayvan hastalıkları amacıyla) tarafından geliştirilen sağlık ve güvenlik standartlarını temel alarak yapmalarını teşvik etmektedir. Buna ilaveten daha sıkı tedbirler almak isteyen DTÖ üyeleri, tedbire konu sağlık risklerini bilimsel olarak temellendirerek bu tedbirleri gerekçelendirmek zorundadır (WTO, 2015d).

Ayrıca SPS anlaşması uyarınca üye ülkeler sağlık veya bitki sağlığı önlemlerini ilgili uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen risk değerlendirme tekniklerini dikkate alarak bir risk değerlendirmesine dayandırmak durumundadırlar. Risklerin değerlendirilmesinde üye ülkeler, mevcut bilimsel kanıtları, ilgili süreçler ile üretim yöntemlerini, ilgili denetim, numune alma ile test yöntemlerini, belirli hastalıkların veya zararlıların yaygınlığı durumunu, zararlılardan ya da hastalıklardan arı alanların varlığını, ilgili çevresel koşullar ile karantina veya diğer işlemleri dikkate almak durumundadırlar (WTO Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, Madde V:1-2).

Diğer taraftan, SPS Anlaşması gereğince DTÖ üyeleri ticareti etkileyebilecek yeni bir önlem almayı veya mevcut önlemlerde herhangi bir değişiklik yapmayı planladıklarında DTÖ

Sekretaryasına bildirimde bulunmak zorundadırlar. Bu bildirimler, planlanan düzenlemeler kabul edilmeden önce ilgili ülkenin ticari partnerlerine yorum yapma fırsatı vermekte ayrıca üreticilerin yeni tedbir gerekliliklerine uyum sağlamalarına da olanak tanımaktadır (WTO, 2015d).

Bunlara ilaveten uluslararası ticareti etkileyen gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı konularında üye ülkeler arasında istişarelerde bir forum olarak hizmet vermek üzere bir SPS Komitesi kurulmuştur. Komite, özellikle standartların uyumlaştırılmasını teşvik ederek anlaşma hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanmasını amaçlamaktadır (UNCTAD, 2005).

2.1.4. Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması

Tekstil ürünleri çok taraflı ticaret sistemine DTÖ Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması aracılığıyla dahil edilmiştir. Zira daha önceki yıllarda tekstil ticareti GATT disiplinlerinin dışında gerçekleşmekte olup tekstil ve konfeksiyonda uluslararası ticareti düzenleyen ayrı, tekstile özel bir anlaşma bulunmaktaydı. Ayrıca tekstil ve giyim kotaları iki taraflı olarak müzakere edilmekte ve Çok Elyafıllar Anlaşması (MFA) kuralları tarafından yönetilmekteydi. 1974 yılında bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında imzalanan MFA ise esasen dünya çapında iki taraflı kotalar sistemini dayatmaktaydı. Aslında daha önce de, yani 1961'den beri, uluslararası tekstil ve konfeksiyon ticareti GATT'ın normal kural ve disiplinlerinin fiilen dışındaydı ve temel GATT ilkelerinden sapan ayrımcı bir kısıtlama sistemi tarafından yönetilmekteydi. Bununla birlikte MFA, DTÖ anlaşmalarının 1 Ocak 1995'te yürürlüğe girmesine kadar uygulanmaya devam etmiş, 1995 yılında MFA'nın yerini Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması almıştır. Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması ise mevcut kotaların kaldırılmasını ve tekstil ve giyim ticaretinin GATT disiplinlerine dahil edilmesini amaçlayan bir geçiş anlaşması olup temel amacı tekstil ticaretini çok taraflı kurallara entegre etmektir. Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması geçiş anlaşması olması sebebiyle 10 yıllığına yürürlükte kalarak 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Bu nedenle söz konusu tarihten sonra tekstil ürünleri sadece tarifeler yoluyla korunmaktadır (Mavroidis, 2013).

2.1.5. Ticarete Teknik Engeller Anlaşması

Ticarete Teknik Engeller (TBT) Anlaşması 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olup DTÖ Anlaşması'na ekli diğer anlaşmalardan biridir. Ancak TBT Anlaşması, uluslararası mal ticaretinin önündeki teknik engelleri (standartlar ve düzenlemeler) kurallara bağlayan ilk anlaşma değildir (WTO, 2020). Zira Tokyo turu sırasında gereksiz standartların kullanılmasından kaçınılması amacıyla "Ticaretin Önündeki Teknik Engellere İlişkin Kod" kabul edilmişti. Ancak Kod'a katılım isteğe bağlıydı (Mavroidis, 2013). TBT Anlaşması ise bir DTÖ çok taraflı ticaret anlaşması olduğundan 1979 Standartlar Kodu'ndan farklı olarak, sadece bazı DTÖ üyeleri için değil, tüm üye ülkeler için bağlayıcı niteliktedir (WTO, 2020).

Diğer taraftan TBT anlaşmasıyla amaçlanan, ulusal güvenlik gerekliliklerinin sağlanması, aldatıcı uygulamaların önüne geçilmesi, insan sağlığı ile güvenliğinin korunması, hayvan ve bitki sağlığının korunması ile çevrenin korunmasının sağlanmasıdır (WTO Ticarete Teknik Engeller Anlaşması, Madde 2:2.2).

TBT anlaşması, "teknik düzenlemeler", "standartlar" ve "uygunluk değerlendirme prosedürleri" olmak üzere iki tür yasal araç ve bir prosedür üzerinde çok taraflı kurallar uygulamaktadır. Teknik düzenlemeler, zorunlu bir şekilde ürün özelliklerini veya ilgili süreçleri ve üretim yöntemlerini belirleyen önlemler olarak tanımlanırken standartlar bunun aksine, ürünler, ilgili süreçler ve üretim yöntemleri için kurallar ile yönergeler sağlayan ve tanınmış bir kurum tarafından onaylanan isteğe bağlı önlemlerdir. Uygunluk değerlendirme prosedürleri ise teknik düzenlemelerin veya standartların gerekliliklerinin yerine getirilip getirilmediğini belirleyen prosedürlerdir (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

TBT anlaşması gereğince DTÖ üyelerinin teknik düzenlemeler ile standartlar uygulamaya koyarken ilgili uluslararası standartları temel almaları gerekmektedir. Ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda teknik düzenlemeler ve standartların ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanması ve bunların "gerekliliği" ilkesine uyulması koşuluyla üye ülkelerin tek taraflı önlemlere başvurabilmelerine izin verilmektedir. Zira gereklilik ilkesi ile DTÖ üyelerinden teknik düzenlemeler ve standartlar yoluyla ticari partnerlerine aşırı maliyet yükü getirmeleri engellenmektedir (Mavroidis, 2013).

TBT anlaşmasının kapsamına bakıldığında, sanayi ve tarım ürünleri dahil tüm ürünler anlaşma kapsamında yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle, örneğin gıda veya tarım ürünleri gibi belirli bir ürün türüne ilişkin bir düzenleme TBT anlaşmasının kapsamı dışında kalmamaktadır. Bununla birlikte anlaşma, hizmetlere, kamu satın almalarına ve SPS anlaşması kapsamındaki önlemlere uygulanmamaktadır (WTO, 2020).

Diğer taraftan TBT anlaşması esas olarak ‘merkezi hükümet kuruluşlarına’ yönelik olmakla birlikte anlaşma, teknik düzenlemelerin, standartların ve/veya uygunluk değerlendirme prosedürlerinin hazırlanmasında ve uygulanmasında yer alan ‘diğer kuruluşları’ da kapsama almaktadır. TBT anlaşmasının kapsadığı ‘diğer kuruluşlar’, yerel yönetim kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çerçevede yerel yönetim kuruluşları iller veya belediyeler gibi merkezi hükümet dışındaki tüm yönetim kuruluşlarını kapsamakta olup hükümet dışı kuruluşlar ise merkezi hükümet veya yerel yönetim kuruluşları dışındaki kuruluşlar olarak çok geniş bir şekilde tanımlanmaktadır (Bossche ve Zdouc, 2013).

Ayrıca TBT anlaşması kapsamındaki önlemler için geçerli olan temel ilke ve kurallar da bulunmaktadır. Bunlar, (1) ayrımcılık yapmama (en çok kayrılan ülke ve ulusal muamele ilkesi), (2) uluslararası ticaretin önündeki gereksiz engellerin kaldırılması (teknik düzenlemelerin, standartların ve uygunluk değerlendirme prosedürlerinin uluslararası ticaretin önünde gereksiz engeller oluşturacak şekilde hazırlanmaması, kabul edilmemesi veya uygulanmaması), (3) uyumlaştırma (standartların uluslararası düzeyde uyumlaştırılması), (4) denklik (üye ülkelerin, yabancı teknik düzenlemeleri, standartları ve uygunluk değerlendirme prosedürlerini kendilerinininkine "eşdeğer" olarak kabul etmesi) ve (5) şeffaflık (teknik düzenlemeler ile standartların ve uygunluk değerlendirme prosedürlerinin oluşturulması ve uygulanmasının kamuya açık hale getirilmesi) (UNCTAD, 2003c).

2.1.6. Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması

Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri (TRIM) Anlaşması, GATT-DTÖ sistemi içerisinde yabancı yatırımlarla ilişkili mal ticaretinin önündeki tarife dışı engelleri ortadan kaldırarak yabancı yatırımları kolaylaştırmak için yapılan ilk başarılı girişimdir (Lee, 2012).

TRIM Anlaşmasının amacı, bazı yatırım tedbirlerinin ticareti kısıtlayıcı ve bozucu etkilere neden olabileceği dikkate alınarak, serbest rekabet sağlanırken, öncelikle gelişmekte olan üye ülkeler olmak üzere bütün ticari partnerlerin ekonomik büyümesinin sağlanması amacıyla dünya ticaretinin genişlemesini ve aşamalı olarak serbestleştirilmesini teşvik etmek ve uluslararası sınırlar boyunca yatırımı kolaylaştırmaktır (WTO Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması, Giriş Bölümü). Anlaşmanın kapsamına bakıldığında, TRIM anlaşması sadece mal ticaretine ilişkin yatırım tedbirlerini kapsamaktadır (WTO Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması, Madde 1).

TRIM Anlaşması üye ülkelerin, GATT 1994'ün III veya XI. madde hükümleriyle uyumlu olmayan ticaretle bağlantılı yatırım önlemlerini uygulamasını yasaklamıştır. Bu kapsamda GATT 1994'ün III. maddesinde öngörülen ulusal muamele yükümlülüğü ve GATT 1994'ün XI. maddesinde öngörülen miktar kısıtlamalarının kaldırılması yükümlülüğüyle uyumlu olmayan önlemlerin listesi anlaşmanın ekinde belirtilmiştir (WTO Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması, Madde 2:1-2, Ek). Uyumlu olmayan önlemlere ilişkin örnekleri, yerli katkı şartı, ihracat performans gereklilikleri, ticari dengeleme gereklilikleri, döviz dengeleme kısıtlamaları ve bir işletmenin ihracatına veya ihracat için ürün satışına ilişkin kısıtlamalar olarak sıralamak mümkündür (Mavroidis, 2013).

Diğer taraftan TRIM anlaşması yabancı yatırımların düzenlenmesi ile ilgili değildir. Başka bir ifadeyle TRIM anlaşması, ithal ve ihraç edilen ürünlere yönelik ayrımcı muameleye odaklanmakta ve yabancı yatırımların girişi ve uygulamaları konusunu düzenlememektedir. Örneğin, yerli ve yabancı şirketlere ayırım gözetilmeden getirilen bir yerlilik şartı, ithal ürünlere yerli ürünler lehine ayrımcı muamele içerdiği için TRIM anlaşmasına aykırıdır. Bu nedenle anlaşma kapsamında şartın getirilmesinde yerli ve yabancı yatırımcılar arasında ayrımcılık yapılmaması önemsizdir (Lee, 2012).

Buna ilaveten TRIM anlaşması üye ülkelerden anlaşmanın hükümlerine uygun olmayan uygulamadaki tüm önlemleri Mal Ticareti Konseyi'ne bildirmesini şart koşmaktadır. Ayrıca üye ülkeler bölgesel ve yerel otoriteler tarafından uygulananlar da dahil olmak üzere önlemlerin bulunduğu tüm yayınları Sekreteryaya bildirmekle de yükümlüdür (WTO Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması, Madde 5:1, Madde 6:2).

Ayrıca söz konusu anlaşma kapsamında kurulan TRIM Komitesi, anlaşmanın işleyişini ve uygulanmasını izlemek ve bu konuda her yıl Mal Ticareti Konseyine rapor vermekle görevlidir (WTO Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması, Madde 7:3).

2.1.7. Anti-damping Anlaşması (GATT 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma)

Anti-dampinge ilişkin önlemler, GATT 1994'ün VI. Maddesi ve “GATT 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma” (kısaca Anti-damping Anlaşması) ile düzenlenmiştir.

GATT 1994'ün VI. maddesi ve Anti-damping Anlaşmasının 2.1 maddesi anti-dampingi, bir ülkenin ürünlerinin normal değerinden daha düşük bir fiyat üzerinden başka bir ülkeye girişi olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda, bir ülkeye ihraç edilen ürünün ihraç fiyatının ticaretin olağan seyri içinde ihracatçı ülkedeki tüketime yönelik “benzer ürün” için karşılaştırılabilir fiyattan daha düşük olması halinde bir ürün dumpingli olarak, yani normal değerinden daha düşük bir fiyat üzerinden başka bir ülkeye sokulmuş olarak kabul edilmektedir (WTO Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994 Madde VI:1, Anti-damping Anlaşması Madde 2:2.1).

Diğer taraftan “normal değer”, “ihracat fiyatı” ve “benzer ürün” ifadelerinden ne anlaşılması gerektiğine de bakılması gerekmektedir. Normal değer, ticaretin olağan seyri içinde ihracatçı ülkede tüketime yönelik benzer ürün için karşılaştırılabilir fiyattır. Diğer bir ifadeyle bir ürünün normal değeri kendi iç pazarında, yani üreticinin veya ihracatçının pazarında satıldığı fiyattır (Lester, Mercurio ve Davies, 2012). Bununla birlikte, benzer ürünün ihracatçı ülkenin iç piyasasında ticaretin olağan seyri içinde satışının bulunmaması veya özel piyasa durumu ya da ihracatçı ülkenin iç piyasasındaki satışların düşük hacmi nedeniyle bu tür satışların uygun bir karşılaştırmaya imkan vermemesi halinde normal değer, (1) benzer ürünün üçüncü ülkeye ihraç edildiğindeki karşılaştırılabilir fiyatı ile veya (2) menşe ülkede ortaya çıkan üretim maliyetine ilaveten idari, satış giderleri ve genel giderler ile karlar için uygun bir miktarın eklenmesiyle elde edilen fiyat ile karşılaştırılarak belirlenir (WTO Anti-damping Anlaşması Madde 2:2.2).

İhracat fiyatı ise ürünün ihracatçı tarafından ithalatçıya satıldığı fiyattır. Ancak, satış işleminin ilgili şirketler arasında takas veya dahili transferleri içermesi veya ihracatçı ile ithalatçı veya üçüncü bir taraf arasındaki bir ilişki nedeniyle ihracat fiyatına ilgili makamlarca güvenilememesi durumunda ihracat işlemine konu fiyatın uygun bir fiyat olarak değerlendirilmesi mümkün bulunmayabilir (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Benzer ürün ise, söz konusu ürünle her açıdan aynı olan veya böyle bir ürünün olmaması durumunda, her açıdan aynı olmasa da söz konusu ürünün özelliklerine yakından benzeyen başka bir ürün anlamına gelmektedir (WTO Anti-dumping Anlaşması Madde 2:2.6).

Diğer taraftan, dumpingin tespitinde dumpingin var olup olmadığını belirlemek için ihracat fiyatı ile normal değer karşılaştırılmaktadır (Bossche ve Zdouc, 2013). Ancak anlaşma, ihracat fiyatı ile normal değer arasındaki karşılaştırmanın adil bir şekilde yapılmasını gerektirmektedir. Adil bir karşılaştırma için karşılaştırılan fiyatların normalde fabrika çıkış seviyesinde ve mümkün olduğunca aynı zamanda yapılan satışlara ait olması gerekmektedir (Lee, 2012).

Anti-dumping önleminin uygulanması konusunda ise GATT 1994'ün VI. maddesi ve Anti-dumping anlaşması uyarınca DTÖ üyeleri anlaşmaya uygun olarak başlatılan ve yürütülen bir soruşturma sonrasında, DTÖ'ye uygun şekilde önceden bildirilmiş olan mevcut mevzuata dayanarak (1) dumping olduğu, (2) ithalatçı ülkede benzer ürünü üreten yerli sanayinin zarara uğradığı (veya zarar görme tehdidi altında olduğu), (3) dumping ile zarar arasında nedensellik bağı olduğu hususlarının tespit edilmesi halinde anti-dumping önlemleri uygulayabilmektedirler (Bossche ve Zdouc, 2013).

Buna ilaveten anti-dumping önlemlerinin uygulanabilmesi için sadece dumpingin meydana geldiğinin değil aynı zamanda bu dumpingin benzer ürünü üreten yerli sanayide maddi zarara yol açtığına da tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede maddi zarar, mevcut maddi zararı, gelecekteki maddi zararı (maddi zarar tehdidi) ve yerli sanayinin kurulmasını maddi olarak geciktirmeyi kapsamaktadır (UNCTAD, 2003d). Bunun yanında maddi zarar tehdidine ilişkin tespit yalnızca iddiaya, varsayıma veya uzak bir ihtimale değil, gerçeklere dayanmalı, dumpingin zarara yol açma durumu açıkça öngörülmelidir (WTO Anti-dumping Anlaşması Madde 3:3.7).

Diğer taraftan anti-damping soruşturması yerli sanayi tarafından veya yerli sanayi adına yapılacak yazılı bir başvuru üzerine başlatılır. Başvuruda ise dumpinge, zarara ve dumpingli ithalat ile zarar arasındaki nedensellik bağının varlığına ilişkin kanıtların bulunması gerekmektedir (WTO Anti-damping Anlaşması Madde 5: 5.1, 5.2).

Ayrıca soruşturma başlatıldıktan sonra dumpinge ve bunun sonucunda yerli sanayinin zarar gördüğüne dair bir ön tespitin yapılmış olması ve soruşturma sırasında zarara yol açılmasını önlemek için tedbir alınmasının gerekli olduğuna karar verilmesi durumunda geçici önlemler de uygulanabilmektedir. Geçici önlemler ise geçici bir vergi veya anti-damping vergisi miktarına eşit bir teminat - nakit depozito veya tahvil - şeklinde olabilmektedir. Diğer taraftan, yetkili makamların ihracatçıdan fiyatlarını revize edeceğine veya söz konusu dumpingli fiyatla yapılan ihracatı durduracağına dair gönüllü taahhütler alması üzerine geçici önlemler veya anti-damping vergileri uygulanmaksızın işlemler askıya alınabilir veya sona erdirilebilir. Anti-damping vergisi uygulanması için gerekli tüm koşulların gerçekleştiği durumlarda ise anti-damping vergisi uygulanıp uygulanmayacağına ve uygulanacak anti-damping vergisi miktarının dumping marjının tamamı mı yoksa daha azı mı olacağına ithalatçı ülkenin yetkili makamları tarafından karar verilmektedir (WTO Anti-damping Anlaşması Madde 7:7.1, 7.2, 8:8.1, 9:9.1).

2.1.8. Gümrük Kıymeti Anlaşması (GATT 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma)

GATT müzakerelerinin Tokyo turunun önemli sonuçlarından biri de GATT'ın VII. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşmadır. Anlaşma resmi olarak 1 Ocak 1981 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 1980'lerin ortalarından itibaren çeşitli ülkeler tarafından kabul edilmiştir. DTÖ'nün kurularak artık GATT'ın halef kuruluşu haline gelmesiyle birlikte söz konusu anlaşma da DTÖ Gümrük Kıymeti anlaşması olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda anlaşma, ticari gerçeklerle uyumlu, keyfi gümrük kıymetinin kullanılmasını yasaklayan ve gümrük işlemlerinde malların kıymetinin belirlenmesi amacıyla adil, standart ve tarafsız bir sistem sağlamayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan anlaşma gümrük kıymetinin belirlenmesinde esas olarak alıcı ve satıcı arasındaki işlem değerini (satış bedeli) esas almakta ancak satış bedelinin kullanılmadığı durumlarda gümrük kıymetinin belirlenmesi için sırayla kullanılacak alternatif yöntemleri belirlemektedir (Walsh, 2003).

(1) Satış Bedeli Yöntemi: İthal eşyasına ilişkin gümrük kıymeti, eşyanın ihraç edilmek üzere satıldığına fiilen ödenen veya ödenecek olan satış bedelidir. Satış bedeli yöntemi, anlaşma kapsamında gümrük kıymetinin temel dayanağını oluşturmaktadır (WTO Gümrük Kıymeti Anlaşması Madde 1:1, Giriş Bölümü). Fiilen ödenen veya ödenecek fiyat ise ithal edilen mallar için alıcı tarafından satıcıya veya satıcı yararına yapılan ya da yapılacak tüm ödemeleri içermektedir. Satış bedeli yöntemine dayalı gümrük kıymetinin belirlenmesinde büyük ölçüde ithalatçıdan alınan belgelere dayanılmaktadır. Bununla birlikte gümrük idareleri herhangi bir beyanın, belgenin veya beyannamenin gerçekliği veya doğruluğunu kontrol etme hakkına sahip bulunmaktadır (Lee, 2012).

(2) Aynı Eşyanın Satış Bedeli Yöntemi: İthal eşyasının gümrük kıymetinin satış bedeli yöntemi uyarınca belirlenememesi durumunda gümrük kıymeti, aynı ithalat ülkesine ihraç edilmek üzere satılan eşyayla aynı veya yakın bir tarihte ihraç edilen aynı eşyanın satış bedeli olacaktır (WTO Gümrük Kıymeti Anlaşması Madde 2).

(3) Benzer Eşyanın Satış Bedeli Yöntemi: İthal eşyasına ilişkin gümrük kıymetinin 1. ve 2. yöntemlerle belirlenememesi durumunda gümrük kıymeti, aynı ithalat ülkesine ihraç edilmek üzere satılan eşyayla aynı veya yakın bir tarihte ihraç edilen benzer eşyanın satış bedeli olacaktır (WTO Gümrük Kıymeti Anlaşması Madde 3).

(4) İndirgeme Yöntemi: Gümrük kıymetinin ithal eşyasının veya aynı ya da benzer eşyanın satış bedeli yöntemine göre belirlenmesinin mümkün olmadığı durumlarda, ithal eşyasının veya aynı ya da benzer eşyanın, ithal edildiği ülkedeki ilişkisiz bir alıcıya en büyük toplam miktarda satıldığı birim fiyat temelinde belirlenecektir. Bu kapsamda ithalatçı ülkedeki alıcı ve satıcı ilişkili olmamalı ve satış, gümrük kıymeti belirlemesi yapılan malların ithalatı sırasında veya buna yakın bir tarihte gerçekleşmelidir (Lee, 2012).

(5) Hesaplanmış Kıymet Yöntemi: Hesaplanmış kıymet yöntemine göre ithal eşyasının gümrük kıymeti, (a) ithal eşyasının üretiminde kullanılan malzemenin maliyeti ile diğer işleme maliyetine ilaveten (b) ihracat ülkesindeki üreticiler tarafından malların satışlarında yansıtılan kar ve genel giderler ile (c) gerekli tüm diğer masrafların toplamından oluşmaktadır (WTO Gümrük Kıymeti Anlaşması Madde 6).

(6) Son Yöntem: İthal eşyasının gümrük kıymetinin ilk beş yöntem uyarınca belirlenememesi halinde gümrük kıymeti, Gümrük Kıymeti Anlaşmasının ve GATT 1994'ün VII. maddesinin ilkeleri ve genel hükümleri ile tutarlı makul araçlar kullanılarak ve ithalatın yapıldığı ülkedeki mevcut verilere dayanılarak belirlenir (WTO Gümrük Kıymeti Anlaşması Madde 7).

Ayrıca anlaşma ile üye ülkelerin her birinin temsilcilerinden oluşan bir Gümrük Kıymet Komitesi kurulmuştur (WTO Gümrük Kıymeti Anlaşması Madde 18:1). Diğer taraftan anlaşma, anlaşmanın yorumlanması ve uygulanması konusunda teknik düzeyde birlikteliğin sağlanması amacıyla Dünya Gümrük Örgütü himayesinde bir Gümrük Kıymeti Teknik Komitesi de kurmaktadır (Lee, 2012).

2.1.9. Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması

Geçen yüzyıldan itibaren özel sektördeki tacirler, ticarete konu malların miktar ve kalitesinin satış sözleşmesinde yer alan şartlara uygun olmasını sağlamak amacıyla sevk öncesi incelemeye başvurmaktadır. Bununla birlikte hükümetle yapılan sözleşmeler kapsamındaki sevk öncesi inceleme uygulaması görece daha yeni olup bu tür sözleşmelerin ilki ancak 1960'larda imzalanmıştır. Diğer taraftan 1980'lerden itibaren başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bazı ülkelerin kendi pazarlarına girecek malların gümrük sınıflandırmasının ve gümrük kıymetinin doğruluğunu tespit etmek amacıyla inceleme firmalarından hizmet alması yaygınlaşmıştır. Bu inceleme firmaları ise ihraç edilecek malların kalite, miktar, fiyat vb. yönünden önceden belirlenmiş olan şartlara uygunluğunu incelemektedirler (Lee, 2012). Ancak gelişmekte olan ülkeler tarafından sevk öncesi inceleme uygulaması giderek daha fazla kullanıldıkça, büyük ihracatçı ülkeler söz konusu firmaların malların sevkıyatı üzerindeki güçlerinden şikayet etmeye başlamışlardır. Bu kapsamda gerek bu şikayetler nedeniyle gerekse de sevk öncesi incelemenin serbest ticaret üzerinde bir tehdit oluşturduğu düşüncesine yanıt olarak Uruguay Turunda Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması ortaya çıkmıştır (Rome, 1998).

Sevk öncesi incelemeyi kısaca malların ithalatçı ülkeye sevk edilmesinden önce ilgili özel firmalar tarafından fiyat, miktar, kalite ve gümrük sınıflandırması yönünden kontrol edilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Bu kapsamda sevk öncesi inceleme, özellikle

gelişmekte olan üye ülkeler tarafından öncelikle dolandırıcılık yapılmasını ve gümrük vergilerinin kaçırılmasını önlemek amacıyla kullanılmakta olup ayrıca ulusal gümrük idarelerinin gerekli yeterliliğe sahip olmadığı alanları telafi etmek amacıyla da kullanılabilir. Ancak sevk öncesi inceleme, faydaları olmakla birlikte zaman zaman gereksiz gecikmelere veya adil olmayan muameleye yol açabilmekte dolayısıyla ticaretin önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Bu nedenle Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması, hem sevk öncesi incelemeyi yapan ithalatçı ülkeler hem de topraklarında inceleme yapılan ihracatçı ülkeler için yükümlülükler getirmektedir (Bossche ve Zdouc, 2013).

Anlaşma, sevk öncesi incelemeye başvuran ülkeleri (1) sevk öncesi inceleme faaliyetlerinin ayrımcı olmayan bir şekilde gerçekleştirilmesini, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan usul ile kriterlerin objektif olmasını ve bu faaliyetler sonucundan etkilenen tüm ihracatçılara eşit bir şekilde uygulanmasını sağlamakla, (2) tüm sevk öncesi inceleme faaliyetlerinin malların ihraç edildiği gümrük bölgesinde gerçekleştirilmesini sağlamakla, (3) sevk öncesi inceleme faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde yürütülmesini sağlamakla, (4) sevk öncesi inceleme faaliyetlerine ilişkin yürürlükteki tüm yasa ve yönetmelikleri diğer hükümetlerin ve tüccarların bunlardan haberdar olmalarını sağlayacak şekilde yayımlamakla, (5) sevk öncesi inceleme kuruluşlarının inceleme sırasında alınan tüm bilgileri ticari gizlilik kapsamında tuttuğunu temin etmekle, (5) sevk öncesi inceleme kuruluşlarının sevkiyatların incelenmesinde makul olmayan gecikmelerden kaçınmasını sağlamakla yükümlü tutmuştur (WTO Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması Madde 2).

Diğer taraftan anlaşma ihracatçı ülkeleri de (1) sevk öncesi inceleme faaliyetlerine ilişkin yasa ve yönetmeliklerinin ayrımcı olmayan bir şekilde uygulanmasını sağlamakla, (2) sevk öncesi inceleme faaliyetlerine ilişkin yürürlükteki tüm kanun ve yönetmelikleri diğer hükümetlerin ve tüccarların bilgi sahibi olmalarını sağlayacak şekilde yayımlamakla, (3) incelemeye başvuran ülkelere talep edilmesi halinde karşılıklı mutabık kalınan şartlarda teknik yardım sağlamayı teklif etmekle yükümlü tutmuştur (WTO Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması Madde 3).

Ancak sevk öncesi inceleme kuruluşları tarafından yapılan değerlendirmelere ilişkin olarak söz konusu kuruluşlar ile ihracatçılar arasında anlaşmazlıklar da ortaya çıkabilmektedir. Bu gibi durumlarda şikayetçi taraf anlaşmazlığı, “bağımsız kuruluş” olarak

adlandırılan kuruluşa götürebilmektedir. Bağımsız kuruluş ise sevk öncesi inceleme kuruluşu ve ihracatçı tarafından aday gösterilen birer üye ile birlikte bağımsız bir ticaret uzmanından oluşan üç kişilik bir organdır. Bağımsız kuruluşun kararları taraflar için bağlayıcı nitelikte olup temyiz edilemezler (Mavroidis, 2013).

Diğer taraftan Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması, DTÖ Anlaşmasının 1A ekinde yer alan diğer çok taraflı anlaşmalardan farklı olarak anlaşmanın uygulanmasını izlemekle görevli bir komite kurmamakta, bunun yerine anlaşmanın izlenmesi sevk öncesi incelemenin daimi bir gündem maddesi olduğu Gümrük Kıymet Komitesi'nde gerçekleştirilmektedir (Mavroidis, 2013).

2.1.10. Menşe Kuralları Anlaşması

Ülkeler malların menşe ülkesini belirlemek için "menşe kurallarını" kullanmaktadırlar. Menşe kurallarını kullanmalarının nedenleri arasında, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelere farklı tarife oranları uygulamak, tercihli ticaret anlaşmasına taraf ticari partnerlerinden yapılan ithalata daha düşük veya sıfır tarife uygulamak veya ticaret politikası savunma önlemleri uygulamak gibi farklı ticaret politikaları bulunmaktadır. GATT öncesi zamanlarda olduğu gibi günümüz ticaret dünyasında da bir ürünün menşeyinin belirlenmesi, söz konusu ürünün tarife oranını ve ürüne uygulanacak diğer tedbirlerin de belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin bir konserve ton balığının, ton balığının yakalandığı az gelişmiş A ülkesi menşeli olduğu kabul edilirse ton balığına uygulanacak tarife oranı, konserve fabrikasının bulunduğu gelişmiş B ülkesi menşeli ürünlere uygulanacak tarife oranından çok farklı olabilecektir (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

Diğer taraftan GATT, uluslararası ticarete malların menşe ülkesinin belirlenmesine yönelik belirli kurallara sahip değildi. Her akit taraf kendi menşe kurallarını serbestçe belirleyebilmekte hatta birkaç farklı menşe kuralına sahip düzenlemeler yapılabilmekteydiler. Ancak menşe kurallarının öneminin ve sayısının giderek artması Uruguay Turu müzakereleri sırasında ülkeleri menşe konusunu ele almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda Menşe Kuralları Anlaşması, tercihli olmayan menşe kurallarının uyumlaştırılmasını ve bu kuralların ticaretin önünde gereksiz engeller oluşturmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Lee, 2012).

Tercihli menş kuralları ile tercihli olmayan menş kuralları arasındaki farka bakıldığında; tercihli olmayan menş kurallarında ülkeler eşyanın menş ülkesine göre herhangi bir ticaret politikası tercihinde bulunmamakta, ticaret *en çok kayırlan ülke* esasına göre yürütülmektedir. Tercihli menş kurallarında ise, bölgesel ticaret anlaşmaları ve gümrük birliklerinde olduğu gibi, ülkeler eşyanın menşine göre karşılıklı olarak veya gelişmekte olan ülkeler veya en az gelişmiş ülkeler lehine olduğu gibi karşılıklı olmayan bir şekilde ticaret politikası tercihinde bulunabilmektedirler (WTO, 2023c).

Bu çerçevede Menş Kuralları Anlaşması, tercihli olmayan menş kuralları ile tercihli menş kuralları arasında bir ayırım yapmakta olup menş kurallarına ilişkin anlaşmada belirtilen kuralların çoğu tercihli olmayan menş kurallarına ilişkindir. Ancak Menş Kuralları Anlaşması Ek II, tercihli menş kuralları için de bazı kurallar ortaya koymaktadır (Bossche ve Zdouc, 2013).

Ayrıca Menş Kuralları Anlaşması, menş kurallarının açık ve net olmasını, uluslararası ticaretin üzerinde sınırlayıcı, çarpıtıcı veya bozucu etkilerinin olmamasını, tutarlı, tekdüze, yansız ve makul bir şekilde uygulanmasını gerektirmektedir (WTO, 2015b).

Diğer taraftan anlaşma ile üye ülkelerin her birinin temsilcilerinden oluşan bir Menş Kuralları Komitesi kurulmuş olup Komite, anlaşma kapsamında kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. Ayrıca Dünya Gümrük Örgütü himayesinde bir Menş Kuralları Teknik Komitesi de kurulmuştur (WTO Menş Kuralları Anlaşması Madde 4).

2.1.11. İthalat Lisansları Anlaşması

İthalat Lisansları Anlaşması antidamping önlemleri, devlet alımları, ticarete teknik engeller ve sübvansiyonlara ilişkin diğer anlaşmalarla birlikte Tokyo Turu müzakereleri (1973-1979) sırasında geliştirilmiş bir anlaşmadır. Diğer taraftan GATT'a taraf ülkelere çok azı bu anlaşmalara taraf olduğundan bu çoklu anlaşmalar "kodlar" olarak da bilinmekteydi. Ancak Uruguay Turu sırasında İthalat Lisansları Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran Marakeş Anlaşması'na dahil edilerek tüm DTÖ üyeleri için bağlayıcı bir hale gelmiştir. Anlaşmanın temel amacı ise ithalat lisansı prosedürlerinin adil bir şekilde, basitlik ve şeffaflık esasında uygulanmasını ve ithalat üzerinde kısıtlayıcı veya bozucu bir

etkiye sahip olmamasını sağlamaktır. Anlaşma, GATT 1994'ün ilgili hükümleri uyarınca kabul edilen bazı tedbirlerin uygulanması da dahil olmak üzere, belirli amaçlar için ithalat lisansının faydasını kabul etmekle birlikte ithalat lisansı prosedürlerinin uygun olmayan bir şekilde kullanımı nedeniyle uluslararası ticaret akışlarının engellenmemesi gerektiğine de yer vermektedir (WTO, 2021).

Anlaşmaya göre ithalat lisansı, ithalatta bir ön koşul olarak ithalatçının ilgili kuruma bir başvuruda bulunmasını veya diğer belgelerin sunulmasını gerektiren idari prosedürler olarak tanımlanmaktadır (WTO İthalat Lisansları Anlaşması Madde 1).

Bu kapsamda ithalat lisansları otomatik olanlar ve otomatik olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Otomatik ithalat lisansı, lisans başvurusunun her durumda onaylandığı ithalat lisansı olup ayrıca otomatik lisans prosedürlerinin otomatik lisansa tabi ithalat üzerinde kısıtlayıcı etkilere yol açacak şekilde uygulanmaması gerekmektedir (WTO İthalat Lisansları Anlaşması Madde 2). Otomatik olmayan ithalat lisansı ise otomatik ithalat lisansı tanımına girmeyen lisanslama olarak da tanımlanmakta olup otomatik olmayan lisanslama, DTÖ yasal çerçevesi kapsamında gerekçelendirilen miktar kısıtlamaları gibi ticaret kısıtlamalarını yönetmek için kullanılmaktadır. Diğer taraftan otomatik olmayan lisanslama sistemi kapsamında yalnızca sınırlı sayıda lisans verilmektedir. Ayrıca otomatik olmayan ithalat lisansının ithalat üzerinde uygulanan yasal kısıtlamaya ek bir kısıtlayıcı veya bozucu etkilere sahip olmaması ve kullanıldığı önleme uygun kapsam ve sürede uygulanması gerekmektedir (Lee, 2012). Otomatik olmayan ithalat lisansına ilişkin diğer gereklilikler ise şunlardır: (1) ithalat lisansı için başvuranlar arasında ayrımcılık yapılmaması, (2) bir başvurunun reddedilmesinde gerekçe gösterilmesi, (3) başvurulara ilişkin kararları temyiz etme veya gözden geçirme hakkı, (4) başvuruların işleme konulmasına ilişkin zaman sınırları, (5) ithalat lisanslarının geçerliliği ve (6) ekonomik miktarlardaki ürünler için lisans verilmesinin istenirliği (Bossche ve Zdouc, 2013).

2.1.12. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması

GATT'ın ilk yıllarında ticaret müzakerelerinin odak noktası tarifelerin düşürülmesiydi. Söz konusu yıllarda korumacı amaçlarla kullanılabilir olan sübvansiyonlar ve diğer önlemler de ele alınmasına karşın bunlara ilişkin kurallar görece daha sınırlıydı. Ayrıca

GATT'ın XVI. ve VI. maddelerinde sübvansiyonlara ilişkin kurallar yer alsa da bu maddeler çok etkili kurallar öngörmüyordu. Ancak zaman geçtikçe, tarifelerde yıllar içinde meydana gelen düşüşlerin de etkisiyle, gözler sübvansiyonlara çevrilmiş ve alternatif bir koruma biçimi olarak sübvansiyonlar artık yeni endişe kaynağına dönüşmüştür. Diğer taraftan, telafi edici vergilerin kullanımını da düzenleyen GATT kuralları olmasına karşın, söz konusu vergilerin amacı dışında kullanıldığına dair endişeler de ortaya çıkmıştı (Lester, Mercurio ve Davies, 2012). Bu gelişmeler Tokyo Turunda ülkeleri “Sübvansiyonlar Kodu” üzerinde anlaşmaya varmaya itmiş ancak Sübvansiyonlar Kodu önemli konulara temas eder nitelikte olmamıştır. Bunun yanında Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması ilk kez "sübvansiyonu" tanımlayarak sübvansiyonlara ilişkin ayrıntılı kurallar sağlamış, ayrıca telafi edici vergi soruşturmalarının yürütülmesi için de ayrıntılı standartlar ortaya koymuştur (UNCTAD, 2003e).

Sübvansiyonun tanımına bakıldığında, (1) hükümet veya herhangi bir kamu kuruluşu tarafından mali katkı yapıldığında veya herhangi bir gelir veya fiyat desteği olduğunda ve (2) bu suretle bir fayda sağlanmışsa sübvansiyon mevcut kabul edilmektedir (WTO Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması Madde 1). Bu kapsamda, mali katkı veya fiyat/gelir desteğinin varlığı sübvansiyon oluşturmak için tek başına yeterli olmayıp bu katkı veya desteğin ayrıca bir fayda sağlaması da gerekmektedir (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Anlaşmaya göre ayrıca doğrudan fon veya borç transferleri, normalde ödenmesi gereken devlet gelirlerinden vazgeçilmesi veya bunların tahsilinin yapılmaması, hükümetin genel altyapı haricinde mal ya da hizmet sağlaması veya mal satın alımı yapılması yahut bunun için özel bir kurumu görevlendirmesi veya yönlendirmesi de mali katkı olarak kabul edilmektedir (Lee, 2012).

Bununla birlikte DTÖ'nün sübvansiyonlara ilişkin kuralları, fayda sağlayan tüm mali katkıları kapsamamaktadır. Başka bir ifadeyle, bu kurallar tüm sübvansiyonlar için değil sadece ‘spesifik’ sübvansiyonlar için geçerlidir. Bu çerçevede anlaşma, dört tür spesifiklik arasında ayırım yapmaktadır. (1) işletme spesifikliği, yani hükümetin sübvansiyon için belirli bir şirketi/şirketleri hedef aldığı durum, (2) sektör spesifikliği, yani hükümetin sübvansiyon için belirli bir sektörü/sektörleri hedef aldığı durum, (3) bölgesel spesifiklik, yani hükümetin sübvansiyon için belirli bölgelerdeki üreticileri hedef aldığı durum ve (4) yasaklanmış

sübvansiyonların spesifikliği, yani hükümetin sübvansiyon için ihraç mallarını veya yerli girdi kullanan malları hedef aldığı durum. Bu kapsamda bir sübvansiyonun anlaşmanın uygulama alanına girmesi için bahsi geçen dört durumdan biriyle spesifik olması gerekmektedir (Bossche ve Zdouc, 2013).

Ayrıca anlaşma, sübvansiyonları (a) yasak sübvansiyonlar ve (b) dava edilebilir sübvansiyonlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Hukuken veya fiilen, tek başına veya diğer koşullardan biri olarak ihracat performansına bağlı olan sübvansiyonlar ile tek başına ya da diğer koşullardan biri olarak ithal malların yerine yerli malların kullanımına bağlı sübvansiyonlar yasaklanmış sübvansiyonlardır (WTO Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması Madde 3). Diğer taraftan, üretim sübvansiyonları gibi çoğu spesifik sübvansiyon "dava edilebilir sübvansiyon" tanımına girmektedir. Dava edilebilir sübvansiyonlar yasaklanmamış olmakla birlikte başka bir üyenin menfaatleri üzerinde olumsuz etkilere neden olmaları halinde söz konusu sübvansiyonlara ya anlaşmazlıkların halli mekanizması yoluyla ya da telafi edici eylem yoluyla itiraz edilebilmektedir (Lee, 2012). Ayrıca anlaşmaya göre hiçbir üye ülke sübvansiyonun kullanımını yoluyla diğer üyelerin çıkarları üzerinde olumsuz etkilere neden olmamalıdır. Anlaşma ise olumsuz etkileri, (a) başka bir üyenin yerli sanayisinin zarar görmesi, (b) diğer üyelere doğrudan veya dolaylı olarak gelen faydaların geçersiz kılınması veya bozulması (c) başka bir üyenin çıkarlarına ciddi zarar verilmesi olarak tanımlamıştır (WTO Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması Madde 5).

Diğer taraftan belirli koşulların sağlanması şartıyla hem dava edilebilir hem de yasaklanmış sübvansiyonlara karşı telafi edici önlemler uygulanabilmektedir. Söz konusu koşulları, (1) spesifik bir sübvansiyonun varlığı, (2) benzer ürünlerin sübvansiyonlu ithalatı, (3) zararın bulunması ve (4) sübvansiyonlu ithalat ile zarar arasındaki nedensellik bağının bulunması olarak sıralamak mümkündür (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

Anlaşma ayrıca telafi edici vergi uygulayan ülkenin yetkili makamları tarafından bir soruşturmanın başlatılması ve yürütülmesine ilişkin ayrıntılı usulleri de düzenlemekte olup söz konusu düzenlemeyle, (1) soruşturmanın şeffaf bir şekilde yürütülmesini, (2) tüm ilgili tarafların çıkarlarını savunma fırsatına sahip olmasını ve (3) soruşturma makamlarının yaptıkları tespitlerin dayanaklarını açıklamasını sağlamak amaçlanmaktadır. Anlaşma ayrıca

üye bir ülke tarafından uygulamaya konulacak önlemlere ilişkin olarak, geçici telafi edici önlemler, kesin telafi edici vergiler ve gönüllü taahhütler olmak üzere üç tür telafi edici önlem öngörmektedir (Bossche ve Zdouc, 2013).

Öte yandan anlaşmanın Tarım Anlaşması ile olan ilişkisine bakıldığında, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşmasında öngörülen ihracat sübvansiyonları yasağı, Tarım Anlaşmasında aksi belirtilmediği sürece, tarımsal ihracat sübvansiyonları için de geçerli bulunmaktadır. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması ile Tarım Anlaşması arasındaki ilişki kısmen Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşmasının 3.1 maddesinde açıklanmaktadır. Bu maddeye göre Tarım Anlaşmasında aksi belirtilmedikçe ihracat sübvansiyonları ve ithal ikamesi sübvansiyonları yasaktır. Diğer bir ifadeyle söz konusu maddeye göre tarımsal ihracat sübvansiyonlarının DTÖ ile uyumunun öncelikle Tarım Anlaşması kapsamında incelenmesi gerekmektedir (Bossche ve Zdouc, 2013).

2.1.13. Korunma Önlemleri Anlaşması

DTÖ çok taraflı ticaret anlaşmaları tüm ticaret anlaşmalarında olduğu gibi uluslararası ticaret hacminin artırılmasını teşvik etmektedir. Ancak ticaret hacmindeki bu artış, dolaylı olarak ihracatın yanında ithalatta da artışı beraberinde getirmektedir. İthalat hacmindeki artış, ticaretin serbestleşmesinin doğal bir sonucu olmakla birlikte bazı zorlukları da barındırabilmektedir. Bu nedenle GATT 1947'den önceki ikili ticaret anlaşmaları, 'korunma önlemleri' şeklinde bir 'emniyet supabı' da öngörmüştür. Bu emniyet supabının amacı ise iç pazarlarının ağır bir şekilde bozulması veya anlaşmalardan çekilme ikilemiyle karşı karşıya kalan sözleşme taraflarının anlaşmadan çekilmeyi seçmesi durumunda ticaretteki serbestleşme düzeyinin düşmesinden önemli ölçüde kaçınmaktır. Bu nedenle GATT 1947, Madde XIX'da (GATT 1994'te değişmeden kalmıştır) "Belirli Ürünlerin İthalatında Acil Eylem" başlığı altında özel hükümler içermektedir. Ancak, bu hükümlerin ticareti kısıtlayıcı bir şekilde uygulanma potansiyelinin farkında olan GATT 1947, korunma önlemlerinin hangi şartlarda uygulanabileceğini de ayrıntılı olarak belirlemiştir (UNCTAD, 2003f).

Diğer taraftan Tokyo turunda müzakereci taraflar XIX. maddenin uygulanmasına yönelik bir anlaşma üzerinde tartışmış ancak fikir birliğine varamamışlardır. Uruguay turu

müzakereleri sonunda ise Korunma Önlemleri Anlaşması imzalanmıştır. Korunma Önlemleri Anlaşması GATT'ın XIX. maddesini tamamlayıcı ve güçlendirici nitelikte bir anlaşma olmuştur. (Matsushita, Schoenbaum, Mavroidis ve Hahn, 2017).

Anlaşmaya göre, bir ürüne korunma önlemi uygulanabilmesi için söz konusu ürünün yerli üretime oranla artan miktarlarda ve benzer ya da doğrudan rakip ürünler üreten yerli sanayiye ciddi zarar verecek ya da zarar verme tehdidi oluşturabilecek koşullar altında ithal edildiğinin tespit edilmiş olması gerekmektedir. (WTO Korunma Önlemleri Anlaşması, Madde 2).

Bununla birlikte, ancak yetkili makamlar tarafından yapılacak bir soruşturma sonrasında korunma önlemi uygulanabilmektedir. Soruşturmada, artan ithalatın yerli sanayide ciddi zarara yol açıp açmadığı veya yol açma tehlikesi bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılacak olup yetkili makamlar ise yapacakları değerlendirmede söz konusu sanayinin durumunu etkileyen nesnel ve ölçülebilir tüm faktörleri, özellikle de ilgili ürünün ithalatındaki artış oranı ve miktarını, artan ithalatın iç pazardan aldığı payı, satış, üretim, verimlilik vb. düzeyindeki değişiklikleri dikkate alacaklardır (WTO Korunma Önlemleri Anlaşması, Madde 3 ve 4).

Diğer taraftan korunma önlemleri yalnızca ciddi zararları önlemek veya gidermek için gerekli olduğu ölçüde uygulanmak zorunda olup ancak gecikmenin onarılması güç bir hasara yol açacağı durumlarda, böyle bir durumun bulunduğu dair bir ön tespit yapılması halinde geçici bir korunma önlemi alınması mümkün bulunmaktadır (WTO Korunma Önlemleri Anlaşması, Madde 5 ve 6).

Korunma önlemleri, anti-damping veya telafi edici önlemlerin aksine belirli tür veya şekille sınırlı bulunmamaktadır (UNCTAD, 2003f). Genel olarak, DTÖ üyeleri uygun gördükleri herhangi bir önlemi seçmekte serbest olup bu önlemler tarife, miktar kısıtlaması veya tarife kotası şeklinde olabilmektedir. Ancak uygulanan önlem türlerine bakıldığında, DTÖ üyeleri tarafından Korunma Önlemleri Komitesine yapılan bildirimlerde advalorem tarife artışlarının en yaygın kullanılan korunma önlemi olduğu görülmektedir. Tarife kotaları da neredeyse advalorem tarife artışları ile aynı sıklıkla kullanılmaktadır. Spesifik tarife artışları üçüncü sırada yer almakta olup miktar kısıtlamaları ise spesifik tarife artışlarından

sonra gelmektedir. Bununla birlikte, geçici korunma önlemleri uygulanması durumunda ise geçici korunma önlemleri tarife artışı şeklinde olmak zorundadır (Mavroidis, 2013).

Korunma önlemlerinin uygulama sürelerine bakıldığında, korunma önlemleri yalnızca ciddi zararın önlenmesi veya giderilmesi için gerekli olabilecek süre boyunca uygulanmak zorunda olup bu süre, uzatılmadığı sürece dört yılı geçmemektedir. Bir korunma önleminin toplam uygulama süresi ise geçici tedbirin uygulama süresi, ilk uygulama süresi ve bunların uzatılması dahil olmak üzere sekiz yılı aşmamaktadır (WTO Korunma Önlemleri Anlaşması, Madde 7).

2.1.14. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması

2.1.14.1. Ticaretin kolaylaştırılmasının tanımı

Ticaretin kolaylaştırılmasının tanımı ve kapsamına ilişkin yaklaşımlar genellikle ticaretin daha kolay yapılabilmesi konusundaki tüm faaliyetlere odaklanmaktadır. Bu kapsamda, ticareti kolaylaştırmanın “dar veya geniş” anlamda ve “yumuşak veya sert altyapı” anlamında olmak üzere iki farklı boyutu bulunmaktadır. “Dar veya geniş” anlamdaki tanımlarda; dar anlamdaki tanımlar sınırlardaki prosedürleri iyileştirmeye odaklanırken, geniş anlamdaki tanımlar ticaretin önündeki teknik engellerde olduğu gibi sınır ötesi tedbirlere ilişkin değişiklikleri de içermektedir. “Yumuşak veya sert altyapı” anlamındaki tanımlarda; bazı tanımlar ticaretin kolaylaştırılmasını fiziksel altyapıya yönelik olmayan ticari prosedürlerdeki geliştirmelerle sınırlandırırken, diğer tanımlar limanlar, karayolları, demiryolları gibi sert altyapıyı geliştirme faaliyetlerini de içermektedir (WTO, 2015a).

Wilson, Mann ve Otsuki (2005), dar anlamda ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinin malların ve dış ticaretle ilgili belgelerin sınırlar arasında daha etkin bir şekilde hareketini kapsamakta olduğunu, ancak söz konusu tanımın giderek gümrüklerin şeffaflığı ve profesyonelliği, standartların uyumlaştırılması, bölgesel veya uluslararası düzenlemelere uyum da dahil olmak üzere ticari işlemlerin gerçekleştiği çevreyi kapsayacak şekilde genişletildiğini belirtmektedirler. Ayrıca ticaretin kolaylaştırılmasının tanımının bu yönde

genişlemesinin, ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinin odağının "sınırların içine" ve ulusal politikalar ile kurumsal yapılara doğru kaydığını da vurgulamışlardır.

Portugal-Perez ve Wilson (2012), ticareti kolaylaştırmanın net ve standart bir tanımının bulunmadığı, ticari maliyetleri düşürmeye yönelik herhangi bir politika tedbiri olarak geniş bir şekilde tanımlanabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, ticareti kolaylaştırma önlemlerinin, "sert altyapıya" (karayolları, demiryolları ve limanlar) ile "yumuşak altyapıya" (şeffaflık, gümrük işlemlerindeki verimlilik, kurumsal reformlar vb.) yapılan yatırım olmak üzere iki farklı boyutta düşünmenin mümkün olabileceğini de belirtmektedirler.

Duval (2007), üzerinde mutabık kalınan bir ticaretin kolaylaştırılması tanımının bulunmadığı, ancak ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinin ticari kurallar ile ticari düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasına odaklandığını belirtmektedir. Bu kapsamda ticareti kolaylaştırmayı diğer konulardan farklı kılan hususun, ticari politikalar ile düzenlemelerin verimli bir şekilde uygulanmasına ilişkin süreçler ile mal ve hizmetlerin sınırlar arasında verimli bir şekilde hareketine ilişkin süreçlere odaklanması olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ticaretin kolaylaştırılmasının yalnızca sınır ve gümrük işlemleriyle sınırlandırılmayacağı, bunun yanında ulaştırma, bankacılık gibi işlemlerin daha verimli hale getirilmesini de kapsadığını ileri sürmektedir.

Grainger (2011), ticaretin kolaylaştırılmasının ticari maliyetleri azaltmak ve verimliliği artırmak için sınırlar arasında malların hareketine ilişkin prosedürlerin iyileştirilmesine yönelik olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan gümrük ve ticarete ilişkin işlemlerde basitleştirme ve standardizasyonun yanında gümrük ve ticaret prosedürleri ile idari uygulamaların modernizasyonunun önemli bir unsur olduğunu vurgulamış, ticaretin kolaylaştırılmasının kısaca uluslararası ticarete bürokrasinin azaltılması olduğunu da ilave etmiştir.

Persson (2010), ticaretin kolaylaştırılmasını, sınır ötesi ticarete ilişkin prosedürlerin daha verimli hale getirilmesi suretiyle ticaret erbabının malları daha kolay taşınması olarak tanımlamıştır. Ayrıca verimsiz ticari prosedürlerin ticaret erbabı için maliyetler oluşturduğunu, bu prosedürlerin karmaşıklığı arttıkça maliyetlerin de arttığı, bu nedenle

ihracat pazarına girilmeden önce pazara girişteki prosedürlerin bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Zaki (2014), ticaretin kolaylaştırılmasının, ticari prosedürlerin ve belgelerin basitleştirilmesi, ticarete ilişkin kurallar ile uygulamaların uyumlaştırılması, ticari hareketlere ilişkin bilgi ve prosedürlerde şeffaflık, uluslararası ticarete yeni teknolojilerin kullanımı ve uluslararası ticarete daha güvenli ve hızlı ödeme araçların kullanımı olmak üzere çok farklı konuları kapsayan bir süreç olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir.

Diğer taraftan ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin belirli uluslararası organizasyonlar tarafından yapılmış tanımlar da bulunmaktadır. Dünya Ticaret Örgütüne göre ticaretin kolaylaştırılması, ithalat - ihracat süreçlerinin basitleştirilmesi ve modernizasyonu ile bu süreçlerin uyumlaştırılması olarak tanımlanmakta olup ayrıca bu tanımın bilgi teknolojileri ile ulaştırma ve lojistik hizmetlerini de kapsayacak şekilde genişletilebileceği belirtilmiştir (WTO, 2015a). Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne (APEC) göre ticaretin kolaylaştırılması, sınırlar arasında malların taşınmasına engel olan, gecikmeye yol açan ya da ticari maliyetleri artıran gümrük prosedürleri veya sınırdaki idari prosedürlerin kolaylaştırılması veya başka bir deyişle dış ticaret erbabı için malların en verimli ve en düşük maliyetle taşınması amacıyla sınırdaki bürokrasinin azaltılması olarak tanımlanmıştır (Asia-Pacific Economic Cooperation [APEC], 2007). Uluslararası Ticaret Odası'na (ICC) göre ticaretin kolaylaştırılması, sınırlar arasında mal taşınmasına ilişkin süreçlerdeki verimliliğin artırılması olarak tanımlanmıştır (International Chamber of Commerce [ICC], 2003). UNCTAD'a göre ticaretin kolaylaştırılması ile amaçlanan kısaca, basit ve standart gümrük prosedürleri ve uygulamaları ile belge gerekliliklerini esas alan sınır işlemleri için öngörülebilir ve şeffaf bir ticaret ortamı oluşturmaktır (UNCTAD, 2006).

Diğer taraftan ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinin etkilerini ölçmek amacıyla çeşitli yıllarda çalışmalar yapılmış olup bu çalışmalar genellikle ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinin ticaret maliyetleri, ithalat-ihracat işlem süreleri ve ihracat çeşitliliği üzerindeki etkilerine yoğunlaşmaktadır.

Arvis, Duval, Shepherd, Utoktham ve Raj (2016), 1996-2010 yılları arasında mamul mallar ve tarım ürünlerindeki ticaret maliyetleri konusunda 167 ülkedeki ticaret ve üretim verilerini kullanarak yaptıkları tahminlerde, özellikle gelişmekte olan ülkeler içinde sadece

üst-orta gelir grubunun ticaret maliyetlerini hızlı bir şekilde düşürmede başarılı olduğu, düşük gelirli ülkeler ile Sahra-altı Afrika ülkelerinde çok yüksek ticaret maliyetlerinin görülmeye devam ettiği, ticaret maliyetlerinin belirleyicileri arasında ise deniz taşımacılığı bağlantısının, bölgesel ticaret anlaşmalarının ve ticareti kolaylaştırma performansının önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Moisé ve Sorescu (2013), bazı ticareti kolaylaştırma tedbirlerinin ülkelerin ticaretine etkisini ölçmek amacıyla Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Ticareti Kolaylaştırma Göstergelerini kullanarak ülke grupları temelinde yapmış oldukları hesaplamalarda, göstergelerin ticari maliyetleri azaltmadaki potansiyellerinin, düşük gelir grubundaki ülkeler için ticaret maliyetlerinin yaklaşık %14,5'ine kadar, alt-orta gelir grubundaki ülkeler için %15,5'ine kadar ve üst-orta gelir grubundaki ülkeler için %13,2'ye kadar ulaşacağını göstermiştir. Diğer taraftan ticareti kolaylaştırma tedbirlerinin tek başına değil bütüncül bir açıdan ele alındığında toplam etkinin her bir önlemin matematiksel toplam etkisinden daha fazla olacağını ortaya koymuşlardır.

Dennis ve Shepherd (2011), ticaretin kolaylaştırılmasının ihracat çeşitliliği üzerindeki etkisini ölçmek için yaptığı çalışmada ihracat maliyetleri, uluslararası taşımacılık maliyetleri veya pazara giriş maliyetlerinin % 10 oranında azaltılması durumunda ihracat çeşitliliğinin sırasıyla % 3, % 4 ve % 1 oranında artabileceğini bulmuşlardır. Persson (2013), çalışmasında ihracattaki işlem maliyetinin % 1 oranında azalması durumunda, ihraç edilen farklılaştırılmış ürün ile homojen ürün sayısının sırasıyla % 0,6 ve % 0,3 oranında artacağını belirtmiştir. Ayrıca söz konusu çalışma, gelişmekte olan ülkelerin hepsinin ticaretin kolaylaştırılmasına dahil olması ve bu suretle sınırdaki gecikmelerin 5 gün azalması durumunda gelişmekte olan bir ülkenin Avrupa Birliğindeki bir ithalatçıya fazladan %15 oranında farklılaştırılmış ürün ve %7 oranında homojen ürün ihraç edebileceğini göstermektedir. Feenstra ve Ma (2014), çalışmalarında ticaretin kolaylaştırılması ile ihracat çeşitliliği arasındaki ilişkiyi geniş bir ülke grubu üzerinde incelemişlerdir. Ticaretin kolaylaştırılması, limanlardaki verimlilik kullanılarak ölçülmüş ayrıca çalışmalarına ikili ithalat tarifeleri, OECD üyeliği ile bölgesel ticaret anlaşmalarının ihracat çeşitliliği üzerindeki etkilerini de dahil etmişlerdir. Çalışma sonucunda liman verimliliği ile OECD üyesi olmanın ihracat çeşitliliğini artırma eğiliminde olduğunu ancak ikili ithalat tarifelerinin ihracat çeşitliliği üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğunu, bölgesel ticaret anlaşmalarının ise ticaretin kolaylaştırılmasında önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Duval, Wang ve Utoktham (2015), Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile ticaret maliyetleri arasındaki bağlantıya ilişkin olarak 44 Asya-Pasifik ülkesi üzerinde yaptıkları çalışmada Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasındaki bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan tedbirlerin kısmen (tamamen) uygulanması halinde ticari maliyetlerin ortalama %5 oranında (%11 oranında) azalacağını ortaya koymaktadır. Hillberry ve Zang (2015), Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının DTÖ üyesi ülkeler tarafından tamamen uygulanması halinde, gümrük işlemlerinin tamamlanmasında geçen sürenin ithalat işlemlerinde ortalama 1,6 gün ve ihracat işlemlerinde 2 gün azalacağını ayrıca bu tür geniş kapsamlı reformların ihracatta % 1,2 puan ve ithalatta % 0,9 puanlık tarifeye eşdeğer bir indirim karşılık geldiğini belirtmişlerdir.

Duval, Utoktham ve Kravchenko (2018), ticareti kolaylaştırma tedbirlerinin Asya-Pasifik'teki ticari maliyetler üzerindeki etkilerine ilişkin yaptıkları çalışmada, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasındaki bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan tedbirlerin tamamen uygulanmasının Asya-Pasifik'te ticari maliyetler üzerinde % 15 oranında bir azalmaya neden olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada, anlaşmadaki gerek bağlayıcı gerekse de bağlayıcı olmayan tedbirlerin kağıtsız ve sınır ötesi tedbirlerle birlikte uygulanmasının Asya-Pasifik'te uluslararası işlem maliyetlerinin yılda yaklaşık 1.2 trilyon dolar azalmasını sağlayarak ticari maliyetlerde yaklaşık % 26'dan fazla bir oranda azalma sağlayacağı tahmin edilmektedir. Buna ilaveten çalışmada, dijital ticareti kolaylaştırma tedbirlerinin uygulanmasının çok fazla sayıdaki ülkede ticari maliyetlerde önemli miktarda düşmeye neden olabileceği özellikle az gelişmiş ülkelerde ticari maliyetlerdeki bu düşme oranının % 40 oranına kadar ulaşabileceği belirtilmektedir. Kumar ve Shepherd (2019), Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının tam anlamıyla uygulanmasının dünya ticaretini yaklaşık 344 milyar dolara kadar artırabileceğini ve bunun da global reel çıktıda % 0,15 oranında bir değişime neden olabileceğini vurgulamışlardır.

Duval ve Utoktham (2022), farklı modeller kullanarak yaptıkları çalışmada Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının uygulanmasının ticari maliyetleri ortalama % 1 - 4 oranında düşürdüğüne ilişkin istatistiki kanıtlar bulmuşlardır. Beverelli ve diğer. (2023), çalışmalarında Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması taahhüdü veren gelişmekte olan ülkeler arasında tarımsal ticaretin % 16 ila 22 oranında arttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca tahminlerin, Anlaşmanın uygulanması neticesinde dünya genelindeki tarımsal ticaretin % 5 oranında, imalat ticaretinin %1,5 oranında ve toplam ticaretin ise %1,17 oranında artış

gösterdiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan, söz konusu çalışmada anlaşmanın uygulanması durumunda dünya çapında % 0,12 oranında bir reel gelir artışı olduğunu (en az gelişmiş ülkelerde % 0,24 oranında) bulmuşlardır.

2.1.14.2. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının kapsamı

Birbirine giderek daha fazla entegre olan global ekonomide ticaretin kolaylaştırılması konusu artık daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Üretimin birden çok ülkede yapıldığı ve malların tüketicilere gelmeden önce birçok sınırdan geçtiği global bir dünyada ticaret maliyetlerinin azaltılmasında ticaretin kolaylaştırılması daha da önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda ticaretin herkese fayda sağlaması noktasında ticaret maliyetlerinin düşürülmesi önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında ticaretin kolaylaştırılması, daha fazla küçük ölçekteki firmanın ticarete katılımında ve çok daha fazla tüketicinin daha düşük fiyatla, daha yüksek kaliteli ve daha çok çeşitteki üründen yararlanmasına da imkan vermektedir. Öte yandan çok taraflı ticaret müzakereleri süresince ticaretin daha kolay ölçülebilen maliyetleri olan tarifeler ve kotalar gibi ticaret engelleri aşamalı olarak azalmıştır. Bu durum ise tarifeler ve kotalara göre daha az görünür olmakla birlikte çoğunlukla aynı derecede maliyet yaratan sınırdaki ve sınırın arkasındaki önlemleri diğer bir ifadeyle mallar sınırdan geçerken ilave maliyetler yaratan prosedürleri ve idari formaliteleri odak noktası haline getirmiştir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2018).

Ticaret maliyetleri, ticari politika engellerini (gümrük tarifeleri ile tarife-dışı engeller), taşıma maliyetlerini (taşıma maliyeti ile zaman maliyeti), iletişim ve bilgi edinmeye ilişkin maliyetler, uygulamaya yönelik maliyetler, döviz kuruna ilişkin maliyetler, yasal düzenleme maliyetleri ile yerel dağıtım maliyetlerini kapsamaktadır (WTO, 2008). Artan dijitalleşme ticaret maliyetlerini önemli ölçüde azaltmasına karşın, malların sınırlar arasında taşınması hâlâ önemli miktarda ticaret maliyetleri içermektedir. Bunun nedeni ise ticaretle uğraşan firmaların sınır geçişlerinde gerekli olan belgeleri ibraz etmek, gümrük prosedürleri ile diğer sınır otoritelerinin prosedürlerine uymak ve gümrük kontrolleri ile diğer kontrollere tabi olmaları zorunluluğudur (González ve Sorescu, 2019). Diğer taraftan sınırdaki tedbirlerin ortaya çıkardığı ticari maliyetlere bakıldığında bu tür tedbirlerin maliyeti genellikle tarifelerin oluşturduğu maliyetten daha yüksektir. (UNCTAD, 2022).

Bu kapsamda 1995 yılında kurulan DTÖ, uluslararası ticaretin çok daha kolay bir şekilde yapılabilmesi konusunda önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Zira DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşmasında DTÖ'nün işlevleri arasında, çok taraflı ticaret anlaşmalarının yönetimi ve uygulanmasını kolaylaştırmak, çoklu ticaret anlaşmalarının yönetimi ve uygulanmasının sağlanması için bir çerçeve sunmak, üye ülkeler arasındaki ticari müzakereler için bir forum görevi üstlenmek, Ticaret Politikası Gözden Geçirme Mekanizması ile Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasını yönetmek, ayrıca IMF ve IBRD ile birlikte çalışmanın yer aldığı belirtilmiştir (WTO Marakeş Anlaşması, Madde III). Anlaşma metninden de anlaşılacağı üzere DTÖ'nün kuruluşu uluslararası ticaret sisteminin daha kurallara dayalı ve daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesinde önemli bir aşamadır.

Bunun yanında, özellikle 2017 yılı uluslararası ticaret sisteminde önemli bir tarihtir. Zira Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (TKA) DTÖ'nün kuruluşundan bu yana geçen 21 yıllık süreçte imzalanmış olan ilk çok taraflı ticaret anlaşması özelliğine sahiptir. TKA konusundaki müzakereler 2013 Aralık ayında Dokuzuncu Bakanlar Konferansı'nda başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve DTÖ üyesi ülkelerin üçte ikisinin onaylamasında sonra TKA yürürlüğe girmiştir. TKA esas itibarıyla malların sınırlar arasında taşınmasını ve gümrük işlemlerini hızlandırmayı, gümrük idaresi ve diğer kuruluşlar arasında ticaretin kolaylaştırılması konusunda işbirliğini geliştirmeyi amaçlamakta, ayrıca teknik yardım sağlanması ve kapasite geliştirmeye ilişkin hükümler de içermektedir (WTO, 2017).

Diğer taraftan TKA gerek uluslararası ticaret çevresi için önemli bir başarı gerekse de DTÖ için önemli bir adım olması yanında aslında bugüne kadar göz ardı edilmiş bir konuya düzenleme getirmeyi de amaçlamıştır. TKA kapsam itibarıyla dar gibi görünse de aslında dış ticarete konu her mal ticaretin kolaylaştırılması tedbirlerine tabi olduğundan TKA, GATT'ın yanında en geniş DTÖ anlaşması olma özelliğine sahiptir. TKA esasen GATT'ın bazı hükümlerine dayanılarak hazırlanmış olup gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uzlaşmayla oluşturulmuş bir anlaşmadır. Ayrıca Doha Turu'ndaki başarısızlıklar ile uluslararası ticaretteki artan bölgeselleşme dikkate alındığında TKA, DTÖ açısından yeni bir umut anlamına gelmektedir (Eliason, 2015).

Bununla birlikte, uluslararası ticaret ortamının tahmin edilenden çok daha hızlı bir şekilde değişmesi Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının önemini daha çok öne çıkarmaktadır. Tarife engellerinin azalması, ulaşım ve iletişim maliyetlerindeki düşme ve

yeni gelişen pazarlar, artık şirketlerin çeşitli ülkelerde mal ve hizmet üretimlerini organize etmek suretiyle değer üretebilmelerine imkan sağlamaktadır. Geçen yüzyıldaki montaj hattı günümüzde küresel değer zinciri haline gelmiş ve birbirine entegre olmuş küresel ekonomi uluslararası ticaretin önemini giderek artırmıştır. Ticari maliyetlerdeki ve özellikle işlem sürelerindeki küçük farklılıklar bile bir ülke için entegre üretim ağına sorunsuz bir şekilde bağlanmak veya dünya ticaretinin dışında kalmak arasındaki farkı oluşturabilmektedir (WTO, 2015a).

TKA'nın 2017 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte ticaretin kolaylaştırılması, uluslararası ticaret gündeminde merkezi konuma gelmiştir. Diğer DTÖ anlaşmalarından farklı bir şekilde TKA'nın uygulanması, gelişmekte olan ülkeler ile en az gelişmiş ülkelerin kapasitelerine bağlı bir şekilde değişmektedir. Diğer bir ifadeyle tüm gelişmiş ülkeler anlaşmayı yürürlüğe girdiği tarih itibariyle uygulamakla yükümlüken, gelişmekte olan ülkeler ile en az gelişmiş ülkeler anlaşmanın hükümlerini hangi tarihte uygulamaya koyacaklarını belirleyebilmekte, bazı hükümlerini de teknik yardım desteği ve kapasite geliştirme desteği almalarından sonra uygulayabilmektedirler. Bu kapsamda anlaşmanın farklı bölümlerinin bazı ülkelere diğerlerinden çok daha önce uygulanması suretiyle anlaşma kademeli olarak uygulanmaktadır (OECD, 2018).

TKA temel olarak gümrük işlemlerine ilişkin prosedürlerin daha kolay, daha basit ve daha standart bir hale getirilmesini amaçlamakta olup bu amaç doğrultusunda malların sınır ötesi hareketini kolaylaştırarak dünya genelinde ticaret maliyetlerinin azaltılmasına katkıda bulunabilecektir. Bu kapsamda TKA'nın tam anlamıyla uygulanması durumunda özellikle malların ithali ve ihracında harcanan sürenin azalarak ticaret maliyetlerinin yaklaşık % 14,3 oranında düşeceği tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda TKA'nın malların ithali için gerekli süreyi 1,5 günden fazla azaltması ve ihracı için de gerekli süreyi yaklaşık 2 gün azaltması olası görünmektedir. Ayrıca 2030 yılına kadar anlaşmanın dünya ticaretindeki büyümeye yılda % 2,7 puan katkıda bulunabileceği de öngörülmektedir (WTO, 2017).

Diğer taraftan, ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin faaliyetler yeni düzenlemelerin yapılması, eğitim verilmesi, farkındalık oluşturma, altyapı ve ekipmanın iyileştirilmesi gibi konularda birtakım zorluklar ve maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte ekipman ve altyapı en pahalı maliyet bileşenleri olsa da ticaretin kolaylaştırılması faaliyetleri öncelikli olarak sınırdaki kurumların iş yapış biçimlerini değiştirmekle ilgilendiğinden

eğitim görece en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Moise, 2013). Bununla birlikte uygulama maliyetleri ele alındığında, duşuk maliyetli olsa da zorlayıcı kurumsal değişikliğin ya da davranışsal değişikliğin gerekli olduğu durumlarda bazı sorunlarla karşılaşılması mumkundur. Ayrıca bazı tedbirler uygulamada nispeten daha duşuk maliyetli olmakla birlikte gerek uygulanmasında gerekse de uzun vadede surdurulebilirliği konusunda bazı zorlukları beraberinde getirebilmektedir (OECD, 2018).

Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının içeriğine bakıldığında temelde transit halindeki mallar da dahil, malların hareketi ile serbest bırakılmasını ve gumrukten çekilebilmesini daha da hızlandırmak amacıyla GATT 1994'un V, VIII ve X. Maddelerini açıklığa kavuşturma yanında iyileştirmeyi de amaçlamaktadır (WTO, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması, Giriş Bolumu).

Anlaşma toplamda u bolum ve 24 maddeden oluşmaktadır. Birinci bolum (1-12 maddeler) anlaşmaya ilişkin aşağıda Tablo 2.1.'de de yer verilen genel hukumleri içerirken, ikinci bolum (13-22 maddeler) gelişmekte olan lkeler ile en az gelişmiş ye lkeler için özel ve farklı muameleye ilişkin hukumleri içermekte, uuncu bolum (23-24) ise kurumsal duzenlemeler ve son hukumlere ilişkin duzenlemeleri içermektedir (WTO, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması).

Tablo 2.1. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasına Genel Bakış

Madde	Kapsamı
Madde 1	Bilgilerin Yayınlanması ve Kullanılabilirliği
Madde 2	Yorum İmkanı, Yururluğe Girmeden nce Bilgilendirme ve İstişareler
Madde 3	n Kararlar
Madde 4	İtiraz veya İnceleme Prosedurleri
Madde 5	Tarafsızlığı, Ayrımcılık Yapmamayı ve Şeffaflığı Artırmaya Yonelik Diğer nlemler

Madde 6	İthalat ve İhracata ya da Bunlarla Bağlantılı Olarak Uygulanan Ücret Ve Harçlara İlişkin Disiplinler
Madde 7	Malların Serbest Bırakılması ve Gümrüklenmesi
Madde 8	Sınır Otoriteleri Arasındaki İşbirliği
Madde 9	İthal Mallarının Gümrük Kontrolü Altında Taşınması
Madde 10	İthalat, İhracat ve Transitle İlgili Formaliteler
Madde 11	Transit Serbestisi
Madde 12	Gümrük İşbirliği

Kaynak: WTO, World Trade Report 2015

2.2. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması

2.2.1. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasının kapsamı

DTÖ anlaşmazlıkların halli sürecinin tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle DTÖ'nün 1995 yılında kurulmasından önce uluslararası ticaret sisteminde anlaşmazlıkların nasıl çözüme kavuşturulduğunun anlaşılması gerekmektedir. Özellikle, GATT'ın diplomatik bir uzlaşma sürecinden daha yargı odaklı bir modele doğru nasıl dönüştüğünü ve Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metninin (AHMM) yeni ve ayrı bir yasal düzenleme olmanın ötesinde hukukun üstünlüğüne dayalı bir sisteme doğru gidiş sürecini nasıl tamamladığının da bilinmesi önem arz etmektedir. Başlangıçta GATT'ta anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin çok az hüküm bulunmakta olup GATT müzakere sürecinde akit taraflar, kurulması düşünülen Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) altında anlaşmazlıkların halline ilişkin çok daha ayrıntılı hükümlerin yakın bir tarihte uygulamaya gireceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle GATT'a özgü ilave bir anlaşmazlık çözüm kurallarının geliştirilmesine gerek görülmemiştir. Ancak, ITO'nun kurulması başarısızlıkla

sonuçlanınca GATT da doğal olarak ayrıntılı bir anlaşmazlıkların çözüm mekanizmasından yoksun kalmıştır. Ayrıntılı anlaşmazlık kuralları yerine, çok az hükümler içeren GATT'ın XXII. ve XXIII. maddeleri uzun süre anlaşmazlıkların çözüm sisteminin temelini oluşturmuştur (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

AHMM aslında, Uruguay Turu'nda değiştirilmemiş olan GATT'ın XXII. ve XXIII. maddelerinin yorumlanması ve detaylandırılmasına ilişkin yasal bir düzenlemedir. Bu maddeler GATT sisteminde anlaşmazlıkların çözümünde temel oluşturduğu gibi DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşmasına ekli tüm anlaşmalar, anlaşmazlıkların çözümü için esasında GATT'ın XXII. ve XXIII. maddelerine veya bu maddelere çok benzeyen hükümlere dayandığından söz konusu maddeler DTÖ sisteminde de anlaşmazlıkların çözümüne temel oluşturmuştur. Bu kapsamda Madde XXII, bir DTÖ üyesi ülkenin anlaşmanın işleyişini etkileyen herhangi bir konuda diğer bir üye ülkeden danışma talep edebileceğini öngörmektedir. Madde XXIII ise bir üye ülkenin diğer bir üye ülkenin anlaşma kapsamı yükümlülüklerini yerine getirmediğini düşündüğü durumlarda danışma ve anlaşmazlıkların halli prosedürlerini öngörmektedir (Pauwelyn, Guzman ve Hillman, 2016).

Diğer taraftan DTÖ'nün 1995 yılında kuruluşu sadece GATT'ın kapsamını genişletmekle kalmamış aynı zamanda zorunlu ve bağlayıcı nitelikte olan uygulanabilir bir anlaşmazlık çözüm sistemi oluşturarak da uluslararası ticaret sistemini büyük oranda şekillendirmiştir. Bu kapsamda AHMM, anlaşmazlıklarının çözümünde GATT sistemine göre çok daha önemli değişiklikleri içermektedir. Ayrıca GATT'ın daha diplomatik esaslı kuralları ve prosedürlerine kıyasla hukukun üstünlüğünü esas alan, daha kapsamlı, daha etkili, daha güvenilir ve öngörülebilir bir anlaşmazlık çözüm sürecinin oluşturulması, anlaşmazlıkların çözümü konusunda önemli bir dönüm noktasıdır. Bu niteliği DTÖ anlaşmazlıkların halli sistemini hem en önemli hem de en çok kullanılan uluslararası mahkemelerden biri durumuna getirmiştir (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Anlaşmazlıkların halli mekanizması uluslararası ticaret sisteminin temelini oluşturması yanında dünya ekonomisinin istikrarını sağlamaya yönelik DTÖ'nün benzersiz bir katkısı olarak da ayrıca önemlidir. Anlaşmazlıkların halline ilişkin bir mekanizma olmaksızın kurallara dayalı bir uluslararası ticaret sisteminin etkili bir şekilde çalışması mümkün bulunmamaktadır. Ancak böyle bir mekanizma uluslararası ticaret sisteminin çok

daha güvenli ve daha öngörülebilir bir şekilde işleyebilmesine olanak sağlamaktadır (WTO, 2015b).

AHMM'nin kural ve usulleri, AHMM'nin 1 nolu ekinde yer alan anlaşmaların (kapsam dahilindeki anlaşmalar) danışma ve anlaşmazlıkların halli hükümleri uyarınca getirilen anlaşmazlıklara uygulanabilmektedir (AHMM, Madde 1:1). Bu anlaşmalar arasında ise DTÖ Anlaşması, mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmalar ile GATS ve TRIPS anlaşmaları yer almaktadır. AHMM'nin, AHMM'nin 1 nolu ekinde yer alan çoklu ticaret anlaşmalarına uygulanması ancak çoklu ticaret anlaşmasına taraf ülkelerin AHMM'nin bu anlaşmalara uygulanmasının kabulüne ilişkin bir karar alması durumunda mümkündür. Mevcut durumda yalnızca Kamu Alımları Anlaşmasının tarafları bu yönde bir karar almıştır. AHMM, bölgesel veya yerel yönetimlerce alınan önlemler de dahil, bir üye ülke tarafından alınan ve herhangi bir kapsam dahilindeki anlaşmanın işleyişine etki eden tüm önlemlere uygulanmaktadır (Palmer, Mavroidis ve Meagher, 2022).

DTÖ anlaşmazlıkların halli sürecinde, taraflar, paneller, Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO), Temyiz Organı ve DTÖ Sekretaryası yer almaktadır. Bu süreçte Genel Konsey anlaşmazlıkların halline ilişkin görevlerini tüm DTÖ üyelerinin temsilcilerinden oluşan Anlaşmazlıkların Halli Organı olarak yerine getirmektedir. Paneller ve Temyiz Organı anlaşmazlıkların karara bağlanmasından sorumlu olan organlardır. Paneller, geçici olarak seçilen uzmanlardan oluşmakta olup Temyiz Organı ise paneller tarafından hazırlanan raporların hukuki yönlerini incelemekle görevli, ticaret ve ticaret hukuku alanında uzman yedi kişiden oluşan daimi bir gruptur. DTÖ Sekretaryası ise anlaşmazlıkların halli sürecindeki idari konular ile hukuk ve usule ilişkin konularda panellere yardımcı olmaktan sorumludur (Lee, 2012).

Bu noktada AHO'ya ayrıca değinmekte fayda bulunmaktadır. AHO, kapsam dahilindeki anlaşmaların danışma ile anlaşmazlıkların çözümü hükümlerini yönetmek amacıyla kurulmuştur. Buna göre AHO, paneller kurmak, panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul etmek, kararlar ile tavsiyelerin uygulanmasının gözetimini sürdürmek, kapsam dahilindeki anlaşmalar uyarınca imtiyazların ve diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin vermek yetkisine sahip bulunmaktadır (AHMM, Madde 2:1).

2.2.2. Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasının aşamaları

Danışma Aşaması: Danışma aşamasında, üye ülkelerin daha ileri bir eyleme başvurmadan önce konunun tatmin edici bir şekilde çözülmesini sağlamak amaçlanmaktadır. (AHMM, Madde 4:5). Bunun yanında danışma aşamasının, tarafların üzerinde anlaşığı bir çözüme ulaşmalarına yardımcı olmak için doğru bilgileri toplamalarını sağlamak veya bu mümkün değilse panele doğru bilgileri sunmalarına yardımcı olmak amacı da bulunmaktadır. Danışma ayrıca taraflara, aralarındaki anlaşmazlığın kapsamını tanımlama fırsatı da sağlamakta, ancak danışmanın belirli bir sonuç doğurması gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır (Palmer, Mavroidis ve Meagher, 2022).

Danışma aşaması, bir üye ülkenin diğer bir üye ülkeye danışma talebinde bulunmasıyla başlamaktadır. Ayrıca danışma taleplerinin Anlaşmazlıkların Halli Organına (AHO) ve ilgili Konsey ve Komitelere de bildirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda her türlü danışma talebinin yazılı olarak iletilmesi ve danışmaya konu önlemlerin neler olduğu ve şikayetin yasal dayanağının belirtilmesi de dahil olmak üzere talebin gerekçelerinin de belirtilmesi gerekmektedir. Danışma talebinin yapıldığı ülkenin, aksi karşılıklı olarak kararlaştırılmadıkça, talebin alındığı tarihten itibaren on gün içerisinde talebi cevaplama ve karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüme ulaşılması için talebin alındığı tarihten itibaren 30 günü geçmeyecek bir süre içinde istişarelerde bulunması gerekmektedir. Eğer söz konusu süreler içinde cevap vermez ve istişarelerde bulunmazsa danışma talep eden ülke doğrudan bir panel kurulmasını talep edebilmektedir (AHMM, Madde 4:3, 4:4).

Diğer taraftan danışma talebinin alındığı tarihten itibaren altmış gün içerisinde anlaşmazlık çözülmezse, şikayetçi taraf bir panel kurulmasını talep edebilmektedir. Ayrıca bozulabilir mallarla ilgili olanlar da dahil acil durumlarda ise, üye ülkelerin talebin alındığı tarihten itibaren en fazla on günlük bir süre içerisinde istişarelerde bulunması gerekmektedir. Talebin alındığı tarihten itibaren yirmi gün içerisinde istişareler sonucunda anlaşmazlığın çözüme kavuşturulamaması halinde şikayetçi taraf bir panel kurulmasını talep edebilmektedir (AHMM, Madde 4:7, 4:8).

Panel Aşaması: Danışma aşamasında anlaşmazlığın çözülememesi durumunda şikayetçi taraf AHO'dan bir panel oluşturmasını talep edebilmektedir. Bunun için şikayetçi tarafın talebini AHO toplantısının gündemine koyması yeterli bulunmaktadır. AHO,

oybirliğiyle bir panel kurulmamasına karar vermedikçe talebin görüşüldüğü AHO'nun en geç ikinci toplantısında bir panel toplanır. Diğer bir ifadeyle bir panelin kurulmamasının tek yolu panel kurulmasını talep eden üye de dahil olmak üzere tüm üyelerin panelin kurulmamasına karar vermesi olduğundan bir üyenin her zaman bir panel kurulmasını isteme hakkı bulunmaktadır (Lester, Mercurio ve Davies, 2012). Panel kurulması talebi yazılı olarak yapılmaktadır. Talepte, danışmada bulunulup bulunulmadığı belirtilmeli, söz konusu spesifik önlemler tanımlanmalı ve şikayetin yasal dayanağının kısa bir özeti sunulmalıdır (AHMM, Madde 6:2).

AHO tarafından panel oluşturulduktan sonra panelde görev yapacaklar belirlenmektedir. Panelde yer alacak adayların belirli nitelikleri karşılması gerekmektedir. Anlaşmazlığın tarafları panelin kurulmasından itibaren on gün içerisinde 5 panelistten oluşan bir panel üzerinde anlaşmadıkları sürece panel üç panelistten oluşmaktadır. Panelistler normalde taraflarca belirlenir (Lee, 2012). Ancak panelin kurulduğu tarihten itibaren yirmi gün içerisinde panelistler üzerinde anlaşma sağlanamazsa taraflardan birinin talebiyle Genel Direktör, AHO Başkanı ve ilgili Konsey ya da Komite Başkanına danışarak panelistleri atamak suretiyle panelin oluşumunu belirlemektedir (AHMM, Madde 8:7).

Panelistler anlaşmazlığın taraflarına danıştıktan sonra mümkün en kısa sürede ve mümkün olması halinde panelin oluşumu ve görev tanımı konusunda mutabakata varıldıktan sonraki bir hafta içinde panel sürecine ilişkin takvimi belirler. Ayrıca anlaşmazlığın tarafları yazılı sunumlarını, panele ve anlaşmazlığın diğer tarafına iletmek üzere Sekreteryaya sunarlar. şikayetçi tarafın ilk sunumu, yanıt veren tarafın ilk sunumundan önce yapılır. Sonraki yazılı sunumlar ise eř zamanlı olarak yapılır (AHMM, Madde 12:3, 12:6).

Paneller kapalı oturumlarda toplanmakta ve ilgili üçüncü taraflar da dahil olmak üzere taraflar sadece panelin daveti üzerine katılabilmektedirler. Panel müzakereleri ve panele sunulan belgeler gizli olmakla birlikte taraflar kendi sunumlarını kamuya açıklamakta serbesttirler. Ayrıca, tarafların sözlü olarak yapmış olduğu beyanların yazılı hallerinin de panele sunulması gerekmektedir. Panelin normalde taraflarla iki toplantısı olmakta ve ilk toplantı üçüncü tarafların da katılabileceği özel bir oturum içermektedir (Palmeiter, Mavroidis ve Meagher, 2022).

Sunumların ve sözlü argümanların değerlendirilmesinin ardından panel, taslak raporunun açıklayıcı bölümlerini anlaşmazlığın taraflarına iletir. Panel tarafından belirlenmiş olan süre içerisinde taraflar yorumlarını yazılı bir şekilde sunarlar. Anlaşmazlığın taraflarından yorumların alınması için belirlenmiş olan sürenin sona ermesinin ardından panel, açıklayıcı bölümler ile panelin bulgu ve sonuçlarının yer aldığı bir ara rapor yayınlamıştır (AHMM, Madde 15:1-2). Taraflar bu raporda yer alan bulgular hakkında yorumda bulunabilmektedirler. Ara gözden geçirme sürecinin tamamlanmasından sonra panel, ara gözden geçirme yorumlarını da dikkate alarak taraflara nihai raporu sunar. AHO, çoğu durumda panel sürecinin 6 aydan fazla sürmeyeceğini ve panelin kurulmasından raporun üyelere dağıtılmasına kadar geçen sürenin hiçbir durumda 9 ayı geçmemesini öngörse de uygulamada sürecin tamamlanması çok daha uzun sürebilmektedir. Ayrıca panel raporunun dağıtılmasından sonra rapor, anlaşmazlığın herhangi bir tarafı tarafından temyiz edilebilmekte ya da AHO tarafından rapor kabul edilebilmektedir. Bununla birlikte temyiz başvurusu olursa temyiz inceleme süreci başlamaktadır. Diğer taraftan temyiz başvurusu yapılmazsa panel raporu kabul için değerlendirilmekte, kabul edilmesinden sonra da panelin bulguları yasal güce sahip olmaktadır (Lester, Mercurio ve Davies, 2012).

Temyiz Aşaması: Panel raporuna ilişkin temyiz başvuruları temyiz organına yapılır. Temyiz Organı ise dört yıllık bir süre için atanan yedi kişiden oluşur. Ayrıca panel raporuna üçüncü taraflar değil yalnızca anlaşmazlığın tarafları itiraz edebilirler. Genel bir kural olarak yargılama süreci, anlaşmazlığın taraflarından birinin temyiz kararını resmi olarak bildirdiği tarihten Temyiz Organı'nın raporunu yayınladığı tarihe kadar altmış günü geçemez. Temyiz Organı, raporunu altmış gün içerisinde sunamayacağı kanaatine varırsa gecikmenin nedenlerini ve raporunu sunacağı tahmini süreyi AHO'ya yazılı bir şekilde bildirir. Ancak yargılama sürecinin doksan günü aşması mümkün değildir (AHMM, Madde 17:1, 2, 4, 5).

Daha sonra Temyiz Organı tarafından AHO Başkanı ve Genel Direktöre danışılarak çalışma usulleri hazırlanır ve üyelere bilgi için iletir. Temyiz Organı'nın işlemleri gizli olup raporlar anlaşmazlığın tarafları hazır bulunmadan, temin edilen bilgiler ve yapılan açıklamalar kapsamında hazırlanır. Temyiz Organı, panelin hukuki bulgularını ve sonuçlarını onaylayabilir, değiştirebilir veya tersine çevirebilir (AHMM, Madde 17:9-10, 13).

Temyiz Organı raporlarının kabulü hususunda AHO, Temyiz Organı raporunun üyelere dağıtılmasını takip eden otuz gün içerisinde oybirliğiyle kabul etmemeye karar vermediği sürece, rapor AHO ve anlaşmazlığın tarafları tarafından kabul edilir (Lee, 2012).

Uygulamanın Gözetimi: Anlaşmazlıkların tüm üye ülkelerin yararına olacak şekilde çözülmesinin sağlanmasında AHO'nun tavsiye veya kararlarına bir an önce uyulması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle AHO, kabul edilmiş olan tavsiye veya kararların uygulanmasını yakından takip etmektedir. Ayrıca, tavsiye veya kararların kabulünden sonra da tavsiye veya kararların uygulanması hususu AHO'da gündeme getirilebilmektedir. (AHMM, Madde 21:1, 21:6).

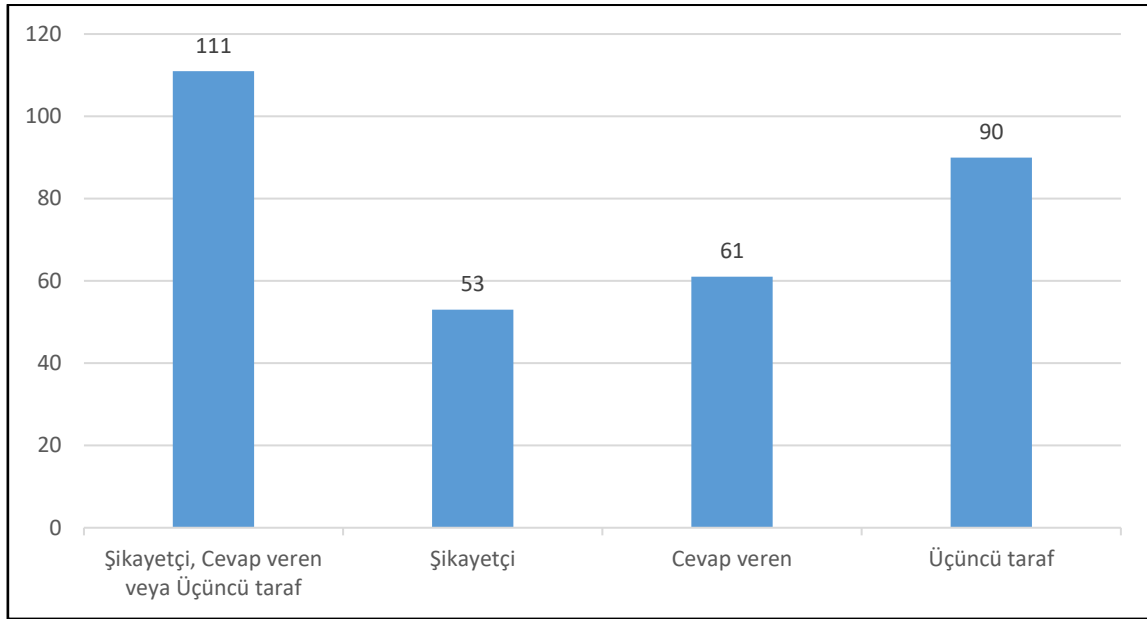
Panel veya Temyiz Organı raporunun kabul edildiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde yapılacak bir AHO toplantısında, ilgili üye AHO'nun tavsiye ile kararlarının uygulanmasına ilişkin niyetini AHO'ya bildirir. Tavsiye ile kararlara hemen uyulmasının mümkün olmaması halinde ilgili üyeye bunu yapması için uygun bir süre tanınır (AHMM, Madde 21:3).

İlgili üye ülke belirlenen makul süre içerisinde anlaşmayla uyumsuz olduğu tespit edilen önlemi anlaşmaya uygun hale getirmezse veya tavsiye ve kararlara uymazsa söz konusu üye ülke, talep edilmesi halinde ve makul sürenin bitiminden önce karşılıklı olarak kabul edilebilir bir tazminat için anlaşmazlıkların halli usullerine başvuran herhangi bir tarafla müzakerelere başlar. Makul sürenin sona erdiği tarihten itibaren yirmi gün içerisinde bir tazminat üzerinde anlaşmaya varılamaması durumunda, anlaşmazlıkların halli usullerine başvurmuş olan taraflardan herhangi biri tavizlerin ya da diğer yükümlülüklerin ilgili üyeye uygulanmasının askıya alınması amacıyla AHO'dan yetki talep edebilmektedir. Bununla birlikte tazminat ve imtiyazların ya da diğer yükümlülüklerin askıya alınması, tavsiye ve kararların uygun bir süre içerisinde uygulanmaması durumunda kullanılabilecek olan geçici tedbirler niteliğindedir. Diğer taraftan tazminat gönüllülük esasına dayanmakta olup tazminat verilmesi halinde tazminatın anlaşmalarla tutarlı olması gerekmektedir (AHMM, Madde 22:1-2).

Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasına İlişkin İstatistikler:

Şekil 2.1., 1995 ile 2022 yılları arasında DTÖ üyesi ülkelerin anlaşmazlıkların halli mekanizmasına katılım sayısını göstermektedir. Bu kapsamda söz konusu tarih aralığında DTÖ üyelerine toplamda 615 danışma talebi iletilmiştir. Bu süre zarfında, 53 DTÖ üyesi ülke tarafından en az bir anlaşmazlık başlatılmış ve 61 üye ülkeden en az biri anlaşmazlık konusunda cevap veren taraf olmuştur. Buna ek olarak, toplam 90 üye ülke iki ya da daha fazla DTÖ üyesi ülke arasındaki anlaşmazlık işlemlerine üçüncü taraf olarak katılmıştır. Genel olarak toplam 111 üye ülke şikayetçi, cevap veren ya da üçüncü taraf olarak anlaşmazlıkların hallinde taraf olarak yer almıştır (WTO, 2023d).

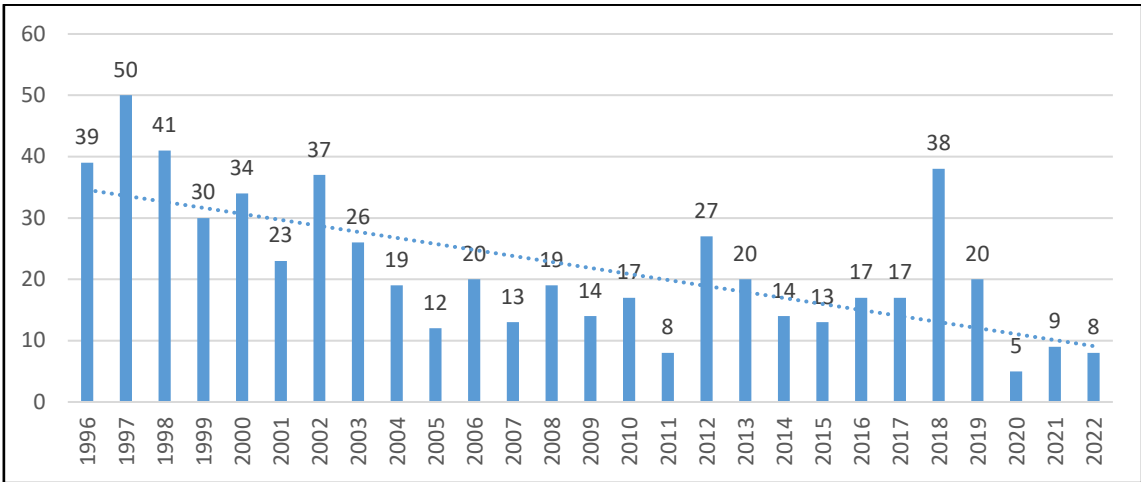
Şekil 2.1. DTÖ Üyelerinin Anlaşmazlıkların Halline Katılımı (1995 – 2022)

Kaynak: WTO, Dispute settlement activity - some figures, 2023

Aşağıda Şekil 2.2., 1995-2022 yılları arasındaki danışma taleplerini yıllar itibariyle göstermektedir. Danışma talepleri sayısında söz konusu yıllar arasında azalan bir seyir izlenmektedir. Bununla birlikte özellikle 2018 yılı 1998 yılından sonra en çok talepte bulunulan yıl olmuştur.

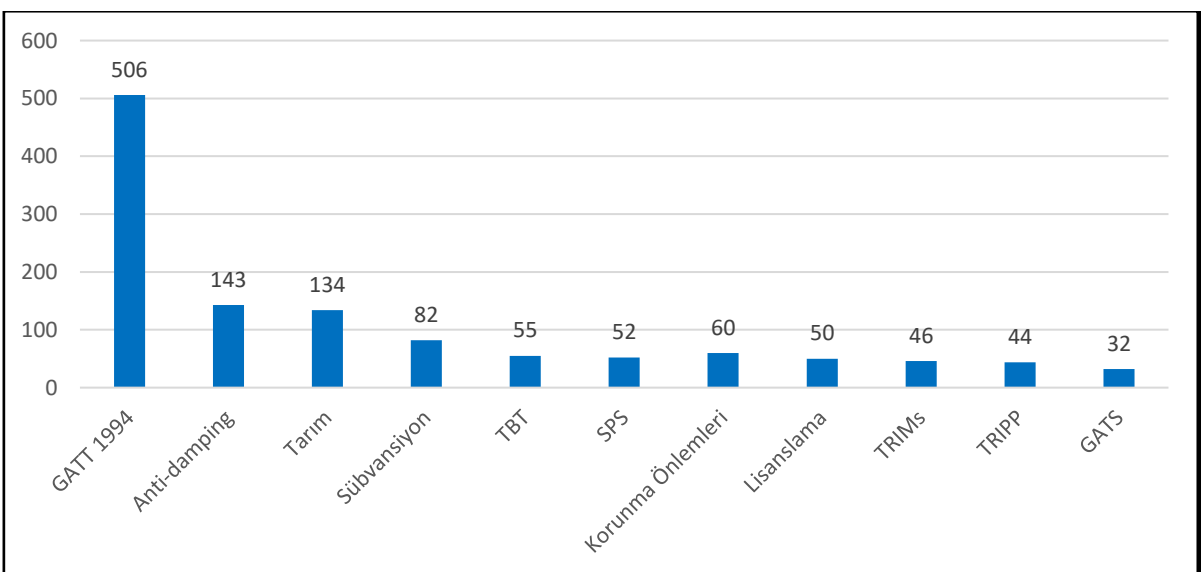
Şekil 2.2. Danışma Talepleri (1995 – 2022)

Kaynak: WTO, Dispute settlement activity - some figures, 2023

Aşağıda Şekil 2.3.'te 1995-2022 yılları arasında DTÖ anlaşmazlıklarına konu anlaşmaların sayısına yer verilmiştir. DTÖ anlaşmazlıkların halli mekanizmasında aynı anlaşmazlığa birden fazla anlaşma konu olabildiğinden şekildeki rakamların toplamı anlaşmazlıkların toplam sayısını aşabilmektedir. Diğer taraftan mal ticaretine ilişkin anlaşmazlıklarda, diğer anlaşmalarla birlikte GATT 1994'e de sıklıkla başvurulduğundan 615 anlaşmazlığın 506'sında GATT 1994 yer alarak anlaşmazlıklara en çok konu olan anlaşma konumunda yer almıştır (WTO, 2023d).

Şekil 2.3. DTÖ Anlaşmazlıklarına Konu Olan Anlaşmalar (1995-2022)

Kaynak: WTO, Dispute settlement activity - some figures, 2023

3. TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASININ ÖLÇÜLMESİ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Ticaretin kolaylaştırılması konusunda ülkeler tarafından gerek yasal gerekse de uygulamaya yönelik tedbirlerin alınması önemli olmakla birlikte söz konusu tedbirlerin ne ölçüde etkili ve başarılı olduğunun da ayrıca ölçülmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, özellikle OECD, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiş çeşitli ölçüm araçları bulunmaktadır. Söz konusu araçlardan bir kısmı Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması kapsamındaki tedbirlerin ülkelere ne ölçüde uygulandığının ölçülmesi yanında ticareti kolaylaştırmaya yönelik diğer faaliyetler konusunda da ölçümlere yer vermekte, diğer kısım araçlar ise doğrudan anlaşma kapsamı tedbirleri ölçmeye odaklanmak yerine ticareti kolaylaştırmaya yönelik kısmi veya muhtemel tüm faaliyetleri değerlendirmeye yöneliktir. Bu çerçevede OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri, Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi, Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi ile Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması kapsamlı değerlendirmelere yer vermesi nedeniyle ticaretin kolaylaştırılmasının ölçülmesinde öne çıkan araçlardır.

3.1. Uluslararası Göstergeler Kapsamında Ticaretin Kolaylaştırılmasının Ölçülmesi

3.1.1. OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri

OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri (TFI), ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin ülke politikaları hakkında veri toplamak amacıyla kullanılan bir kısım değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenlerle ülkelerin ticaretin kolaylaştırılması tedbirlerini ne ölçüde uyguladıklarının ölçülmesi yanında diğer ülkelere göre de performansları ölçülmektedir. Değişkenler ve bu değişkenlere ilişkin olası puanlar, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (TKA) metninden büyük ölçüde ödünç alınarak belirlenmiştir. TFI'lar, TKA'nın 1 ila 12. maddelerini kapsayan I. Bölüm hükümlerini yansıtmakla birlikte TKA kapsamının da ötesine geçen ilave bir gösterge olan “sınır idarelerinin yönetimi ve tarafsızlığı” göstergesi de bulunmaktadır. TFI'larda tedbirleri temsil eden değişkenler 0, 1 veya 2 ile kodlanmakta olup 2 en yüksek puanı temsil etmektedir (OECD, 2018).

TFI'lar esasen 160'tan fazla ülkedeki ticaretin kolaylaştırılması politikalarına ilişkin genel bir bakış sunmakta olup kapsam olarak TKA'yı yakın bir yapıdadır. 11 TFI (bilginin mevcudiyeti, ticaret topluluğunun katılımı, ön kararlar, itiraz prosedürleri, ücretler ve harçlar, belgeler, otomasyon, prosedürler, iç sınır teşkilatı işbirliği, dış sınır teşkilatı işbirliği, yönetim ve tarafsızlık) toplamda 155 tedbir içermektedir (Sorescu ve Bollig, 2022).

Aşağıda Tablo 3.1.'de 11 adet TFI'nın listesi ile söz konusu TFI'lara ilişkin kısa tanımlara yer verilmiştir.

Tablo 3.1. OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergelerinin Açıklaması

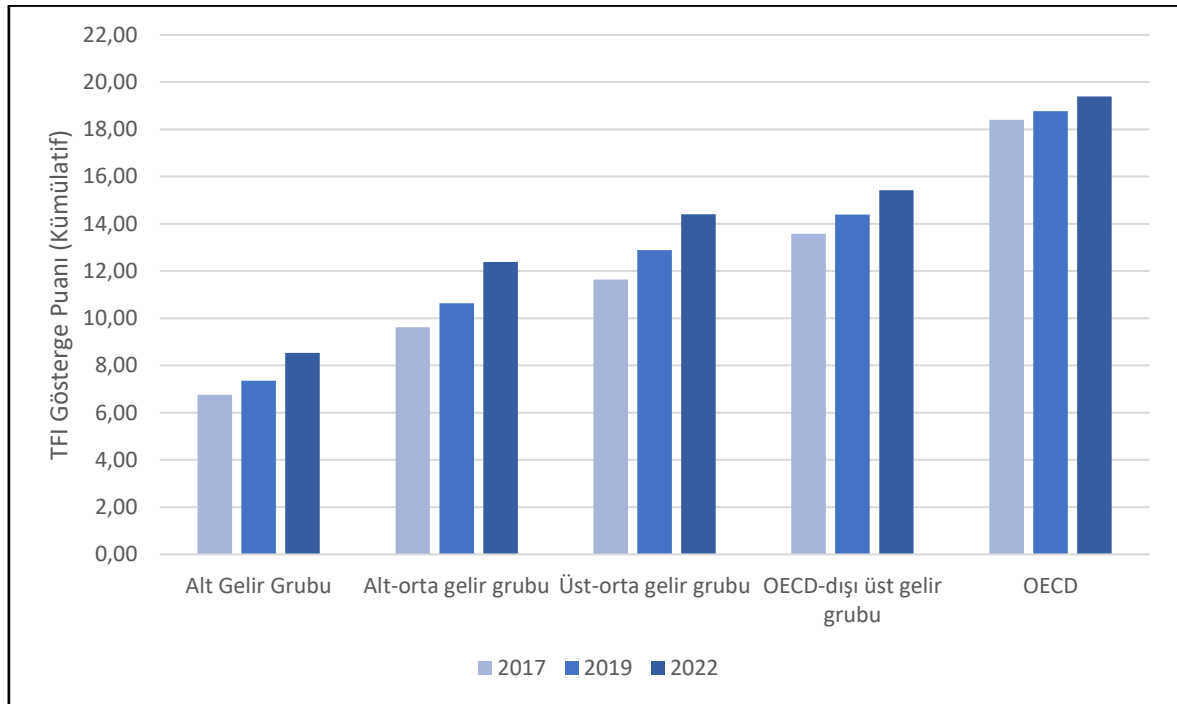
Gösterge	Tanım
a) Bilginin mevcudiyeti	Bildirim noktaları, internet de dahil ticari bilgilerin yayını
b) Ticaret topluluğunun katılımı (istişare)	İstişareler için belirlenmiş kılavuz ilkeler, taslakların yayını, bildirim ve yorum çerçevelerinin mevcudiyeti
c) Ön kararlar	İthalatta belli mallara uygulanan eşya sınıflandırması, menşee, kıymet yöntemi vb. ile ilgili olarak idare tarafından talep eden ticaret erbabına yapılan ön beyanlar, bu beyanlara uygulanan kurallar ile süreçler
d) İtiraz prosedürleri	Sınır teşkilatlarının idari kararlarına itiraz imkanı ve yöntemleri
e) Ücretler ile harçlar	İthalat ile ihracata uygulanan ücretler, harçlar ile cezalara ilişkin disiplinler
f) Formaliteler - belgeler	Kopyaların kabulü, ticari belgelerin basitleştirilmesi, uluslararası standartlara uygunluk
g) Formaliteler - otomasyon	Elektronik veri alışverişi, otomatik risk yönetimi, otomatik sınır prosedürleri, elektronik ödemeler
h) Formaliteler - prosedürler	Sınır kontrollerinin basitleştirilmesi, gerekli tüm belgeler için tek başvuru noktası (tek pencere), sonradan kontrol, yetkilendirilmiş yükümlüler
i) Dahili İşbirliği	Ülkenin çeşitli sınır teşkilatları arasında işbirliği
j) Harici işbirlik	Komşu ve üçüncü ülkelerle işbirliği
k) Yönetim ve tarafsızlık	Gümrük yapıları ve işlevleri, hesap verebilirlik, etik politikası

Kaynak: OECD, Trade Facilitation and the Global Economy, 2018

Şekil 3.1. TKA'nın yürürlüğe girdiği 2017 yılından 2022 yılına kadar TFI'ların kümülatif 11 gösterge bazında ve gelir grupları itibariyle gelişimini göstermektedir. Şekilden

de görüleceği üzere tüm gelir grupları 2017, 2019 ve 2022 yıllarında bir önceki gösterge yılına oranla ilerleme kaydetmiştir. 2017 ve 2022 yıllarına karşılaştırmalı bakıldığında, en fazla gelişimi alt-orta gelir grubunun gösterdiği, onu sırasıyla alt-gelir grubu, üst-orta gelir grubu ve OECD-dışı üst gelir grubu izlemektedir. OECD gelir grubunun diğer gruplara oranla gösterge yılları arasında daha az ilerleme kaydettiği görülse de kümülatif olarak en yüksek TFI puanına sahiptir.

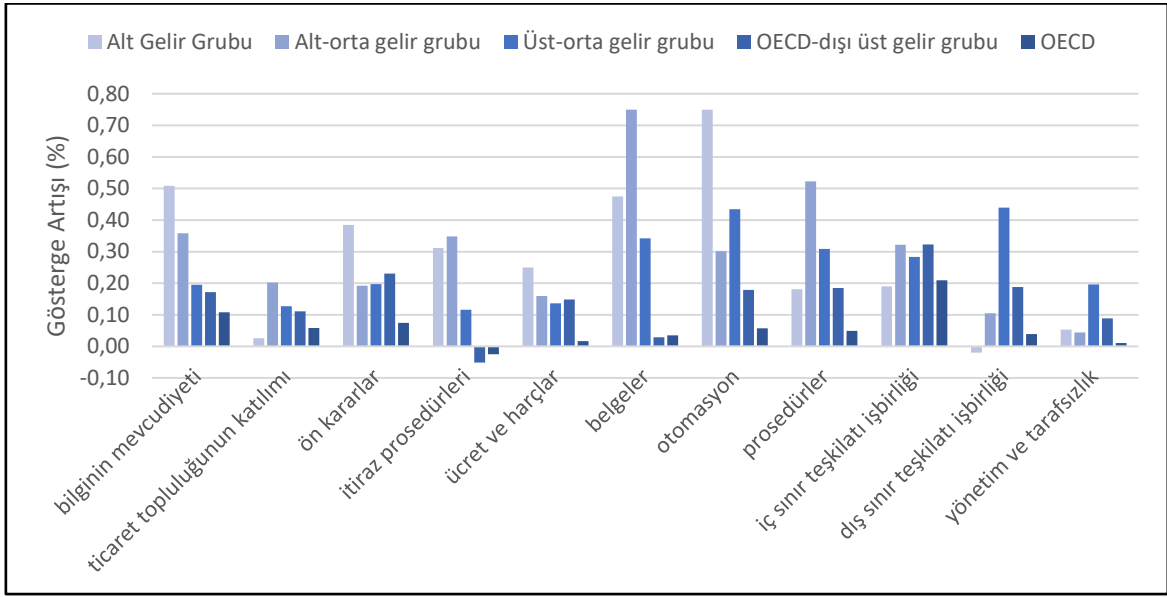
Şekil 3.1. Tüm Gelir Gruplarının Kümülatif TFI Bazında Gelişimi (2017-2022)

Kaynak: OECD Trade Facilitation Indicators 2022 Edition verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3.2. tüm gelir gruplarında 2017 ve 2022 yılları göstergelerinin TFI bazında karşılaştırılmasını yüzdesele artış olarak göstermektedir. 2017 ve 2022 yılları arasındaki gelişime TFI bazında bakıldığında tüm gelir gruplarının özellikle belgelerin basitleştirilmesi, otomasyona geçilmesi, prosedürlerin basitleştirilmesi ve bilginin mevcudiyeti alanında önemli gelişmelerin kaydedildiği görülmektedir. İtiraz prosedürleri, dış sınır teşkilatı işbirliği ile yönetim ve tarafsızlık alanları ise zorlu alanlar olarak kalmaya devam etmektedir.

Şekil 3.2. Tüm Gelir Gruplarında TFI Bazında 2017 ve 2022 Yılları Karşılaştırması

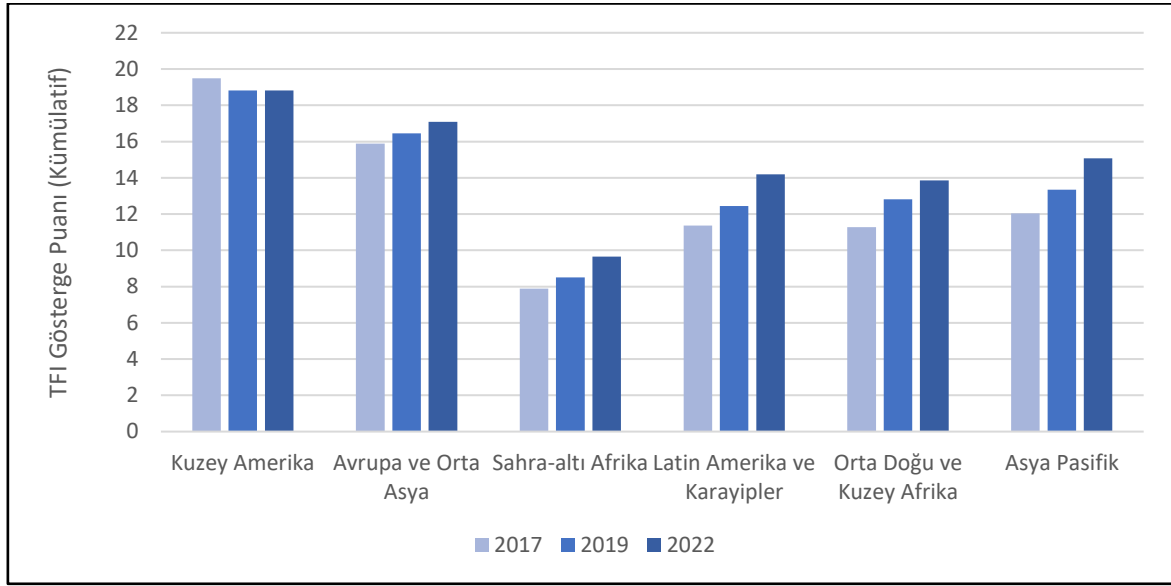

Kaynak: OECD Trade Facilitation Indicators 2022 Edition verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3.3. TKA'nın yürürlüğe girdiği 2017 yılından 2022 yılına kadar TFI'ların kümülatif 11 gösterge bazında ve coğrafi bölgeler itibariyle gelişimini göstermektedir. Bu kapsamda, tüm bölgeler (Kuzey Amerika bölgesinde az bir düşüşe karşın) 2017, 2019 ve 2022 yıllarında bir önceki gösterge yılına oranla ilerleme kaydetmiştir. 2017 ve 2022 yıllarına karşılaştırmalı bakıldığında, en fazla gelişimi Asya Pasifik ile Latin Amerika ve Karayipler'in gösterdiği, onu sırasıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Sahra-altı Afrika, Avrupa ve Orta Asya izlemektedir. Kuzey Amerika gösterge yılları itibariyle yüksek puanlarda yer almasına karşın 2022 yılında 2017 yılına oranla az bir düşüş yaşamıştır.

2017 ve 2022 yıllarının karşılaştırmalı yüzdesel artış olarak değerlendirilmesinde TFI bazında Kuzey Amerika bölgesindeki az miktardaki düşüşler hariç tüm bölgelerde her bir gösterge bazında genellikle ilerleme kaydedilmiştir. Tüm bölgeler bazında özellikle bilginin mevcudiyeti, belgelerin basitleştirilmesi, otomasyona geçilmesi, prosedürlerin basitleştirilmesi ve iç sınır teşkilatı işbirliği alanlarında dikkat çekici gelişmeler olmuştur. Yönetim ve tarafsızlık alanı ise zorlu alan olarak kalmaya devam etmektedir.

Şekil 3.3. Bölgelerin Kümülatif TFI Bazında Gelişimi (2017-2022)

Kaynak: OECD Trade Facilitation Indicators 2022 Edition verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Diğer taraftan, Tablo 3.2.'de 164 ülke arasında en yüksek puana sahip ilk on ülkenin 2022 yılı itibariyle ticaretin kolaylaştırılması performansına bakıldığında Hong Kong ve Kore'nin ortalama performans olarak 1,879 puanla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye, 1,633 puanla 40. sırada yer alırken Yemen 0,308 puanla son sırada yer almaktadır.

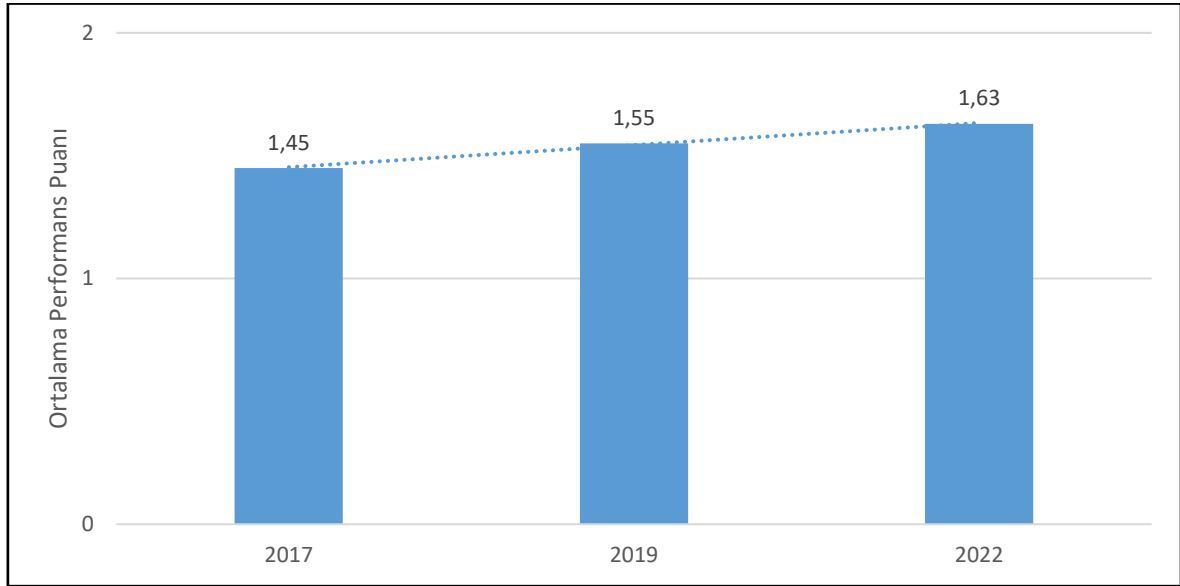
Tablo 3.2. İlk 10 Ülkenin Ortalama Ticaretin Kolaylaştırılması Performansı (2022)

Sıra	Ülke	Ortalama Ticaretin Kolaylaştırılması Performans Puanı
1	Hong Kong, Çin	1,879
1	Kore	1,879
2	Hollanda	1,874
3	Norveç	1,858
4	Japonya	1,857
5	Singapur	1,849
6	İsveç	1,845
6	Amerika Birleşik Devletleri	1,845
7	Avustralya	1,839
8	Portekiz	1,833
9	Finlandiya	1,829
10	Lüksemburg	1,824
40	Türkiye	1,633
164	Yemen	0,308

Kaynak: OECD Trade Facilitation Indicators 2022 Edition verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3.4., Türkiye için ortalama ticaretin kolaylaştırılması performans puanını 2017, 2019 ve 2022 yılları itibariyle göstermektedir. 2017 yılında 1,45 olan ortalama performans puanı 2019 yılında 1,55 olmuş, 2022 yılında ise 1,63 puana yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle 2017 yılından 2022 yılına kadar yaklaşık % 12 oranında bir artış olmuştur.

Şekil 3.4. Türkiye 2017-2022 Ortalama Ticaretin Kolaylaştırılması Performansı

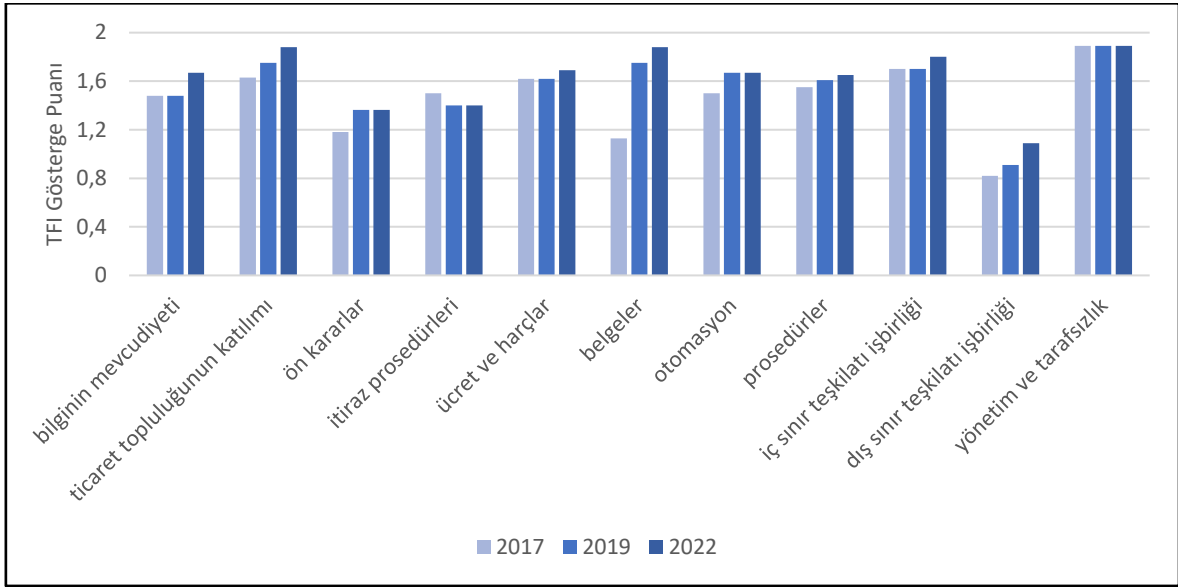

Kaynak: OECD Trade Facilitation Indicators 2022 Edition verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3.5., Türkiye için 11 adet TFI'yı 2017, 2019 ve 2022 yılları itibariyle göstermektedir. Şekilden de görüleceği üzere Türkiye özellikle ticaret topluluğunun katılımı, ücretler ve harçlar, iç sınır teşkilatı işbirliği ile yönetim ve tarafsızlık alanlarında yüksek puanlara sahiptir. Özellikle yönetim ve tarafsızlık alanında üç yıldaki puanı diğer alanlara göre daha dikkat çekicidir.

Diğer taraftan ön kararlar ve dış sınır teşkilatı işbirliği alanları ise diğer alanlara göre geliştirilmesi gerekli en önemli alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış sınır teşkilatı işbirliği alanında yıllar itibariyle ilerleme olsa da görece düşük puanı dikkat çekmektedir. Türkiye genel olarak TFI'larda gösterge yılları itibariyle ilerleme kaydetse de en çok ilerleme kaydettiği alan belgelerin basitleştirilmesidir.

Şekil 3.5. Türkiye 2017-2022 TFI Karşılaştırması

Kaynak: OECD Trade Facilitation Indicators 2022 Edition verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergelerine genel olarak bakıldığında; son yıllarda alt-gelir grubu ile alt-orta gelir grubu ülkeler özellikle bilginin mevcudiyeti, itiraz prosedürleri, belgelerin ve prosedürlerin basitleştirilmesi, otomasyona geçilmesi konularında gelişme göstererek ticaretin kolaylaştırılması tedbirlerinin uygulanmasında ilerleme kaydetmişlerdir. Bununla birlikte kümülatif bazdaki göstergelerde ilerleme sağlayabilmeleri için diğer tedbirlerin uygulanmasında da ilerleme göstermeleri gerekmektedir. Dış sınır teşkilatı işbirliği ile yönetim ve tarafsızlık alanları ise en çok ilerleme kaydetmeleri gereken alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. OECD ülkeleri yıllar itibariyle az bir gelişme kaydetse de bunun nedeni bu ülkelerin zaten en yüksek kümülatif puan olan 22 puana çok yakın puan elde etmeleridir. Zira OECD ülkeleri 2022 yılında 19,40 puana ulaşmıştır. Ülke bazında bakıldığında ise Hong Kong, Kore, Hollanda, Norveç, Japonya, Singapur gibi ülkelerin TFI'ların uygulanmasında üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu ülkelerin öne çıkan en büyük özellikleri ise liman ve lojistik hizmetlerindeki başarılı uygulamalarıdır.

Türkiye yıllar itibariyle TFI'larda ilerleme gösterse de ön kararlar ve dış sınır teşkilatı işbirliği alanları diğer alanlara göre düşük puanda kaldığından söz konusu alan puanları genel ortalama puanını da etkilememektedir. Özellikle dış sınır teşkilatı işbirliği alanı Türkiye'nin geliştirmesi gereken en önemli alan olup bu konuda öncelikle sınır komşusu ülkelerle işbirliğini artırıcı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

3.1.2. Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi

Ticaretin kolaylaştırılmasının tanımına ilişkin yapılan birçok çalışmada ticaretin kolaylaştırılmasının fiziksel altyapıya (limanlar, karayolları, demiryolları) yapılan yatırımları da içerdiği, fiziksel altyapının iyileştirilmesinin, verimliliğinin artırılmasının ticaretin kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (Portugal-Perez ve Wilson, 2012; Duval, 2007). Bu nedenle Lojistik Performans Endeksi (LPI), ticaretin kolaylaştırılmasını ölçmek için kullanılan güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, ihracat rekabetçiliğinde ticaretin kolaylaştırılmasının rolü konusunda giderek artan sayıda araştırma LPI'dan yararlanmaktadır (Yang, Dong, Tong, Wang ve Wu, 2022).

LPI, (1) gümrük (gümrük işlemleri ile sınır yönetiminde etkinlik), (2) altyapı (ticaret ve taşımacılıkla ilgili altyapı kalitesi), (3) uluslararası sevkiyat (rekabetçi fiyatlardan uluslararası sevkiyat yapma kolaylığı), (4) lojistik yeterlilik (lojistik hizmetlerin yeterliliği ile kalitesi), (5) takip ve izleme (sevkiyatları takip ve izleme yeteneği) ve (6) zamanlama (sevkiyatların planlanan sürede alıcılara ulaşması) olmak üzere altı farklı bileşende ülkelere ilişkin analiz sunmaktadır. Buna ilaveten ülkeler LPI'nın 2007'den bu yana değişmeyen altı bileşeni üzerinden ve 5 puanlık bir ölçekte analiz edilmektedir. Ayrıca LPI bir hedef ülkeye ihracat yapmanın altyapı ve lojistik faaliyetlerin mevcudiyeti ve kalitesi açısından ne kadar kolay olduğuna dair değerlendirme yapılmasına imkan sağlamakta, bir ülkenin emsallerine göre lojistikte nerede durduğuna ilişkin görünüm sunmaktadır (The World Bank [WB], 2023).

2023 LPI, 139 ülkedeki (2018 yılında 160 ülke) lojistik performansa ilişkin genel bir görünüm sunmaktadır. 2023 LPI'ye bakıldığında Tablo 3.3.'de de görüleceği üzere ilk 10 sırada yüksek gelirli ülkeler bulunmakta olup Singapur 4.3 puanla 2007 ve 2012 yıllarında da olduğu gibi zirvede yer almaktadır. Diğer taraftan en yüksek puanlı 10 ülkenin 7'si Avrupa ülkesidir (Finlandiya 4.2 puan; Danimarka, Almanya, Hollanda ve İsviçre 4.1 puan; Avusturya, Belçika 4.0 puan). Bu ülkeleri 4.0 puanla Kanda ile Hong Kong SAR Çin izlemektedir. En düşük puan alan 10 ülke çoğunlukla düşük ve alt-orta gelirli ülkeler olup çeşitli kıtalarda yer almaktadırlar. Bu ülkelerin bir kısmı silahlı çatışmalardan, doğal afetlerden ya da siyasi istikrarsızlıklardan etkilenen kırılabilir ülkeler olup diğerleri ise küresel tedarik zincirlerine entegrasyonda coğrafi nedenlerle zorlanan ülkelerdir. Tablo 3.4.'den görüleceği üzere, Afganistan ve Libya en düşük puana (1.9) sahipken, bu ülkeleri Somali (2.0) takip etmektedir (WB, 2023).

Tablo 3.3. 2023 LPI En Yüksek Puan Alan İlk 10 Ülke

Sıra Numarası	Ülke Adı	2023 LPI Puanı
1	Singapur	4.3 puan
2	Finlandiya	4.2 puan
3	Danimarka	4.1 puan
4	Almanya	4.1 puan
5	Hollanda	4.1 puan
6	İsviçre	4.1 puan
7	Avusturya	4 puan
8	Belçika	4 puan
9	Kanada	4 puan
10	Hong Kong SAR Çin	4 puan

Kaynak: Dünya Bankası 2023 LPI veri seti kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.4. 2023 LPI En Düşük Puan Alan 10 Ülke

Sıra	Ülke	2023 LPI Puanı
1	Afganistan	1.9 puan
2	Libya	1.9 puan
3	Somali	2.0 puan
4	Angola	2.1 puan
5	Kamerun	2.1 puan
6	Haiti	2.1 puan
7	Küba	2.2 puan
8	Yemen	2.2 puan
9	Burkina Faso	2.3 puan
10	Fiji	2.3 puan

Kaynak: Dünya Bankası 2023 LPI veri seti kullanılarak hazırlanmıştır.

COVID-19 salgını nedeniyle deniz taşımacılığında yaşanan aksamalar ve küresel tedarik zinciri krizine rağmen, 2023 LPI'daki ortalama genel puan, 2018 yılındaki son endekse neredeyse aynı olmuştur. En iyi lojistik performansa sahip 10 ülke, 2018 yılındaki 4.0 puana nazaran ortalama 5 üzerinden 4.1 puanla lojistik hizmet sunmaya devam etmiştir. En kötü performansa sahip 10 ülkenin ortalama puanı, zorlu şartlara karşın düşmemiş ve 2018 yılındaki gibi 5 üzerinden 2.1 puanda kalmıştır. Ancak 2023 LPI, 2018 LPI'ya kıyasla çoğu düşük gelirli olan 21 ülkeyi kapsamamaktadır. Bunlara ilaveten, ortalama genel ülke puanı son on yılda istikrarlı bir şekilde yükselmiş ve daha fazla ülke 3 ila 4 genel puanda gruplaşmıştır (WB, 2023).

Diğer taraftan, tedarik zinciri güvenilirliği kritik öneme sahip olmaya devam etmektedir. Uluslararası mal ticaretinde geçen sürenin yaklaşık % 60'ı denizde geçmekte olup konteynerler için ihracat limanından varış limanına kadar geçen ortalama süre 44 gündür. Ancak gecikmelerin çoğunluğu, konteynerlerin kalkış veya varış noktasında (limanlarda, havalimanlarında veya çok modlu tesislerde) bekletildiği durumlarda ortaya çıkmakta olup söz konusu gecikmeler bir ülkenin genel LPI puanı ile negatif yönlüdür. İthalatta bekleme süresi veya konteynerlerin limanlarda kaldığı ortalama süre dikkate alındığında, çoğu ülkede bekleme süresi 3 ila 9 gün arasında değişmektedir. Bununla birlikte çok az ülkede bekleme süresi 12 günden fazladır. Gecikmelerin nedenleri arasında limanlardaki elleçleme verimliliğindeki düşüklük, şehirlerin sıkışıklığı, ticari belgelerin yavaş hazırlanması veya ithalatçıların liman depolamasını kötüye kullanması gibi faktörler yer almaktadır. En uç değerler ise 'Orta Doğu' ile 'Kuzey, Orta ve Batı Afrika'da ortaya çıkmaktadır (WB, 2023).

2023 LPI'da ayrıca dünya çapındaki ticaretin hızını ölçen yeni anahtar performans göstergeleri de (KPI) yer almakta olup söz konusu göstergeler konteynerlerin, havayolu gönderilerinin ve posta kolilerinin uluslararası hareketine göre belirlenmektedir. Bununla birlikte KPI, LPI göstergelerine (ülke puanları ve sıralamaları) henüz dahil edilmemiştir. LPI ile birlikte KPI aslında lojistik performansını tamamlamakta ve daha tutarlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. İki endeks arasındaki temel fark ise KPI zamanı ölçerken veya belirli bağlantıların performansını hesaplarken (örneğin liman veya havalimanlarındaki gecikmeler), LPI lojistik performansına ilişkin altı bileşende değerlendirmeler sunmaktadır (WB, 2023).

Tablo 3.5., Türkiye'nin 2007-2023 yılları arasındaki bileşen bazında skorları ile LPI skoru ve sıralamasını göstermektedir. Türkiye'nin LPI skoru 3.15 – 3.51 arasında değişirken LPI sıralaması da yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. Bu nedenle gerek sıralama gerekse skor olarak düzenli bir eğilim göstermemektedir. Türkiye genel olarak bileşen bazında en iyi skoru zamanlama bileşeninde gösterirken en düşük skoru gümrük bileşeninde göstermektedir. Diğer bileşenler ise birbirine yakın skorlara sahiptir.

Tablo 3.5.'den de görüleceği üzere Türkiye 2010 yılından bu yana gümrük bileşeninde diğer bileşenlere oranla daha düşük skor elde etmiştir. Bu durum, genel LPI skorunu ve ülke sıralamasını da düşürme eğilimindedir. Bu nedenle Türkiye'nin lojistik altyapısını geliştirmesi, liman elleçleme kapasitesini artırması yanında özellikle gümrük işlemlerinin daha hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlaması gerekmektedir. Diğer taraftan sınır kapılarında gerçekleştirilen işlemler, liman işletmeleri, acenteler, depolama işletmecileri, kamu kurumları gibi birden fazla kurum ve kuruluşça yerine getirildiğinden bir aktörün gerçekleştirdiği işlemin kalitesi ve hızı diğer bir aktörün işlem kalitesi ve hızını da etkilemektedir. Bu nedenle tüm aktörlerin uyum içinde ve entegre bir şekilde çalışması da gerekmektedir.

Tablo 3.5. Türkiye LPI Sıralaması ve Puanı

Yıl	LPI Sırası	LPI Skoru	Gümrük Skoru	Altyapı Skoru	Uluslararası Sevkiyat Skoru	Lojistik Yeterlilik Skoru	Takip ve İzleme Skoru	Zamanlama Skoru
2007	34	3.15	3	2.94	3.07	3.29	3.27	3.38
2010	39	3.22	2.82	3.08	3.15	3.23	3.09	3.94
2012	27	3.51	3.16	3.62	3.38	3.52	3.54	3.87
2014	30	3.5	3.23	3.53	3.18	3.64	3.77	3.68
2016	34	3.42	3.18	3.49	3.41	3.31	3.39	3.75
2018	47	3.15	2.71	3.21	3.06	3.05	3.23	3.63
2023	38	3.4	3	3.4	3.4	3.5	3.5	3.6

Kaynak: Dünya Bankası 2023 LPI veri seti

3.1.3. Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi

İş Yapma Kolaylığı, 190 ülkenin en büyük ticaret şehrindeki küçük ve orta ölçekli firmaları etkileyen 12 düzenleme alanına ilişkin ölçümler sağlamaktadır. Bu alanlardan sadece on tanesi (iş kurma, inşaat ruhsatı alma, elektrik bağlatma, mülk tescili, kredi alma, azınlık yatırımcılarının korunması, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması ile iflas prosedürleri) iş yapma kolaylığı puanına ve sıralamasına dahil edilmiş olup işçi çalıştırma ve devletle sözleşme yapma alanları puan ve sıralamaya dahil edilmemiştir (WB, 2020a).

Tablo 3.6.'da 2020 İş Yapma Kolaylığı Raporunda ölçümü yapılan 12 alana ve alanların kısa tanımına yer verilmiştir.

Tablo 3.6. İş Yapma Kolaylığı İle Ölçülen 12 Düzenleme Alanı

Gösterge	Ölçülen Alan
İş kurma	Limited şirket kurmak için gerekli olan prosedürler, süre ve maliyet ile asgari ödenmiş sermaye
İnşaat ruhsatı alma	Bir depo inşa etmek için gerekli tüm formalitelerin tamamlanmasına ilişkin prosedürler, süre ve maliyet ile inşaat ruhsat sistemindeki kalite kontrol ve güvenlik mekanizmaları
Elektrik bağlatma	Elektrik şebekesine bağlanma prosedürleri, süresi ve maliyeti ile elektrik arzının güvenilirliği ve tarifelerin şeffaflığı
Mülk tescili	Bir mülkün devrine ilişkin prosedürler, zaman, maliyet ile arazi yönetim sistemine ilişkin kalite
Kredi alma	Taşınır teminatına ilişkin kanunlar ile kredi bilgi sistemleri
Azınlık yatırımcılarının korunması	Azınlık hissedarlarının ilişkili taraf işlemleri ile kurumsal yönetimdeki hakları
Vergi ödeme	Firmanın bütün vergi düzenlemelerine ve başvuru sonrası süreçlere uyması için yapılan ödemeler, süre, toplam vergi ve katkı payı oranı

Sınır ötesi ticaret	Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan bir ürünün ihraç edilmesi ile otomobil parçalarının ithal edilmesi için gereken zaman ve maliyet
Sözleşmelerin uygulanması	Ticari bir anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması amacıyla gerekli olan süre ve maliyet ile yargı süreçlerine ilişkin kalite
İflas prosedürleri	Ticari bir iflasta zaman, maliyet, sonuç ve geri kazanım oranı ile iflas için yasal çerçevenin gücü
İşçi çalıştırma	İstihdam düzenlemelerinde esneklik
Devletle sözleşme yapma	Kamu alımları ve kamu alımları düzenleyici çerçevesi yoluyla bir yapım işi ihalesine katılma ve ihaleyi kazanma prosedürleri ve süresi

Kaynak: The World Bank, Doing Business, 2020

İş Yapma Kolaylığı Raporu ilk olarak 2004 yılında yayınlanmaya başlamış olup her yıl yayınlanarak 2020 İş Yapma Kolaylığı Raporu ile 17. rapora ulaşmıştır. İş Yapma Kolaylığındaki düzenleme alanları 100 puan üzerinden ölçülmektedir.

İş Yapma Kolaylığı verileri, ulusal yasalar, yönetmelikler ve idari düzenlemeler yanında profesyonellerin uygulamadaki deneyimlerine de dayanmaktadır. İş Yapma Kolaylığı, diğer kaynakların çok az veya hiç veri sağlamadığı en küçük ve en yoksul ekonomiler de dahil olmak üzere 190 ekonomiyi kapsamakta olup veriler, anketlere verilen yanıtlar, konferans görüşmeleri, yazışmalar ve ekip ziyaretleri yoluyla katılımcılarla yapılan görüşmelerle toplanmıştır. (WB, 2020a).

Tablo 3.7. 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksine Göre İlk 20 Ülke

Sıra	Ülke Adı	Puan	Sıra	Ülke Adı	Puan
1	Yeni Zelanda	86.8 puan	11	Litvanya	81.6 puan
2	Singapur	86.2 puan	12	Malezya	81.5 puan
3	Hong Kong SAR, Çin	85.3 puan	13	Morityus	81.5 puan
4	Danimarka	85.3 puan	14	Avustralya	81.2 puan
5	Kore Cumhuriyeti	84 puan	15	Tayvan, Çin	80.9 puan
6	Amerika Birleşik Devletleri	84 puan	16	Birleşik Arap Emirlikleri	80.9 puan
7	Gürcistan	83.7 puan	17	Kuzey Makedonya	80.7 puan
8	Birleşik Krallık	83.5 puan	18	Estonya	80.6 puan
9	Norveç	82.6 puan	19	Letonya	80.3 puan
10	İsveç	82 puan	20	Finlandiya	80.2 puan

Kaynak: The World Bank, Doing Business, 2020

Tablo 3.7., 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki ilk 20 ülkenin endekste ki puan sıralamasını göstermektedir. İş Yapma Kolaylığı 2020 Raporu, 2003/2004 döneminden bu yana en iyi performans gösteren 20 ülkenin toplamda 464 mevzuat değişikliği gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Ayrıca ilk 20'de yer alan ülkelerin yarısından fazlası OECD'nin yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerdir. Diğer taraftan ilk 20 listesindeki ülkeler coğrafi olarak dikkate alındığında listede Doğu Asya ve Pasifik'ten dört ülke, Avrupa ve Orta Asya'dan iki ülke, Sahra-altı Afrika'dan bir ülke ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan bir ülke yer almaktadır. Buna karşılık sıralamada en alttaki 20 ülkenin çoğu Sahra-altı Afrika bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca, iş yapma kolaylığı endeksinde en yüksek puana sahip ülkeler, elektronik sistemlerin yaygın kullanımı gibi birçok ortak özelliğe de sahip bulunmaktadır. Buna ilaveten en üst sıralarda yer alan 20 ülkenin tamamında şirket kuruluşu, vergilerin elektronik beyanı ve mülk transferleriyle ilgili online prosedürler bulunmaktadır (WB, 2020a).

Diğer taraftan İş Yapma Kolaylığı 2020 raporuna göre, tüm bölgelerdeki ülkeler 2018/2019 döneminde uluslararası lojistik konusunda bazı reformlar gerçekleştirirken, bunlardan 25'i malların sınır ötesine taşınmasında kolaylıklar sağlamıştır. Sınır ötesi ticaret göstergeleri kapsamındaki reformların % 40'ından fazlası düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten İş Yapma Kolaylığı 2020 raporuna göre Güney Asya bölgesi ticaret reformlarını uygulamada en yüksek paya sahiptir (WB, 2020a).

Ticaretin kolaylaştırılmasının ölçülmesinde İş Yapma Kolaylığına ilişkin 12 düzenleme alanı içerisinde “sınır ötesi ticaret” alanına ayrıca değinmekte fayda bulunmaktadır.

İş Yapma Kolaylığı, “sınır ötesi ticaret” alanında mal ihraç ve ithalatındaki lojistik süreçle ilgili zaman ve maliyeti (1) belgelerde uyumluluk, (2) sınırda uyumluluk ve (3) dahili taşıma olmak üzere üç prosedür grubuyla ölçmektedir. Belgede uyumluluk, çıkış ülkesindeki nakliye, gümrükleme, liman veya sınır işlemlerinde istenilen belgelerin temini, hazırlanması ve sunulması ile varış ülkesi ve tüm transit ülkeler tarafından istenilen belgelerin alınması, hazırlanması ve sunulmasını; sınırda uyumluluk, gümrük işlem ve kontrolleri ile diğer kurumlar tarafından yapılan kontrolleri; dahili taşıma, gönderinin depoda veya limanda/sınırda yüklenmesi veya boşaltılması ile depo ve liman/sınır arasındaki nakliyesini kapsamaktadır (WB, 2020b).

Bununla birlikte, sınır ötesi ticarete zaman ve maliyetler ölçülürken örnek senaryo için bazı varsayımlar kullanılmıştır. Bunlardan en önemlileri, eşyanın ihracatçı ülkenin en büyük ticari şehrindeki bir depodan ithalatçı ülkenin en büyük ticari şehrindeki bir depoya gittiği, her ülkenin 15 metrik ton konteynerle otomobil parçası (HS 8708) ithal ettiği, her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olduğu ürünü bu ürünün en büyük alıcısı olan ülkeye ihraç ettiği, gönderi değerinin 50.000 \$ olduğu ve taşıma modunun seçilen ihracat veya ithalat ürünü ve ticaret ortağı için en yaygın olarak kullanılan taşıma modu olduğu varsayımlarıdır (WB, 2020b).

Tablo 3.8., 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksi sınır ötesi ticaret alanındaki ilk 20 ülke ve Türkiye sıralamasını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere birinciliği 100 puanla 16 ülke paylaşmaktadır. Sıralamada dikkat çeken diğer bir husus ise söz konusu 16 ülkenin tamamını Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır.

Tablo 3.8. 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sınır Ötesi Ticaret Ülke Sıralaması

Ülke	Sıralama	Puan
Avusturya	1	100
Belçika	1	100
Hırvatistan	1	100
Danimarka	1	100
Fransa	1	100
Macaristan	1	100
İtalya	1	100
Lüksemburg	1	100
Polonya	1	100
Portekiz	1	100
Romanya	1	100
Slovenya	1	100
İspanya	1	100
Çek Cumhuriyeti	1	100
Hollanda	1	100
Slovak Cumhuriyeti	1	100
Estonya	17	99.9
İsveç	18	98.0
Litvanya	19	97.8
San Marino	20	97.5
Türkiye	44	91.6

Kaynak: The World Bank, Doing Business Archive Data, 2020

Tablo 3.9., Türkiye'nin 2020 İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki puanını ve sıralamasını göstermektedir. Türkiye, genel sıralamada 2017 yılında 69., 2018 yılında 60. ve 2019 yılında 43. sırada iken 2020 yılında sıralamasını yükseltmeye devam ederek 33. sıraya yerleşmiştir. 2020 yılı endeksine düzenleme alanı olarak bakıldığında, Türkiye 21. sıra ile en iyi performansı “azınlık yatırımcılarının korunması” alanında gösterirken en düşük performansı 120. sıra ile “iflas prosedürleri” alanında göstermiştir.

Tablo 3.9. İş Yapma Kolaylığı 2020 Türkiye Puanı ve Sıralaması

Alan	2020 Sıralaması	2020 Puanı
İş kurma	77	88.8
İnşaat ruhsatı alma	53	73.8
Elektrik bağlatma	41	84.5
Mülk tescili	27	81.6
Kredi alma	37	75.0
Azınlık yatırımcılarının korunması	21	76.0
Vergi ödeme	26	86.6
Sınır ötesi ticaret	44	91.6
Sözleşmelerin uygulanması	24	71.4
İflas prosedürleri	120	38.5
<u>Genel</u>	<u>33</u>	<u>76.8</u>

Kaynak: The World Bank, Doing Business Archive Data, 2020

Diğer taraftan Türkiye'nin sınır ötesi ticaret alanında 2017 yılında 70., 2018 yılında 71., 2019 yılında 42. ve 2020 yılında 44. sırada yer alarak sıralamada iyileşme gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tablo 3.10., 2020 yılı sınır ötesi ticaret alanında Türkiye'nin ithalat-ihracat zaman ve maliyetini sınırda ve belgede uyumluluk bazında 'Avrupa ve Orta Asya' ile OECD Yüksek Gelir ülke grubuyla karşılaştırmalı olarak göstermektedir. İthalat ve ihracatı zaman ve maliyet olarak karşılaştırdığımızda genel olarak Türkiye diğer gruplara kıyasla hem ihracatı hem de ithalatı daha kısa sürede gerçekleştirmekle birlikte maliyetlerde ithalatta ihracata oranla daha avantajlı durumdadır.

Tablo 3.10. Türkiye 2020 Sınır Ötesi Ticaret Göstergeleri

Gösterge	Türkiye	Avrupa ve Orta Asya	OECD Yüksek Gelir
İhracat Zamanı: Sınırdaki uyumluluk (saat)	10	16.1	12.7
İhracat Maliyeti: Sınırdaki uyumluluk (Dolar)	338	150.0	136.8
İhracat Zamanı: Belgede uyumluluk (saat)	4	25.1	2.3
İhracat Maliyeti: Belgede uyumluluk (Dolar)	55	87.6	33.4
İthalat Zamanı: Sınırdaki uyumluluk (saat)	7	20.4	8.5
İthalat Maliyeti: Sınırdaki uyumluluk (Dolar)	46	158.8	98.1
İthalat Zamanı: Belgede uyumluluk (saat)	2	23.4	3.4
İthalat Maliyeti: Belgede uyumluluk (Dolar)	55	85.9	23.5

Kaynak: The World Bank, Doing Business 2020 Economy Profile Turkey, 2020

Genel olarak değerlendirildiğinde özellikle sınır ötesi ticaret alanında Avrupa Birliği ülkeleri ticaretin daha az maliyetle, daha kolay ve hızlı bir şekilde yapılmasında en yüksek puan ve sıralamaya sahiptir. Türkiye ithalat ve ihracat süreleri açısından iyi bir performans gösterse de özellikle ihracattaki sınır maliyetlerini azaltıcı yönde tedbirler alması gerekmektedir.

3.1.4. Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması

Daha önce “Ticaretin Kolaylaştırılması ve Kağıtsız Ticaretin Uygulanması Küresel Araştırması” olarak bilinen “Birleşmiş Milletler (BM) Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması”nın 2023 yılında beşincisi yayınlanmıştır. 2023 Küresel Araştırması kapsamında 4 grup ve 11 alt grupta sınıflandırılan 60 adet ticaretin kolaylaştırılması tedbirini içermektedir. Tablo 3.11.’de görüleceği üzere ilk grup olan "Genel Ticaretin Kolaylaştırılması", ‘şeffaflık’, ‘formaliteler’, ‘kurumsal düzenleme ve işbirliği’ ve ‘transit’ alt gruplarıyla birçok DTÖ TKA tedbirini içermektedir. İkinci grup olan "Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması" tedbirleri, ‘kağıtsız ticaret’ ve ‘sınır ötesi kağıtsız ticaret’ alt gruplarını içermektedir. Üçüncü grup olan "Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması" tedbirleri, ‘KOBİ’ler için ticaretin kolaylaştırılması’, ‘tarımsal ticaretin

kolaylaştırılması' ve 'ticaretin kolaylaştırılmasında kadınlar' alt gruplarını içermektedir. Dördüncü grup olan "Diğer Ticaretin Kolaylaştırılması", 'ticaretin finansmanının kolaylaştırılması' ve 'kriz zamanlarında ticaretin kolaylaştırılması' olmak üzere iki alt gruptan oluşmaktadır. Ancak alt grupta yer alan 'E-ticaret için ticaretin kolaylaştırılması' ve 'ticaretin kolaylaştırılması ve yaban hayatının korunması' tedbirleri 2023 Araştırmasında pilot olarak test edilmektedir (United Nations [UN], 2023).

Tablo 3.11. Küresel Araştırma Kapsamı Gruplar ve Alt Gruplar

Grup	Alt Grup
Genel Ticaretin Kolaylaştırılması	Şeffaflık
	Formaliteler
	Kurumsal düzenleme ve işbirliği
	Transit
Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması	Kağıtsız ticaret
	Sınır ötesi kağıtsız ticaret
Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması	KOBİ'ler için ticaretin kolaylaştırılması
	Tarımsal ticaretin kolaylaştırılması
	Ticaretin kolaylaştırılmasında kadınlar
Diğer Ticaretin Kolaylaştırılması	Ticaretin finansmanının kolaylaştırılması
	Kriz zamanlarında ticaretin kolaylaştırılması
	E-ticaret için ticaretin kolaylaştırılması
	Ticaretin kolaylaştırılması ve yaban hayatının korunması

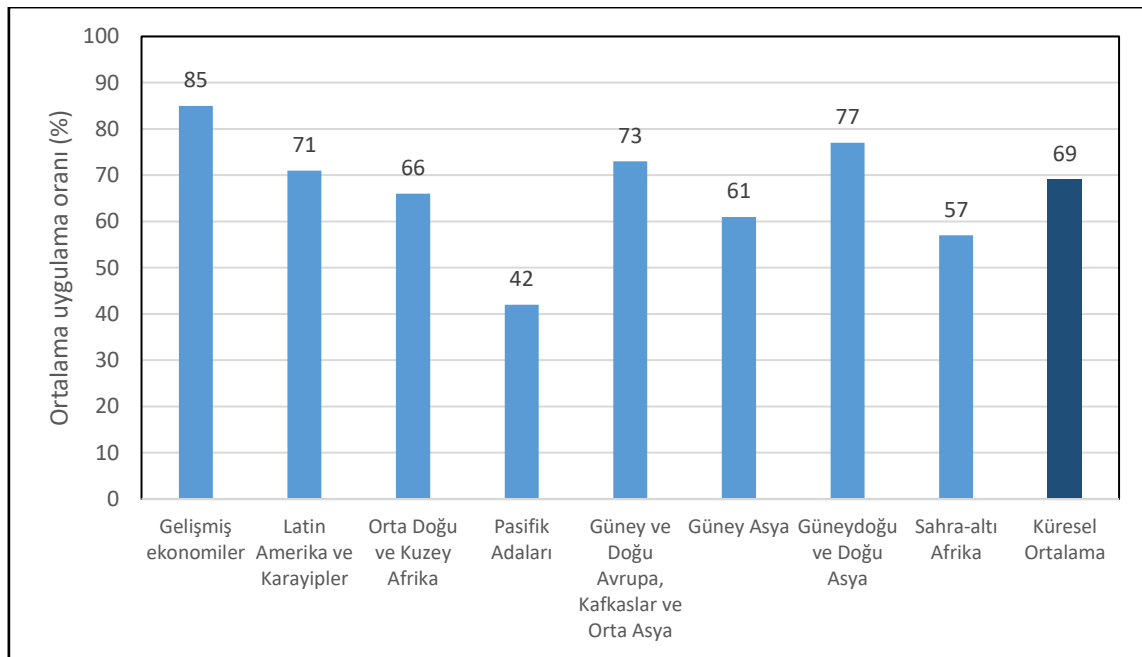
Kaynak: United Nations, Digital and Sustainable Trade Facilitation: Global Report, 2023

Araştırma, 163 ülkeyi "Gelişmiş ekonomiler", "Latin Amerika ve Karayipler", "Orta Doğu ve Kuzey Afrika", "Pasifik Adaları", "Güney ve Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya", "Güney Asya", "Güneydoğu ve Doğu Asya" ve "Sahra-altı Afrika" olmak üzere sekiz farklı ülke grubunda incelemektedir. Şekil 3.6., "Genel Ticaretin Kolaylaştırılması" ve "Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması" grubu altındaki beş alt tedbir grubunu (şeffaflık, formaliteler, kurumsal düzenleme ve işbirliği, kağıtsız ticaret ile sınır ötesi kağıtsız ticaret)

içermekte ve 31 tedbirin ülke gruplarına göre ortalama ticaretin kolaylaştırılması uygulama oranlarını göstermektedir (UN, 2023).

Araştırma, 31 “genel ticaretin kolaylaştırılması” ve “dijital ticaretin kolaylaştırılması” tedbirinin küresel ortalama ticaretin kolaylaştırılması uygulama oranının % 69 olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası ticarete süre gelen sorunlara rağmen, son iki yılda ticaretin kolaylaştırılması alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve her iki araştırmaya katılan ortak ülkeler için genel uygulama oranı 2021 ve 2023 yılları arasında neredeyse % 6 artmıştır. Ayrıca, başta En Az Gelişmiş Ülkeler olmak üzere özel ihtiyaçları olan ülkeler de uygulama oranında ilerlemeler kaydetmiştir. Söz konusu artış, çeşitli tedarik zinciri şoklarının neden olduğu sorunlar ve ticaretteki aksamalar göz önüne alındığında önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır (UN, 2023).

Şekil 3.6. Ticaretin Kolaylaştırılması Tedbirlerinin Ortalama Uygulanma Oranları

Kaynak: United Nations, Digital and Sustainable Trade Facilitation: Global Report, 2023

Bu kapsamda gelişmiş ekonomiler % 85 uygulama oranı ile birinci sırada yer almakta olup onları % 77 ile Güneydoğu ve Doğu Asya, % 73 ile Güney ve Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya izlemektedir. Sahra-altı Afrika (% 57) ve Pasifik Adaları (% 42) bir takım coğrafi kısıtlamalar nedeniyle diğer gruplara oranla daha düşük uygulama oranlarına sahiptir. Zira, bu bölgelerdeki birçok ülke deniz ticaret yollarına erişimlerinin olmaması

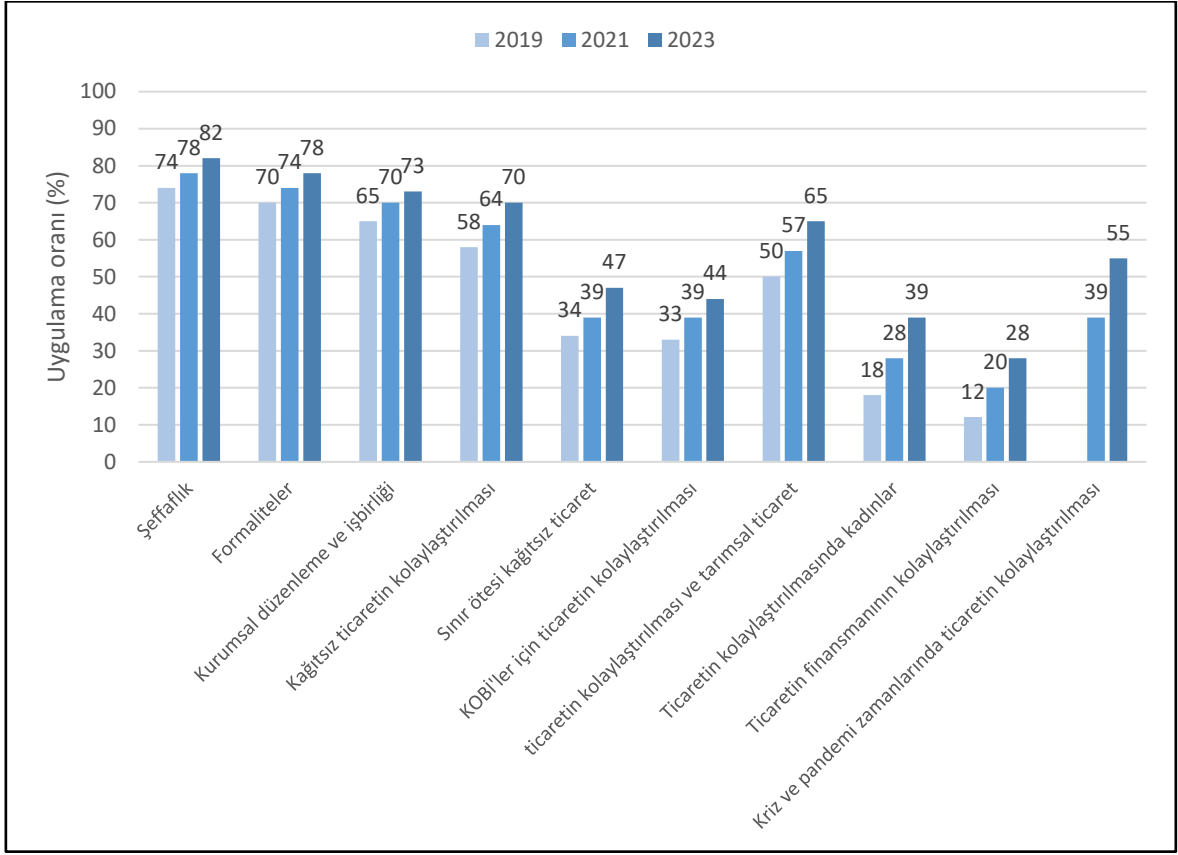
nedeniyle ticaretin kolaylaştırılması konusunda ekstra zorluklarla karşılaşmaktadır. Ayrıca, her iki bölgede de özellikle 'kağıtsız ticaret' ve 'sınır ötesi kağıtsız ticaret' tedbirlerinin uygulanması düşük düzeyde kalmaktadır (UN, 2023).

Analiz 31 tedbirden, "Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması" grubundan bazı tedbirleri içeren 40 tedbirlik bir gruba genişletildiğinde tüm bölgeler 31 temel tedbirin kapsadığı duruma kıyasla daha düşük uygulama oranlarına sahip olmakta, bunun yanında küresel ortalama uygulama oranı da % 65'e düşmektedir. Bu farklılığın nedeni olarak, 'KOBİ'ler için ticaretin kolaylaştırılması' ve 'tarımsal ticaretin kolaylaştırılması' nı kapsayan dokuz "Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması" tedbirinin nispeten daha düşük uygulama oranlarına sahip olması gösterilebilir. Diğer taraftan, "Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması" tedbirlerinde, özellikle %70 seviyesindeki 'kağıtsız ticaretin kolaylaştırılması' alanında gelişmeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, 'sınır ötesi kağıtsız ticaretin' uygulama oranı % 47 gibi düşük bir seviyede kalmakta, ayrıca ticari veriler ile belgelerin sınırlar arasında elektronik değişiminin sağlanmasında ve yasal olarak tanınmasındaki zorluklar devam etmektedir. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkelerin çoğu için kağıtsız elektronik sistemler kurmak önemli bir zorluk olmaya devam etmektedir (UN, 2023).

Şekil 3.7., 2019 ve 2023 araştırma yılları arasında 128 ortak ülke için ticaretin kolaylaştırılması tedbirlerinin alt gruplara göre gelişimini göstermektedir. Birbirini takip eden her araştırmada tüm tedbir alt gruplarında ilerleme kaydedildiği görülmektedir (UN, 2023).

Ayrıca, uygulama oranlarına ülkeler bazında bakıldığından 2023 yılında Hollanda % 98 ile birinci sırada yer almakta olup Hollanda'yı % 97 uygulama oranıyla Avustralya, Yeni Zelanda ve Singapur takip etmektedir (UN, 2023).

Şekil 3.7. 2019-2023 Ticaretin Kolaylaştırılması Önlemleri Küresel Uygulama Oranları

Kaynak: United Nations, Digital and Sustainable Trade Facilitation: Global Report, 2023

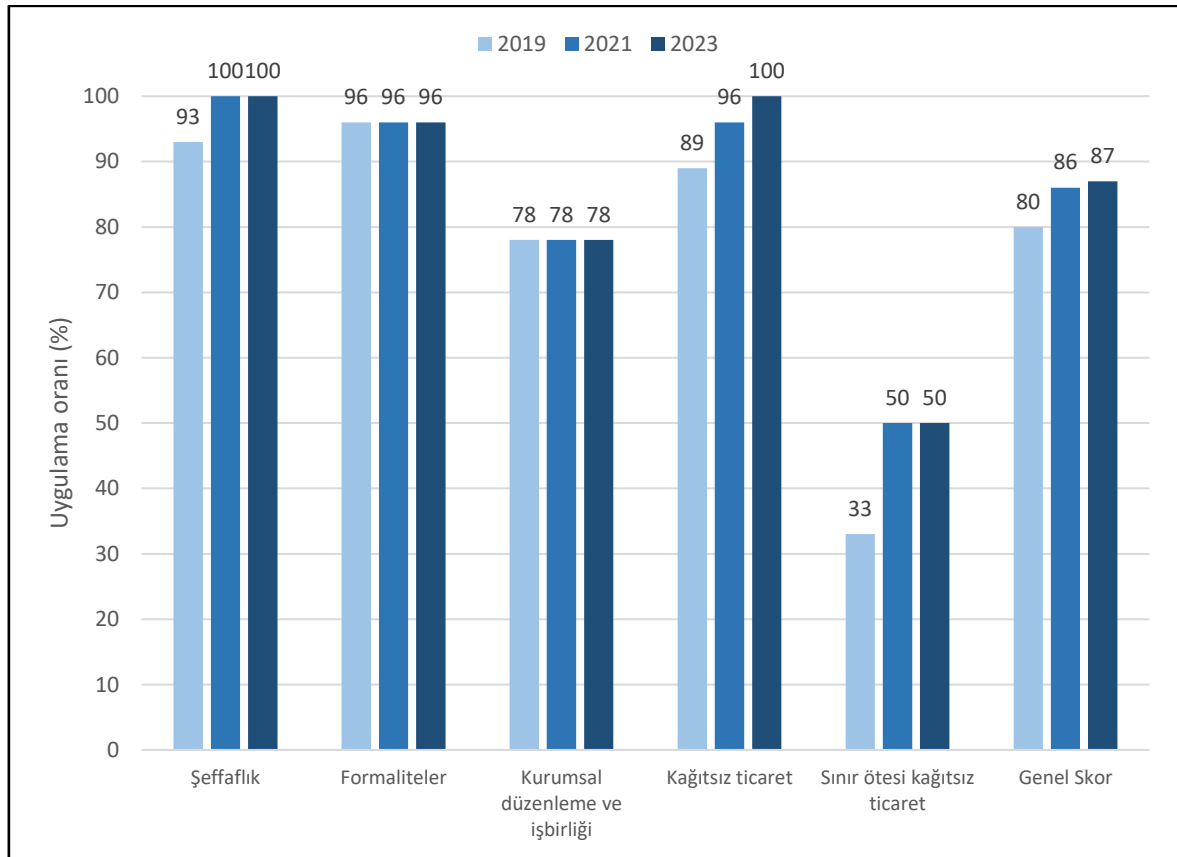
Ayrıca araştırma verilerinden bir ticari maliyet modeli de geliştirilmiştir. Buna göre ticaret politikalarının (tarifeler ve bölgesel ticaret anlaşmaları), ticaretle ilgili altyapının ve ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinin ticari maliyetler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna ilaveten, tarifelerdeki % 10'luk bir değişiklik ticaret maliyetlerinde ortalama % 6'dan daha fazla bir azalmaya yol açmaktadır. Buna karşılık ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalardaki % 10'luk bir artış ticaret maliyetlerinde %3'ten fazla bir azalmaya yol açmaktadır (UN, 2023).

Şekil 3.8., Türkiye'nin 2019-2023 yılları arasındaki şeffaflık, formaliteler, kurumsal düzenleme ve işbirliği, kağıtsız ticaret, sınır ötesi kağıtsız ticaret alt grupları ile genel uygulama oranlarını göstermektedir. Türkiye'nin genel uygulama skoru yıllar içerisinde istikrarlı bir şekilde artarak 2015 yılındaki % 60 ve 2017 yılındaki % 65 oranından 2023 yılındaki % 87 düzeyine ulaşmıştır. En iyi uygulama oranlarını şeffaflık, formaliteler ve kağıtsız ticaret alt gruplarında göstermiş, 2023 yılında şeffaflık ve kağıtsız ticarete % 100 düzeyini elde etmiştir. Kurumsal düzenleme ve işbirliği alt grubunda son üç araştırmada %

78 ile aynı düzeyi korumuş ancak sınır ötesi kağıtsız ticaret alt grubunda diğer alt gruplara kıyasla % 50 oranla geride kalmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin en düşük skora sahip sınır ötesi kağıtsız ticaret alt grubunda belirtilen önlemlerde özellikle gümrük işlemlerinde kullanılan belgeler konusunda ilerleme kaydetmesi, uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan Türkiye'nin dahil olduğu "Güney ve Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya" ülke grubuna bakıldığında, % 87 uygulama oranıyla Azerbaycan, Gürcistan ve Rusya Federasyonu ile birlikte birinciliği paylaşmaktadır.

Şekil 3.8. 2019-2023 Türkiye Ticaretin Kolaylaştırılması Önlemleri Uygulama Oranları

Kaynak: United Nations, Global Survey on Digital and Sustainable Trade Facilitation 2019, 2021 ve 2023 yılı küresel verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

3.2 Ticaretin Kolaylaştırılmasına İlişkin Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması Kapsamındaki Çalışmalar :

“Dünya Ticaret Örgütünü Kuran Marakeş Anlaşmasını Tadil Eden Protokol” ile söz konusu Protokolün ekinde yer alan “Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması”nın onaylanması 15.01.2016 tarihli, 6662 sayılı Kanun ile Türkiye tarafından uygun bulunmuştur. Buna ilaveten söz konusu anlaşmanın 23’üncü maddesi üye ülkelere gerek ulusal koordinasyonu gerekse de anlaşma hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak için ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik bir ulusal komite kurma yükümlülüğü getirmesi nedeniyle 2016/27 sayılı Başbakanlık Genelgesi gereğince Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu kurulmuştur. Söz konusu Genelge, 2019/6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi tarafından yürürlükten kaldırılmış, yeni Genelge ile Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu, Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi adıyla çalışmalarına devam etmektedir.

Diğer taraftan, 2018 yılında Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Eylem Planı (2018-2022) yayınlanmıştır. Söz konusu Plan ile uluslararası ticarete maliyetlerin azaltılarak Türk firmaların uluslararası rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak dış ticaret işlemlerinde şeffaflığın sağlanması, prosedürlerin kolaylaştırılması, ticaret maliyetlerinin azaltılması, işbirliği ve kapasitenin geliştirilmesi temel değerleri benimsenmiş olup ayrıca bu kapsamda kısa, orta ve uzun vadede uygulanacak eylemler belirlenmiştir (Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu, 2018).

Strateji ve Eylem Planındaki temel hedefler, (1) dış ticaret prosedürlerine ilişkin bilgi ve belgelerin güncel, hızlı ve doğru yayımlanması, (2) yeni mevzuatın hazırlanması veya değiştirilmesinde ticaret erbabının görüşünün alınması, (3) dış ticaret işlemlerinde kullanılan belgelerin işlem süresi ve sayısının azaltılması, ücretler ve harçların ölçülü bir şekilde değerlendirilmesi, (4) gümrüklü sahaların altyapısının iyileştirilmesi, (5) dış ticaret işlemlerinde kırmızı hat oranlarının düşürülmesi, (6) transit serbestisinin tam olarak sağlanması, (7) eşyaların ithalatı, ihracatı ile transitinde sınırdaki geçiş işlemlerinin basitleştirilmesi, (8) ticaret erbabının uluslararası rekabet gücünün artırılması olarak belirlenmiştir (Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu, 2018).

Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi, söz konusu hedeflere ulaşılabilmesi için hedef performans göstergesi olarak, a) “İş Yapma Kolaylığı Raporu Sınır Ötesi Ticaret Sıralaması” ile “Lojistik Performans Endeksi”nde uzun vadeli olarak 20 basamaklık bir iyileşme sağlanması, b) dış ticarete kamu hizmeti kaynaklı maliyetlerde uzun vadede % 20 oranında azalma sağlanması, c) dış ticarete kullanılan belge sayısında uzun vadede % 20 oranında azalma sağlanması, d) eşya teslim süresinin uzun vadede % 20 oranında azaltılması ve e) kırmızı hat oranlarının uzun vadede % 20 oranında azaltılması olarak belirlenmiştir.

Strateji ve Eylem Planında ayrıca toplamda 85 tane eylem belirlenerek bu eylemleri gerçekleştirmek için araştırma yapılması ve rapor hazırlanması amacıyla daimi ve geçici olmak üzere alt çalışma grupları oluşturulmuştur. Söz konusu çalışma grupları, İnternet Sitesi, Cezalar, Risk Yönetimi, Dış Ticaret, Varış Öncesi Beyan/İşleme, Tek Pencere, Tek Durak, Formalite ve Ücretler, Altyapı ve Reformlar Çalışma Grubu olmak üzere 10 çalışma grubudur (Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu, 2018). Bununla birlikte, 2018-2022 Strateji ve Eylem Planı daha sonra revize edilerek 46 eylem maddesi ile Şeffaflık, Gümrük ve Dış Ticaret, Lojistik ve Altyapı Çalışma Grubu olmak üzere üç çalışma grubu belirlenmiştir.

Üst Politika Belgeleri Kapsamındaki Çalışmalar :

11. Kalkınma Planında (2019-2023) “Gümrük Hizmetleri” başlığında, ticaretin kolaylaştırılması faaliyetleri kapsamında önemli sayıda politika ve tedbire yer verilmiş olup Plan’da bürokrasi ve maliyetin azaltılması, ticaret ve seyahatin kolaylaştırılması, kaçakçılığın önlenerek işlemlerde şeffaflığın ve öngörülebilirliğin temel alınmasının esas amaç olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu amaç kapsamında ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak politika ve tedbirler arasında; farklı kurumlarca aranılan belgelerin daha makul hale getirilmesi ve dijitalleşme ile bürokrasinin azaltılması, söz konusu belgelerin tek başvuru noktası üzerinden elektronik olarak teminine yönelik çalışmaların tamamlanması, geçiş belgesi tahsislerinde dağıtım ofislerine sunulan belgelerin tamamının elektronik ortama alınması, Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsüne sahip firmalara sağlanan kolaylıkların uygulamaya geçirilmesi, Gümrük Kanunundaki cezaların daha ölçülü hale getirilmesi, ihracat gümrük işlemlerinde istenilen belge, onay ve tahlil işlemlerinde alınan ücretlerin gözden geçirilmesi, sınır kapılarında tahsili yapılan dezenfeksiyon ücretleri ile ek maliyetler ortaya çıkaran uygulamaların gözden geçirilmesi, gümrük hizmetleriyle ilgili bulunan kamu kurumları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi, farklı kurum laboratuvarlarında

yapılan analizlerde mükerrer analize neden olan mevzuatın gözden geçirilmesi, gümrük işlemlerindeki etkinliğin artırılması amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerden daha fazla yararlanılması, gümrük hizmetlerine ilişkin farklı kurumlardaki otomasyon sistemlerinin entegre edilmesi, kara sınır kapılarındaki ve iç gümrüklerdeki ödemelerin 24 saat elektronik ve kartlı yapılmasının sağlanması, gümrük mevzuatına ilişkin mükelleflerce ihtiyaç duyulan bilgi ve belgelerin kolayca erişilebilecek şekilde yayınlanması, ilgili kurumların gümrük işlemlerine ilişkin mevzuat, ücret ve belgelere ilişkin bilgileri güncel ve açık bir şekilde internet sitelerinde yayınlaması gibi politika ve tedbirlere yer verilmiştir (11. Kalkınma Planı 2019-2023).

11. Kalkınma Planında ayrıca “Lojistik ve Enerji Altyapısı” başlığı altında lojistik maliyetin azaltılması suretiyle rekabetçilik ve verimliliğin artırılmasının da temel amaç arasında yer aldığı belirtilmiştir. Bu kapsamdaki politika ve tedbirler arasında; gümrük idarelerine ilişkin kapasitenin artırılarak iş süreçlerinin hızlandırılmasını teminen gümrük idareleri ile gümrük kapılarının altyapısının iyileştirilmesi, gümrük idarelerinin ihtiyaçlarının tespitine dönük etüt yapılması ve gümrük idareleri ile kapasitelerinin optimize edilmesi, gümrük idareleri ile gümrük kapılarının, işlemlerin hızlı ve doğru bir şekilde tamamlanmasını sağlayacak şekilde modernize edilmesi ve yeni hizmet tesislerinin kurulması, Kara Sınır Kapıları Master Plan çalışmalarının tamamlanması gibi politika ve tedbirlere yer verilmiştir (11. Kalkınma Planı 2019-2023).

Diğer taraftan, 2023 yılında yayınlanan 12. Kalkınma Planında da (2024-2028) “Gümrük Hizmetleri” başlığında, ticaretin kolaylaştırılması faaliyetleri kapsamında önemli sayıda politika ve tedbire yer verilmiş olup uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz uyarınca ticaretin kolaylaştırılması ve kaçakçılıkla etkin mücadelenin temel amaç olduğu belirtilmiştir. Söz konusu amaç kapsamında ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik politika ile tedbirler arasında; farklı kurumlarca yürütülen kontrol, izin ile onay süreçlerinin basitleştirilerek istenilen belge sayısının azaltılması, belgelerin yerindeliğinin incelenerek belge sayısının azaltılması, dış ticarete yenilikçi teknolojilerin kullanılarak kağıtsız gümrük uygulamalarının yaygınlaştırılması, geçiş belgelerinin tahsisinde dağıtım ofislerine sunulan belgelerin tamamının elektronik ortama alınması, gümrük kapılarındaki bekleme süreleri nedeniyle artan maliyetlerin düşürülmesi için beklemeye neden olan mevzuat ve altyapının iyileştirilmesi, gümrük hizmetleri dolayısıyla tahsil edilen ücretlerin uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi, ihracat ve ithalatta alınan ücret ve kesintilerin hizmetle ilişkisi

dikkate alınarak gözden geçirilmesi, mevzuatın açık ve anlaşılır hale getirilerek mevzuat hazırlıklarında katılımcılığın artırılması, mevzuat taslakları hazırlanırken azami ölçüde ilgili tarafların görüşünün alınması ve mevzuatın yayımı ile uygulanması arasında makul bir sürenin olmasının sağlanması, gümrük işlemlerinde etkinliğin artırılması amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden daha fazla yararlanılması ve altyapı ihtiyacının karşılanması, gümrük idarelerinin bilgi işlem altyapı ihtiyacının paydaşların görüşü alınarak iyileştirilmesi, Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara ek kolaylıklar sağlanarak ihracatta yerinde gümrükleme izninin yaygınlaştırılması, lojistik faaliyetlerin iyileştirilmesi ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması gibi politika ve tedbirlere yer verilmiştir (12. Kalkınma Planı 2024-2028).

12. Kalkınma Planında ayrıca “Lojistik ve Ulaştırma” başlığı altında, temel amaç arasında düşük maliyetli ulaştırma sisteminin tesisine de yer verilmiştir. Bu kapsamdaki politika ve tedbirler arasında; ulaştırma ve lojistik sektöründe dijital uygulamalar ile yeni teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması ve ulaştırma sistemlerindeki altyapının daha etkin ve verimli kullanımının sağlanması, mevcut ve yapımı süren lojistik merkezlerin yük elleçleme kapasiteleri ile standartlarının yükseltilmesi gibi politika ve tedbirlere yer verilmiştir (12. Kalkınma Planı 2024-2028).

Buna ilaveten Orta Vadeli Programda da ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik politikaya yer verilmiştir. Orta Vadeli Program, üç yıllık bir perspektifle hazırlanan, makro politikalar ile hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri içeren temel politika dokümanı olup kamu kurumları yasal ve idari düzenlemelerinin gerçekleştirilmesinde, karar alma süreçleri ile uygulama süreçlerinde Orta Vadeli Program’daki amaç ve önceliklere uyum sağlamakla yükümlüdürler. Bu kapsamda Orta Vadeli Program’daki (2024-2026) politika ve tedbirler arasında ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak dış ticaret iş süreçleri ile ihracatın kolaylaştırılması amacıyla gümrük idareleri ile gümrük kapılarının fiziki ve teknolojik altyapısının yenilenmesi ve kapasitelerinin artırılması politika ve tedbiri yer almaktadır (Orta Vadeli Program (2024-2026)).

Gümrük İşlemleri Kapsamındaki Çalışmalar :

Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, uluslararası ticaretin kolaylaştırılması çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle gümrük işlemlerinin daha

kolay ve daha hızlı gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetler Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de gümrük işlemlerinin daha hızlı ve düşük maliyetle yapılmasına imkan sağlayan Yetkilendirilmiş Yükümlü Uygulaması, İhracatta Yerinde Gümrükleme ile İthalatta Yerinde Gümrükleme Uygulamaları, Varış Öncesi Gümrükleme, Tek Pencere Sistemi (TPS), Liman Tek Pencere Sistemi, Tarife Arama Programı, Konteyner ve Liman Takip Sistemi gibi gümrük uygulamaları geliştirilmiştir.

Bununla birlikte Havayolu İşlemlerinin Dijitalleştirilmesi Projesi ile Demiryolu Gümrük İşlemlerinde Tek Pencere Projesinin hayata geçirilmesi yönelik çalışmaların yürütülmesi de planlanmaktadır (2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı).

Yetkilendirilmiş Yükümlü Uygulaması ile gümrük idarelerine karşı mevzuat kapsamında belirlenen sorumluluklarının yerine getirilmesinde ciddi ihlalleri bulunmayan, ticari kayıtlarını düzenli bir şekilde tutan, mali yeterlilik ile uygun emniyet ve güvenlik standartlarına sahip firmalara “Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü”nün tanınması mümkün bulunmakta olup bu firmalar söz konusu statü ile gümrük mevzuatı ile öngörülen basitleştirilmiş uygulamalardan faydalanabilmektedirler (Gümrük Kanunu, Madde 5/A). Bu kapsamda Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü, Türkiye’de 2013 yılında uygulamaya geçmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Diğer taraftan İhracatta Yerinde Gümrükleme uygulaması ile firma ihraç işlemlerini, eşyayı ihracat gümrük müdürlüğüne getirmeden kendi tesislerinde yapabilmekte, İthalatta Yerinde Gümrükleme uygulaması ile de eşyayı ithalat gümrük idaresine getirmeden doğrudan firmanın kendi tesislerine getirerek ithalat işlemlerinin yapılmasına imkan sağlanmaktadır (Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği, Madde 3). Firma sayılarına bakıldığında, Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü alan firma sayısı 1 Eylül 2023 tarihi itibarıyla 690’a ulaşmıştır. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü kapsamında ilave yetki ve izne sahip firma sayısı ithalatta yerinde gümrüklemede 17, ihracatta yerinde gümrüklemede ise 56 olmuştur (2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı).

Varış Öncesi Gümrükleme uygulaması ile de denizyolu konteyner taşımacılığı veya havayolu taşımacılığı ile gelen ve yerli üretimde girdi olarak kullanılacak eşyanın gümrük işlemlerine eşyanın gelişinden önce başlanabilmektedir (Gümrük Genel Tebliği Varış Öncesi Gümrük İşlemleri Seri No: 1, Madde 1).

Dijitalleşmeye yönelik uygulamalara bakıldığında, Tek Pencere Sistemi (TPS) gümrük işlemlerinin kağıtsız olarak yürütülmesini sağlayan önemli sistemler arasında yer almaktadır. TPS ile gümrük işlemlerinde farklı kurumlarca istenilen belge ve izinlerin tek bir noktadan temin edilmesi (e-belge) ile bunlara ilişkin başvuruların tek bir noktadan yapılması (e-başvuru) sağlanarak gümrük işlemlerinin tamamlanması hedeflenmektedir. Türkiye’de TPS’nin yasal dayanağını 2012/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi oluşturmaktadır. Genelge’de de eşyanın gümrük işlemlerine bağlı maliyetlerinin azaltılması ve bu suretle uluslararası piyasalarda daha rekabetçi düzeye ulaşılmasının önemine vurgu yapılarak ilgili kurumlar arasında entegre bir yönetim sistemi oluşturacak olan TPS’nin kurulması gerekliliği belirtilmiştir. Sistemin kurulmasına yönelik analiz çalışmaları sonucunda TPS uygulaması 2014 yılında başlamış olup sistem kapsamına alınacak belge sayısının artırılmasına ilişkin çalışmalar Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda devam etmektedir (Başbakanlık Genelgesi (2012/6 Sayılı); Ticaret Bakanlığı, 2023; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017).

Diğer önemli bir sistem ise Liman Tek Pencere sistemidir. Söz konusu sistem, gemi acentelerinin gemilerin limana geliş ve çıkışına ilişkin bildirimleri tek bir veri tabanına girmesi suretiyle farklı kurumlar ile limanların ihtiyaç duyduğu bilgileri söz konusu veri tabanından alınmasının sağlanması amacıyla kurulmuştur. Bu suretle gemi acentelerinin farklı kurumlara beyanda bulunmak yerine tek bir veri tabanına veri girişi yapmaları sağlanarak bürokratik işlemler azaltılmış, kağıt belge ibrazı ortadan kaldırılmıştır. Liman Tek Pencere Sistemi, 2018 yılı itibariyle Türkiye’deki tüm limanlarda yaygınlaştırılmıştır. Diğer taraftan, Türkiye’ye giriş-çıkış yapan konteyner bilgilerinin elektronik ortamda alınması ve limanlardaki konteyner ve eşya takibinin elektronik olarak takibi amacıyla Konteyner ve Liman Takip Sistemi kurulmuştur. Ayrıca, dış ticaret erbabının ithalat ve ihracata konu eşyanın vergi oranları ile istenilen belge bilgilerine tek noktadan ulaşabilmesini sağlayan Tarife Arama Programı ile ilave bir kolaylık daha sağlanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019, 2023).

Lojistik Hizmetler Kapsamındaki Çalışmalar :

Ticaretin kolaylaştırılmasında yasal ve idari düzenlemelerin yanında limanlar, karayolları, demiryolları, havalimanları gibi fiziki yapıların da iyileştirilerek ticaretin daha

kolay ve az maliyetle yapılmasının sağlanması ayrıca önemlidir. Bu kapsamda, Türkiye’de özellikle Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından son dönemde gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, öncelikle 2015 yılında Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bünyesinde çalışmalarına başlanılan Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Ulaştırma Ana Planı Projesi 2017 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca, tedarik sürecindeki maliyetler içerisinde lojistik maliyetlerin düşürülmesi ve taşıma sürelerinin azaltılması amacıyla Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bünyesinde 2016 yılında çalışmalarına başlanılan Türkiye Lojistik Master Plan Projesi ise 2018 yılında tamamlanmıştır. Diğer taraftan, 2017 yılında hazırlıkları tamamlanan Ulusal Ulaştırma Ana Planının değişen koşullar nedeniyle Türkiye Lojistik Master Planı ile ilgili düzenlemeleri de kapsayacak şekilde güncellenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, 11. Kalkınma Planında (2019-2023) Türkiye Lojistik Master Planı ile Ulusal Ulaştırma Ana Planının koordineli bir şekilde tamamlanacağı tedbirine yer verilmiştir. Daha sonra Ulusal Ulaştırma Ana Planı lojistik sektörü de dahil edilerek planın revize çalışmaları 2022 yılında tamamlanmıştır (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2023a).

Söz konusu çalışmalar sonucunda 2023 yılında 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı yayınlanmıştır. Ticaretin kolaylaştırılması boyutuyla bakıldığında, 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planında, ulaştırma ve lojistik hizmetlerinde maliyetlerin düşürülmesine de yer verilerek planda belirlenen altı amaç arasında ulaştırma ve lojistikte etkinlik ve verimliliğin sağlanarak maliyetlerin düşürülmesi amacı da yer almıştır. Söz konusu amaca ulaşmada; taşımacılıkta etkinliğin ve verimliliğin artırılması, lojistik merkezlerde etkinliğin, verimliliğin ve hizmet kalitesini artırılması, gümrüklerde etkinliğin ve verimliliğin artırılmasına yönelik ilgili kurumlarla işbirliğinin yapılması, ulaştırma ve lojistik hizmetlerde işletmecilik kalitesi ile yetkinlik artışının sağlanması ve maliyetlerin düşürülmesi hedeflerine yer verilmiştir (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2023b).

Ayrıca, lojistikle ilgili faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların koordinasyonunun sağlanması, lojistikle ilgili uygulamaya konulacak stratejilerin belirlenmesi amacıyla 2021 yılında 4714 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile “Lojistik Koordinasyon Kurulu ve Lojistik Koordinasyon İcra Kurulunun Teşkili İle Görev, Yetki ve Sorumlulukları Hakkında Karar” yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Karar uyarınca Lojistik Koordinasyon Kuruluna, lojistikle ilgili faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların rollerini belirlemek, lojistikle ilgili mevzuat

düzenlemeleri hazırlamak, sektör temsilcileri ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının arasında koordinasyonu sağlamak, Ulaştırma ve Lojistik Master Planı hedefleri kapsamındaki stratejileri belirlemek, Plan dahilindeki projeleri belirlemek, önceliklendirmek ve gerçekleştirilmesini takip etmek görevleri verilmiştir. Yine aynı Kararla Lojistik Koordinasyon İcra Kuruluna Ulaştırma ve Lojistik Master Planında yer alan hedefleri gerçekleştirmek amacıyla lojistik merkezlerin ve iltisak hatlarının planlanması yönünde çalışmalar yapmak, Lojistik Koordinasyon Kurulunca yapılacak çalışma ve projelerin takibini sağlamak gibi görevler verilmiştir (Lojistik Koordinasyon Kurulu ve Lojistik Koordinasyon İcra Kurulunun Teşkili İle Görev, Yetki ve Sorumlulukları Hakkında Karar, Madde 1, 4, 6)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasından amaçlanan esas itibariyle ithalat, ihracat ve gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi, hızlandırılması ve dış ticaret süreçlerinin daha az maliyetli bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak ülkelerce çok farklı faaliyetler gerçekleştirilmesine ve bu konuda önlemler alınmasına karşın konunun uluslararası ticaret çevresinde daha belirgin bir şekilde öne çıkması 2017 tarihinde yürürlüğe girmiş olan DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile mümkün olmuştur. Diğer taraftan, DTÖ'nün gerek kuruluşu gerekse de DTÖ anlaşmaları ile Ticaret Politikası Gözden Geçirme Mekanizması ve Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması gibi araçlar da uluslararası ticaretin belirli bir sistem dahilinde yürütülmesinin sağlayarak ticaretin kolaylaştırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu anlamda ticaretin kolaylaştırılması, DTÖ'nün kuruluşu ile DTÖ anlaşmaları ve diğer araçların da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

DTÖ'nün kuruluşuna doğru giden süreç GATT müzakereleri ile başlamış olup bu süreçte sekiz tur düzenlenmiştir. GATT turları öncelikle tarifelerin azaltılması ile başlamış daha sonra tarife dışı engellerin azaltılması da gündeme alınmıştır. Her ne kadar uluslararası bir örgüt olarak düşünülmesede GATT, ITO'nun kurulamaması sonucu ortaya çıkan uluslararası bir organizasyon boşluğunu doldurmuş ve 1995 yılında DTÖ kurulana kadar uluslararası ticarete önemli görevler üstlenmiştir.

DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte uluslararası ticaret sistemi artık uluslararası bir organizasyona sahip olmuştur. Bu kapsamda DTÖ, çok taraflı ve çoklu ticaret anlaşmalarının yönetimi ve uygulaması görevi yanında Ticaret Politikası Gözden Geçirme Mekanizması ve Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasını yönetmek görevlerini de yerine getirerek uluslararası ticaret hacminin artırılması ve ticaretin daha sistemli ve kolay şekilde yürütülmesinde önemli bir aktör olmuştur.

DTÖ anlaşmaları sadece mal ticaretini düzenlememekte, hizmet ticareti yanında ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarına ilişkin anlaşmalar da bulunmaktadır. Mal ticaretine ilişkin toplam on dört tane anlaşma bulunmakta olup hizmet ticaretine ilişkin olarak Hizmet Ticareti Genel Anlaşması, fikri mülkiyet hakları konusunda ise Ticaretle bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması bulunmaktadır.

Bununla birlikte sadece anlaşmaların imzalanarak yürürlüğe konulması uluslararası ticaret sisteminin etkin bir şekilde çalışması için yeterli bulunmamaktadır. Anlaşmaların uygulanmasında ülkeler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması durumunda ya da ülkelerin yükümlülüklerini aksattığında söz konusu anlaşmazlık ve sorunları çözmeye yönelik bağlayıcı bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması uluslararası ticaret sisteminin kurallara dayalı bir şekilde işletilmesinde önemli katkı sağlamaktadır.

Diğer taraftan özellikle ticaretin kolaylaştırılması konusunda DTÖ anlaşmaları arasında Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ayrı bir öneme sahiptir. Zira, DTÖ'nün kurulmasından bu yana imzalanan tek çok taraflı ticaret anlaşmasıdır. Söz konusu anlaşma esas itibariyle diğer anlaşmalardan farklı olarak ülke sınırlarının da içine girerek ithalat ve ihracata ilişkin sınır ve gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi, kolaylaştırılması ve daha az maliyetle gerçekleştirilmesine odaklanmaktadır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte beklentiler ticaret maliyetlerinin düşürülmesi yanında ithalat ve ihracat sürelerinin de kısaltılması yönündedir.

Anlaşmayı önemli kılan diğer bir husus ise ticaret maliyetlerinin önemli bir maliyet kalemi olmaya devam etmesidir. Söz konusu maliyetlerin düşürülmesi özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların uluslararası pazarlardaki rekabet gücünün artırılmasına önemli katkı sağlamaktadır. Bunun yanında, ticaret maliyetlerinin düşürülmesine yönelik çalışmaların sınır ve gümrük işlemlerindeki prosedürlerin kolaylaştırılmasına ilişkin yasal ve idari düzenlemelerin yanında ulaştırma ve lojistik altyapısını geliştirmeye yönelik yatırım ve faaliyetleri de kapsadığı görülmektedir. Dış ticarete yönelik süreç ve belgelerin dijitalleşmesi, daha az kağıt belge kullanımı, ticaretin kolaylaştırılmasına ilaveten ticaret maliyetlerini azaltan diğer önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda muhtelif yıllar ve farklı ülke grupları baz alınarak yapılan çalışmalar, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması hükümlerinin tam olarak uygulanması durumunda ticaret maliyetlerinin düşeceğini, ihracat çeşitliliğinin artacağını, ithalat ve ihracat sürelerinin kısılacağını ve küresel reel çıktı da artış sağlanacağını ortaya koymuştur. Bu nedenle Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının ticaretin kolaylaştırılmasında ve ticari maliyetlerin düşürülmesinde önemli katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan, ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik gerek Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının yürürlüğe girmesi gerekse de anlaşmadan ayrı yürütülen faaliyetler bu alandaki önemli gelişmeler olsa da söz konusu faaliyetlerin istenilen amaca ulaşmada ne derece başarılı olduğunun ölçülmesi bundan sonraki uluslararası faaliyetlere yol gösterici olması bakımından ayrıca önemlidir. Bu kapsamda, OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergeleri, Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi, Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi ile Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması önemli uluslararası göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda OECD Ticaretin Kolaylaştırılması Göstergelerine göre, tüm gelir gruplarındaki ülkeler anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2017 yılından bu yana ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik tedbirleri uygulamada önemli gelişme göstermişlerdir. 2022 yılında Hong Kong ve Kore bu göstergelerde 0-2 ölçeği üzerinden 1,87 puanla birinci sırada yer almaktadır. Söz konusu göstergelere göre Türkiye de yıllar içinde ilerleme göstermiş olup 2022 yılı itibarıyla 1,63 puanla 40. sırada yer almıştır. Türkiye ayrıca ‘ticaret topluluğunun katılımı’, ‘yönetim ve tarafsızlık’ ile ‘belgelerin basitleştirilmesi’ alanında yüksek puanlara sahipken ‘dış sınır teşkilatı işbirliği’ alanında görece düşük puana sahiptir.

Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksi (LPI) ise, ülkeleri gümrük, altyapı, uluslararası sevkiyat, lojistik yeterlilik, takip ve izleme ile zamanlama olmak üzere altı bileşende ve 5 puanlık bir ölçekte değerlendirmektedir. Bu kapsamda 2023 LPI’ya göre Singapur 4.3 puanla birinci olurken Türkiye 3.4 puanla 38. sırada yer almaktadır. Türkiye LPI’de genelde en yüksek puanı ‘zamanlama’ bileşeninde alırken en düşük skoru gümrük bileşeninde almaktadır.

Diğer taraftan Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi, ülkeleri on iki düzenleme alanına göre 100 puan üzerinden değerlendirmekte olup ticaretin kolaylaştırılması özelinde ‘sınır ötesi ticaret’ alanı öne çıkmaktadır. İş Yapma Kolaylığı Endeksi Raporunun en son yayınlandığı 2020 yılında Yeni Zelanda 86.8 puanla birinci sırada yer almaktadır. Sınır ötesi ticaret alanı ise lojistikle ilgili zaman ve maliyeti belgelerde uyumluluk, sınırda uyumluluk ve dahili taşıma olmak üzere üç prosedürle ölçülmektedir. Bu alanda birinciliği on altı ülke birlikte paylaşmakta olup bu ülkelerin tamamını Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır. Türkiye

ise genel olarak endekste 76.8 puanla 33. sırada yer almaktadır. Sınır ötesi ticaret alanında ise 2020 yılında önceki yıllara oranla gelişme göstererek 91.6 puanla 44. sırada yer almıştır.

Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması sekiz farklı coğrafi ülke grubunu, 4 grup ve 11 alt grupta 60 adet ticaretin kolaylaştırması tedbiri kapsamında değerlendirmektedir. Bu çerçevede araştırma, 31 adet genel ve dijital ticaretin kolaylaştırılması tedbirinin 2023 küresel ortalama uygulama oranının % 69 olduğunu göstermekte olup en iyi uygulama oranı gelişmiş ekonomilere, en düşük uygulama oranı ise Pasifik Adalarına aittir. Analizin, "Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması" grubundaki bir kısım tedbirleri de içerecek şekilde 40 tedbire genişletilmesi durumunda uygulama oranı % 65'e düşmektedir. Sadece "Dijital Ticaretin Kolaylaştırılması" grubunda 'kağıtsız ticaretin kolaylaştırılması' alt grubunda uygulama oranı % 70 iken 'sınır ötesi kağıtsız ticaret' alt grubu uygulama düzeyi % 47'de kalmaktadır. Türkiye'de uygulama oranı 2015 yılındaki % 60 seviyesinden 2023 yılında % 87 seviyesine yükselmiştir. En yüksek uygulama oranları formaliteler, şeffaflık ve kağıtsız ticaret alt gruplarında iken en düşük oran % 50 ile sınır ötesi kağıtsız ticaret alt grubundadır.

Ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması 2016 yılında onaylanmıştır. 2018 yılında ise anlaşma kapsamında uygulanacak eylemlerin belirlendiği Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Eylem Planı (2018-2022) yayınlanmıştır. Ayrıca, ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin olarak gerek 11. Kalkınma Planı (2019-2023) ve 12. Kalkınma Planlarında (2024-2028) gerekse de Orta Vadeli Program'da (2024-2026) birçok politika ve tedbire yer verilmiştir.

Diğer taraftan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması gümrük idarelerine birçok görev ve sorumluluk yüklemektedir. Bu çerçevede Türkiye'de Yetkilendirilmiş Yükümlü Uygulaması, Yerinde Gümrükleme Uygulaması ile Varış Öncesi Gümrükleme gibi uygulamalar yürütülmekte olup ayrıca Tek Pencere Sistemi, Liman Tek Pencere Sistemi, Tarife Arama Programı ve Konteyner ve Liman Takip Sistemi gibi elektronik sistemler geliştirilmiştir.

Ticaretin kolaylaştırılması faaliyetlerinde ulaştırma ve lojistik faaliyetlerinin geliştirilmesi ve lojistik maliyetlerin azaltılması ayrıca önemli olduğundan, bu alanda da

alışmalar devam etmiş 2023 yılında 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı yayınlanmıştır. Buna ilaveten lojistikle ilgili stratejilerin belirlenmesi ve ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla Lojistik Koordinasyon Kurulu ile Lojistik Koordinasyon İcra Kurulu kurulmuştur.

Bununla birlikte Türkiye tarafından alınması gereken bazı tedbirler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin dış sınıır teşkilatı işbirliği alanında özellikle kara sınırına sahip olduğu komşu ülkelerle işbirliğini artırarak, sınıır kapılarında gümrük işlemleri ve kontrollerini hızlandırıcı ortak uygulamalar geliştirmesi gerekmektedir. Bu uygulamalar, işbirliğinin geliştirilmesi yanında sınırdaki bekleme sürelerini de azaltıcı yönde katkı sağlayacaktır. Ancak ortak uygulama geliştirmek tek taraflı bir süreç olmayıp sınıır komşusu ülkelerin bu konudaki çabaları da yapılacak çalışmaları belirleyici nitelikte olacaktır.

Diğer taraftan Türkiye'nin lojistik altyapısını ve lojistik hizmetlerini bu alandaki tüm paydaşları kapsayacak şekilde bütüncül bir bakış açısıyla ele alması gerekmektedir. Zira gerek limanlarda gerekse de kara sınırlarında olsun gerçekleştirilen işlemler birden fazla aktörün katılımını gerektirmektedir. Bu kapsamda özellikle lojistik altyapı yatırımları ile liman kapasitelerinin ve liman elleçleme hacminin artırılması bu alandaki önemli uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca LPI'da görece en düşük skor, gümrük bileşeninde ortaya çıkmaktadır. Bu durum gümrük işlemleri özelinde diğer alanlara göre daha fazla uygulama geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda gümrük işlemlerini hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı uygulamalara hız verilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte liman işletmeleri ve acenteler gibi diğer aktrlerin hızı ve performansı gümrük işlemlerinin hızını doğrudan etkilendiğinden uygulamalar geliştirilirken söz konusu uygulamaların tüm aktrleri kapsayıcı nitelikte olması azami faydanın sağlanmasında başarıyı artırıcı niteliktedir.

Türkiye ayrıca Birleşmiş Milletler Dijital ve Sürdürülebilir Ticaretin Kolaylaştırılması Küresel Araştırması'na göre sınıır ötesi kağıtsız ticaret alt grubunda % 50 uygulama oranı ile diğer alt gruplara nazaran geride kalmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin sınıır ötesi kağıtsız ticaret konusunda yeni uygulamalar geliştirmesi bu alanda daha yüksek uygulama oranlarına erişmesini sağlayacaktır. Özellikle gümrük işlemlerinde kullanılan belgelerin elektronik ortama alınması, belgelerin düzenlenmesinde ve gönderilmesinde dijitalleşmeden

faaydalanılması etkili sonuçlar doğurabilecektir. Zira blokzincir, yapay zeka, nesnelere interneti gibi yeni nesil teknolojilerin gümrük alanında kullanımına yönelik dünyada çalışmalara başlanılmış olup dijitalleşme konusunda bu teknolojilerin önemi gittikçe artmaktadır. Ayrıca söz konusu teknolojilerin uluslararası ticarete kullanılan belgelerin elektronik ortamda daha hızlı ve daha güvenli bir şekilde gönderilmesini sağlamak yanında lojistik maliyetlerin düşürülmesinde de fayda sağlayacakları öngörülmektedir.

Bununla birlikte bir ülkenin dış ticaret işlemlerinde dijitalleşmesi yeterli olmayıp beklenen faydanın sağlanabilmesi için, ticaret ortaklarının da bu alanda yeterli bir düzeyde olması gerekmektedir. Bu nedenle bir belge eğer elektronik ortama alınmış ya da bu belgenin blokzincir teknolojisi ile gönderilmesi mümkün olmuş olsa dahi, eğer ticaret ortakları bu belgeleri kağıt ortamında kullanmaya devam ediyorsa ya da blokzincir gibi yeni nesil teknolojileri kullanmada beklenen noktaya gelmediyse, bu alanda belirli ülkelerin ilerleme sağlaması uluslararası ticaretin entegre yapısı nedeniyle yeterli olmayacaktır. Bu kapsamda DT gibi uluslararası kuruluşların bu tür çalışmalara öncelik etmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Arvis, J., Duval, Y., Shepherd, B., Utoktham, C., & Raj, A. (2016). Trade Costs in the Developing World: 1996–2010. *World Trade Review*, 15(3), 451-474.
- Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC). (2007). *APEC's Second Trade Facilitation Plan*, The APEC Secretariat, Singapore.
- Beverelli, C., Gourevich, I., Heiland, I., Keck, A., Larch, M. & Yotov, Y.V. (2023). Trade and welfare effects of the WTO Trade Facilitation Agreement. *WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2023-04*, World Trade Organization (WTO), Geneva.
- Bossche, P. V. D. & Zdouc, W. (2013). *The Law and Policy of the World Trade Organization* (third ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dennis, A. & Shepherd, B. (2011). Trade Facilitation and Export Diversification. *The World Economy* 34(1), 101-122.
- Duval, Y. (2007). Trade Facilitation Beyond the Doha Round of Negotiations. *ARTNeT Working Paper Series, No. 50*, Asia-Pacific Research and Training Network on Trade (ARTNeT), Bangkok.
- Duval, Y., Wang, T. & Utoktham, C. (2015). Trade Facilitation and Paperless Trade: State of Play and the Way Forward for Asia and Pacific. *United Nations Publications, Studies in Trade and Investment Working Paper (85)*.
- Duval, Y., Utoktham, C. & Kravchenko, A. (2018). Impact of Implementation of Digital Trade Facilitation on Trade Costs. *ARTNeT Working Paper Series, No.174*, Asia-Pacific Research and Training Network on Trade (ARTNeT), Bangkok.
- Duval, Y. & Utoktham, C. (2022). Has the WTO Trade Facilitation Agreement helped reduce trade costs? An ex-post analysis. *UNESCAP Trade, Investment and Innovation Working Paper Series No. 02*.
- Eliason, A. (2015). The Trade Facilitation Agreement: A New Hope for the World Trade Organization. *World Trade Review*, 14(4), 643-670.

- Feenstra, R. C. & Ma, H. (2014). Trade Facilitation and the Extensive Margin of Exports. *Japanese Economic Review* 65(2), 158-177
- González, J. L. & Sorescu, S. (2019). Helping SMEs internationalise through trade facilitation. *OECD Trade Policy Papers, No.229*, OECD Publishing, Paris.
- Grainger, A. (2011). Trade Facilitation: A Conceptual Review. *Journal of World Trade*, 45(1), 39-62.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2017). *İdare Faaliyet Raporu 2016*.
- Hillberry, R. & Zhang, X. (2015). Policy and Performance in Customs: Evaluating the Trade Facilitation Agreement. *World Bank Group, Policy Research Paper 7211*.
- International Chamber of Commerce (ICC). (2003). *ICC Recommendations for a WTO Agreement on Trade Facilitation*, International Chamber of Commerce, Paris.
- Johannesson, L. & Mavroidis, P. C. (2016). The WTO Dispute Settlement System 1995-2016: A Data Set and Its Descriptive Statistics. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper No. RSCAS 2016/72*.
- Kaya, T. (2015). *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmalarının İç Hukukta Uygulanması*. İstanbul: Legal Yayıncılık A.Ş.
- Kumar, U. & Shepherd, B. (2019). Implementing the Trade Facilitation Agreement: From Global Impacts to Value Chains. *Asian Development Bank South Asia Working Paper Series No. 67*.
- Laird, S. & Valdés, R. (2014). The Trade Policy Review Mechanism. In Narlikar, A., Daunton, M. & Stern, R. M. (Eds.), *The Oxford Handbook on The World Trade Organization* (pp. 463-484). Oxford: Oxford University Press.
- Lee, E. S. (2012). *World Trade Regulation, International Trade under the WTO Mechanism*. Springer Heidelberg New York Dordrecht London.
- Lester, S., Mercurio, B. & Davies, A. (2012). *World Trade Law, Text, Materials and Commentary (second ed.)*. Hart Publishing.

- Matsushita, M., Schoenbaum, T. J., Mavroidis, P. C. & Hahn, M. (2017). *The World Trade Organization, Law, Practice, and Policy* (first published in paperback). Oxford: Oxford University Press.
- Mavroidis, P. C. (2013). *Trade in Goods* (first published in paperback). Oxford: Oxford University Press.
- Moïsé, E. (2013). The Costs and Challenges of Implementing Trade Facilitation Measures. *OECD Trade Policy Papers, No. 157, OECD Publishing, Paris.*
- Moïsé, E. & Sorescu, S. (2013). Trade Facilitation Indicators: The Potential Impact of Trade Facilitation on Developing Countries' Trade. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Trade Policy Papers No. 144.*
- Nedumpara, J. J., Janardhan, S., & Bhattacharya, A. (2022). Agriculture subsidies: Unravelling the linkages between the Amber Box and the Blue Box support. *World Trade Review, 21(2), 207-223.*
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). *Trade Facilitation and the Global Economy*. OECD Publishing, Paris
- Palmeter, D., Mavroidis, P. C. & Meagher, N. (2022). *Dispute Settlement in the World Trade Organization, Practice and Procedure (third ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pauwelyn, J.H.B., Guzman, A.T. & Hillman, J.A. (2016). *International Trade Law (third ed.)*. Aspen Casebook Series. Wolters Kluwer.
- Persson, M. (2010). Trade Facilitation and the Extensive Margin. *IFN Working Paper, No. 828, Research Institute of Industrial Economics (IFN), Stockholm.*
- Persson, M. (2013). Trade Facilitation and the Extensive Margin. *The Journal of International Trade & Economic Development 22(5), 658-693.*
- Portugal-Perez, A. & Wilson, J. S. (2012). Export Performance and Trade Facilitation Reform: Hard and Soft Infrastructure. *World Development, Vol. 40(7), 1295-1307.*

- Preeg, E. H. (2014). The Uruguay Round Negotiations and The Creation of the WTO. In Narlikar, A., Daunton, M. & Stern, R. M. (Eds.), *The Oxford Handbook on The World Trade Organization* (pp. 122-137). Oxford: Oxford University Press.
- Pregelj, V.N. (2005). Normal-Trade-Relations (Most-Favored-Nation) Policy of the United States (updated). *Congressional Research Service, The Library of Congress*.
- Rome, E. (1998). The Background, Requirements, and Future of the GATT/WTO Preshipment Inspection Agreement. *Minnesota Journal of Global Trade*, 7(2), 469-508.
- Sorescu, S. & Bollig, C. (2022). Trade Facilitation Reforms Worldwide: State of Play in 2022. *OECD Trade Policy Paper No. 263. OECD Publishing*.
- The World Bank (WB). (2020a). *Doing Business 2020, Comparing Business Regulation in 190 Economies*. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- The World Bank (WB). (2020b). *Doing Business 2020, Comparing Business Regulation in 190 Economies, Economy Profile Turkey*. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- The World Bank (WB). (2023). *Connecting to Compete 2023, Trade Logistics in the Global Economy, The Logistics Performance Index and Its Indicators*. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- Ticaret Bakanlığı. (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*.
- Ticaret Bakanlığı. (2023). *2022 Yılı Faaliyet Raporu*.
- Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu (2018). *Ticaretin Kolaylaştırılması Türkiye Stratejisi ve Beş Yıllık Eylem Planı (2018-2022)*. 18.10.2023 tarihinde <https://kolayticaret.gov.tr/userfiles/files/EylemPlaniFull.pdf> adresinden erişildi.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2023a). *Ulusal Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı*. 30.10.2023 tarihinde <https://sgb.uab.gov.tr/ulusal-ulasirma-ve-lojistik-ana-plani> adresinden erişildi.

- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2023b). *2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı*.
- United Nations (UN). (2023). *Digital and Sustainable Trade Facilitation: Global Report 2023*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2003a). *Dispute Settlement, World Trade Organization 3.5, GATT 1994*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2003b). *Dispute Settlement, World Trade Organization 3.15, Agriculture*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2003c). *Dispute Settlement, World Trade Organization 3.10, Technical Barriers to Trade*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2003d). *Dispute Settlement, World Trade Organization 3.6, Anti-dumping Measures*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2003e). *Dispute Settlement, World Trade Organization 3.7, Subsidies and Countervailing Measures*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2003f). *Dispute Settlement, World Trade Organization 3.8, Safeguards Measures*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2005). *Training Module on the WTO Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures*. United Nations Publication.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2006). *Trade Facilitation Handbook Part I. National Facilitation Bodies: Lessons from Experience*.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2022). *Key Statistics and Trends in Trade Policy 2021, The Regional Comprehensive Economic Partnership Tariff Concessions*.
- VanGrasstek, C. (2013). *The History and Future of the World Trade Organization*. WTO Publications.

- Walsh, J. T. (2003). Customs Valuation. In Keen, M. (Eds.), *Changing Customs, Challenges and Strategies for the Reform of Customs Administration* (pp. 83-94). International Monetary Fund.
- Wilson, J. S., Mann, C. L. & Otsuki, T. (2005). Assessing the Benefits of Trade Facilitation: A Global Perspective. *The World Economy* 28(6), 841-871.
- World Trade Organization (WTO). (1998). *The WTO Agreements Series 2, General Agreement on Tariffs and Trade*. WTO Publications.
- World Trade Organization (WTO). (2002). *Transparency. Note by the Secretariat*. WT/WGTI/W/109.
- World Trade Organization (WTO). (2003). *The WTO Agreements Series 3, Agriculture*. WTO Publications.
- World Trade Organization (WTO). (2007). *Six decades of multilateral trade cooperation: What have we learnt?* World Trade Report 2007.
- World Trade Organization (WTO). (2008). *Trade in a Globalizing World*. World Trade Report 2008.
- World Trade Organization (WTO). (2010). *The WTO Agreements Series, Sanitary and Phytosanitary Measures*.
- World Trade Organization (WTO). (2015a). *Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement*. World Trade Report 2015.
- World Trade Organization (WTO). (2015b). *Understanding the WTO*. WTO Publications.
- World Trade Organization (WTO). (2015c). *20 Years of the WTO, A Retrospective*.
- World Trade Organization (WTO). (2015d). *Sanitary and phytosanitary measures: Ensuring safe trading without unnecessary restrictions*.
- World Trade Organization (WTO). (2017). Annual Report 2017.

World Trade Organization (WTO). (2020). *The WTO Agreements Series Technical Barriers to Trade*.

World Trade Organization (WTO). (2021). *Import Licensing Procedures, Sectoral Review*.

World Trade Organization (WTO). (2022). *WTO Annual Report 2022*.

World Trade Organization (WTO). (2023a). *Factsheet on trade related technical assistance*.

11.07.2023

tarihinde

https://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/teccop_e/ta_factsheet_e.htm

adresinden

erişildi.

World Trade Organization (WTO). (2023b). *The WTO and other organizations*. 19.11.2023

tarihinde

https://www.wto.org/english/thewto_e/coher_e/coher_e.htm

adresinden

erişildi.

World Trade Organization (WTO). (2023c). *Rules of origin*. 19.11.2023 tarihinde

https://www.wto.org/english/tratop_e/roi_e/roi_e.htm adresinden erişildi.

World Trade Organization (WTO). (2023d). *Dispute settlement activity - some figures*.

10.11.2023 tarihinde

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispustats_e.htm

adresinden erişildi.

World Trade Organization (WTO). DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). Marakeş Anlaşması Ek 3-Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması.

World Trade Organization (WTO). Anlaşmazlıkların Halli Kural ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metni.

World Trade Organization (WTO). Doha Dördüncü Bakanlar Konferansı Bildirisi.

World Trade Organization (WTO). Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994.

World Trade Organization (WTO). Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma.

World Trade Organization (WTO). Ticarete Teknik Engeller Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). GATT 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma (Anti-damping Anlaşması).

World Trade Organization (WTO). GATT 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma (Gümrük Kıymeti Anlaşması).

World Trade Organization (WTO). Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). Menşe Kuralları Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). İthalat Lisansları Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). Korunma Önlemleri Anlaşması.

World Trade Organization (WTO). Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması.

Yang, L., Dong, Q., Tong, Z., Wang, Q. & Wu, J. (2022). Logistics Input Intensity, Trade Facilitation and Comparative Advantage. *The Journal of International Trade & Economic Development* 31(5): 725–741.

Zaki, C. (2014). An Empirical Assessment of the Trade Facilitation Initiative: Econometric Evidence and Global Economic Effects. *World Trade Review* 13(01), 103-130.

Zeiler, T. W. (2014). The Expanding Mandate of the GATT: The First Seven Rounds. In Narlikar, A., Daunton, M. & Stern, R. M. (Eds.), *The Oxford Handbook on The World Trade Organization* (pp. 102-121). Oxford: Oxford University Press.

4458 sayılı Gümrük Kanunu

Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği

Gümrük Genel Tebliği (Varış Öncesi Gümrük İşlemleri) (Seri No: 1)

2012/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

Lojistik Koordinasyon Kurulu ve Lojistik Koordinasyon İcra Kurulunun Teşkili İle Görev,
Yetki ve Sorumlulukları Hakkında Karar

Orta Vadeli Program (2024-2026)

11. Kalkınma Planı (2019-2023)

12. Kalkınma Planı (2024-2028)

2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

<https://www.oecd.org/regreform/facilitation/indicators.htm>

<https://lpi.worldbank.org/international/global>

<https://lpi.worldbank.org/international/scorecard>

<https://archive.doingbusiness.org/en/data>

<https://www.untfsurvey.org/world>